

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav bohemistických studií

Diplomová práce

Mgr. Daria Šemberová

Srovnání polského překladu románu *Konec punku v Helsinkách* s českým originálem

Comparison of the Polish translation of the novel *Konec punku v Helsinkách*
with the original Czech version

Vedoucí práce: doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne...

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala panu doc. PhDr. Milanu Hrdličkovi, CSc. za odborné vedení i rady a připomínky, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce. Svému manželovi děkuji za jeho vstřícnost a trpělivost.

Abstrakt

ŠEMBEROVÁ, DARIA. *Srovnání polského překladu románu "Konec punku v Helsinkách" s českým originálem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, 2015.

Diplomová práce se zabývá problematikou přeložitelnosti prvků obecné češtiny a lexikálních germanismů do cizích jazyků na základě srovnání polského překladu románu *Konec punku v Helsinkách* Jaroslava Rudiše a jeho české předlohy. Teoretická část práce stručně pojednává o literární tvorbě Jaroslava Rudiše, stratifikaci českého i polského národního jazyka, obecné češtině a jejím využití v beletrii i uměleckém překladu, lexikálních germanismech v češtině a také základních otázkách překladu literárního díla. Praktická část práce se oproti tomu věnuje kritické analýze uměleckého překladu Rudišova románu do polštiny s ohledem na zmíněné jevy.

Klíčová slova: český jazyk, polský jazyk, obecná čeština, germanismus, vícejazyčnost, teorie překladu, adekvátnost, česká literatura 21. století, Rudiš, Jaroslav

Abstract

ŠEMBEROVÁ, DARIA. *Comparison of the Polish translation of the novel "Konec punku v Helsinkách" with the original Czech version*. Praha: Charles University. Faculty of Arts, 2015.

The thesis deals with the issue of translatability of colloquial Czech elements and lexical Germanisms into the Polish language using the comparison of the novel *Konec punku v Helsinkách* by Jaroslav Rudiš and its Polish translation. The theoretical part briefly discusses the literary work of Jaroslav Rudiš, stratification of Czech and Polish national language, colloquial Czech and its use in literature and literary translation, lexical Germanisms in Czech as well as basic issues of translation of literary works. The practical part of the thesis deals with a critical analysis of the Polish translation of the novel by Jaroslav Rudiš regarding the mentioned aspects.

Key words: Czech language, Polish language, common Czech, Germanism, multilingualism, translation theory, adequacy, 21st century Czech literature, Rudiš, Jaroslav

Seznam použitých zkratek

CT	cílový text
ČPS	Česko-polský slovník (Słownik czesko-polski)
IJP	Internetová jazyková příručka
MSS	Miejski Słownik Słangu i mowy potocznej
NSJP	Nowy Słownik Języka Polskiego
OČ	obecná čeština
SČ	spisovná čeština
SČS	Výběrový slovník českých slangů
SJP PWN	Słownik języka polskiego PWN
SNČ	Slovník nespisovné češtiny
SPLP	Słownik polskich leksemów potocznych
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
SSČ	Slovník spisovné češtiny
SWB	Słownik wyrazów brzydkich
VT	výchozí text

Obsah

Úvod	8
1. Jaroslav Rudiš jako spisovatel	11
1.1 Literární tvorba Jaroslava Rudiše.....	11
1.2 Stručná charakteristika románu <i>Konec punku v Helsinkách</i>	11
2. Stratifikace českého národního jazyka a současná jazyková situace v ČR	14
2.1 Spisovný český jazyk	14
2.1.1 <i>Psaná spisovná čeština</i>	15
2.1.2 <i>Hovorová čeština</i>	16
2.2 Nespisovné útvary dnešní češtiny	19
2.2.1 <i>Dialekty na území ČR</i>	19
2.2.2 <i>Nestrukturní poloútvary češtiny</i>	20
2.3 Postoje mluvčích k české jazykové situaci	21
3. Obecná čeština a její stručná charakteristika ve vztahu k uměleckému dílu	24
3.1 Formální charakteristika obecné češtiny	25
3.1.1 <i>Hláskosloví</i>	25
3.1.2 <i>Tvarosloví a syntax</i>	25
3.1.3 <i>Slovní zásoba</i>	27
3.2 Využití obecné češtiny v umělecké literatuře.....	27
3.3 Otázka obecné češtiny v překladu literárního díla.....	29
4. Rozvrstvení polského národního jazyka a jazyková situace v Polsku ve vztahu ke stratifikaci češtiny	31
4.1 Oficiální polština	31
4.2 Neoficiální útvary polštiny.....	32
4.2.1 <i>Hovorová polština</i>	32
4.2.2 <i>Dialekty</i>	33
4.2.3 <i>Sociolekty</i>	34
4.3 Srovnání polské a české jazykové situace	35
5. Germanismy.....	38
5.1 Vymezení pojmu germanismus	38
5.2 Lexikální germanismy v češtině	39
6. Teorie a praxe uměleckého překladu.....	41
6.1 Základní otázky uměleckého překladu literárního díla	42
6.1.1 <i>Přeložitelnost</i>	42
6.1.2 <i>Ekvivalence a adekvátnost</i>	44
6.2 Jazykové operace v uměleckém překladu	45
6.3 Zaměření překladu na čtenáře	46
7. Analýza zaměření polského překladu románu <i>Konec punku v Helsinkách</i> na čtenáře	48
7.1 Zaměření jazykové	48
7.2 Zaměření na ose prostorové	51
7.3 Zaměření podle věku čtenáře	55
8. Analýza uměleckého překladu románu <i>Konec punku v Helsinkách</i> do polštiny s ohledem na vybrané jevy	57
8.1 Překlad obecné češtiny	57
8.1.1 <i>Hláskosloví</i>	58
8.1.2 <i>Tvarosloví a syntax</i>	61

8.1.3 Nespisovná slovní zásoba	64
8.2 Vícejazyčné prvky v románu a jejich překlad do polštiny.....	72
8.2.1 Vícejazyčnost.....	72
8.2.2 Lexikální germanismy v románu a jejich překlad do polštiny.....	75
Závěr	81
Seznam použité literatury	83
Primární literatura.....	83
Sekundární literatura	83
Slovníky	85
On-line slovníky	86

Úvod

Cílem diplomové práce je kritická analýza uměleckého překladu románu *Konec punku v Helsinkách* českého spisovatele Jaroslava Rudiše do polštiny, a to s ohledem na transfer vybraných hláskoslovných, morfologických, syntaktických a zejména lexikálních prvků obecné češtiny. Vedlejší předmět zájmu představuje otázka přeložitelnosti lexikálních germanismů, jež se v Rudišově díle vyskytují velmi často, hlavně v pasážích věnovaných příběhu heterodiegetické vypravěčky a jedné z postav románu – Nancy. Vedle rozboru vybraných jevů existujícího překladu románu v několika případech nabídneme rovněž vlastní alternativní řešení.

Teoretickým základem analýzy transferu Rudišova románu do polštiny v diplomové práci je řada odborných publikací týkajících se problematiky uměleckého překladu z pohledu jak literárního, tak lingvistického, metodologického a zejména praktického. Konceptuálním východiskem rozboru a srovnání VT a CT byly zvolené otázky přeložitelnosti, ekvivalence a adekvátnosti, jež patří k primárním pojmům překladatelské teorie a praxe.

První kapitola diplomové práce stručně pojednává o literární tvorbě českého spisovatele Jaroslava Rudiše se zaměřením na jeho román *Konec punku v Helsinkách*, jehož překladu je věnována analýza v druhé části práce. Rudiš patří k nejvýznamnějším autorům mladé generace a jeho literární tvorba má velký čtenářský ohlas jak v ČR, tak v Polsku (a také v Německu, kde spisovatel v současné době žije). Z toho důvodu je smysluplné a žádoucí provést kritický rozbor uměleckého překladu jednoho z Rudišova nejznámějších děl s důrazem na obtížně přeložitelné jevy české předlohy, jimiž jsou zejména jazykové prostředky obecné češtiny a také velmi frekventované lexikální germanismy.

V druhé kapitole se zaměříme na problematiku rozvrstvení českého národního jazyka a současnou jazykovou situaci v ČR zejména s ohledem na postavení obecné češtiny v běžné komunikaci a na její opozici k češtině spisovné. V této souvislosti je předmětem našeho zájmu stručný popis jak spisovné češtiny (při zachování distinkce mezi její psanou a mluvenou, popř. hovorovou variantou), tak nespisovných (strukturních a také nestrukturních) útvarů českého národního jazyka. Na závěr se hodláme věnovat současné jazykové situaci s důrazem na postoje mluvčích ke spisovné a nespisovné češtině.

Třetí kapitola se zabývá problematikou obecné češtiny jak z formálního hlediska (s ohledem na její hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické a lexikální zvláštnosti), tak z hlediska jejího využití v literárním díle a transferu v uměleckém překladu. Teoretickým východiskem

této kapitoly jsou jednak odborné publikace tykající se problematiky obecné češtiny (zejména monografie *Obecná čeština* J. Hronka a *Čeština bez příkras* dua Hronek / Sgall), jednak práce věnované otázce prezence nespisovných jevů v beletrii (článek P. Mareše *Spisovná a nespisovná čeština v umělecké literatuře*) a překladu obecné češtiny do cizích jazyků (mj. článek Z. Kufnerové *Obecná čeština a slang* a příručka z dílny Katedry středoevropských studií FF UK *Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu*).

Čtvrtá kapitola se zabývá rozvrstvením polského národního jazyka na základě dichotomie oficiální a neoficiální polštiny popsané Andrzejem Markowským (2005, s. 104-117). Co se týče neoficiálních útvarů polského jazyka, předmětem našeho zájmu budou varianty jak strukturní (dialekty), tak nestrukturní (sociolekty). Na závěr této kapitoly stručně srovnáme polskou a českou jazykovou situaci s ohledem na rozdíly ve stratifikaci obou zmíněných jazyků.

V páté kapitole se soustředíme na využití výpůjček z němčiny v lexikálním inventáři českého jazyka. Na základě několika uvedených definic se pokusíme vymezit pojem „germanismus“ a stručně pojednáme o otázce prezence lexikálních prvků německého původu ve slovní zásobě současné češtiny.

Šestá kapitola uvádí problematiku uměleckého překladu s ohledem na přeložitelnost literárního díla a také základní pojmy translatologické praxe, jimiž jsou ekvivalence a adekvátnost. Dále se podíváme na jednotlivé jazykové operace, k nimž dochází v procesu transferu uměleckého díla a na konec pojednáme o otázce zaměření uměleckého překladu na čtenáře.

V sedmé kapitole se věnujeme analýze transferu Rudišova románu do polštiny s ohledem na výše zmíněnou problematiku zaměření uměleckého překladu na čtenáře podle tří zvolených hledisek: zaměření jazykového, zaměření na ose prostorové a také zaměření podle věku čtenáře (Srov. Hrdlička 1997, 2014). Na základě několika uvedených ukázek z Rudišova románu se pokusíme zjistit, jakými způsoby se překladatelka snažila rekonstruovat původní kvality českého originálu s ohledem na zmíněné druhy zaměření uměleckého překladu na čtenáře. Okomentujeme zvolená překladatelská řešení a v některých případech nabídneme alternativní možnosti překladu.

Osmá kapitola se oproti tomu zabývá rozborem překladu románu *Konec punku v Helsinkách* s důrazem na transfer zvolených jevů nespisovného jazyka, zejména obecné češtiny, slangových výrazových prostředků a lexikálních germanismů, velmi frekventovaných v české předloze. Zde pojednáme rovněž o otázce vícejazyčnosti v Rudišově díle na základě zvolených ukázek románu. Tato poslední kapitola má za cíl poskytnout odpověď, jaká

překladatelská řešení byla zvolena k transferu obecněčeských jevů a lexikálních germanismů do polštiny a do jaké míry je možné považovat analyzovaný překlad uměleckého díla za adekvátní a zdařilý.

1. Jaroslav Rudiš jako spisovatel

1.1 Literární tvorba Jaroslava Rudiše

Jaroslav Rudiš (*1972) patří k mladé generaci českých spisovatelů, jejichž tvorba získala ohlas jak v domácí čtenářské obci, tak v zahraničí. Vedle něj podobného uměleckého úspěchu v poslední době dosáhly mj. Radka Denemarková (*1968), autorka proslulého díla *Peníze od Hitlera*, a také Kateřina Tučková (*1980), která napsala román *Vyhánění Gerty Schnirch* o odsunu brněnských Němců po druhé světové válce. Všechny tři autory spojuje zájem o moderní české (resp. československé) dějiny a komplikované česko-německé vztahy ve 20. století. Kromě toho jsou Rudiš a Denemarková vystudovaní germanisté a svůj každodenní život dělí mezi ČR a Německo.

Rudiš prošel na své životní dráze nejrůznějšími povoláními, působil mj. jako učitel, manažer hudební skupiny a novinář. Posledních několik let je ale spisovatelem na volné noze. Jeho prvotina *Nebe pod Berlínem* (2002) získala Cenu Jiřího Ortena a přinesla mu uznání v českém literárním prostředí. Román byl přeložen do několika evropských jazyků, např. do němčiny, ukrajinštiny a italštiny. Dalšími díly, jež byly pro Rudiše nesporným uměleckým úspěchem, jsou jeho dva poslední romány: *Konec punku v Helsinkách* (2010), jemuž je věnována tato diplomová práce, a *Národní třída* (2013), díky které autor obdržel nominaci na cenu Magnesia Litera.

Vedle své běžné prozaické činnosti se Rudiš zabývá rovněž psaním komiksů; je spoluautorem známé grafické trilogie *Alois Nebel*, již tvoří knihy: *Bílý potok* (2003), *Hlavní nádraží* (2004) a *Zlaté hory* (2005). Tato díla byla také přeložena do několika cizích jazyků. Na jejich základě vznikl v roce 2011 stejnojmenný film v režii Tomáše Luňáka s Miroslavem Krobotem v hlavní roli.¹

Tvorba Jaroslava Rudiše je velmi známá nikoli jen v ČR, nýbrž i v Polsku, o čemž svědčí skutečnost, že většina jeho děl byla brzy přeložena do polštiny (*Niebo pod Berlinem*, *Cisza w Pradze*, *Grandhotel*, *Koniec punku w Helsinkach*).

1.2 Stručná charakteristika románu *Konec punku v Helsinkách*

---

¹ Srov. Česko-Slovenská filmová databáze [online]: <http://www.csfd.cz/film/242734-alois-nebel/> [cit. 2014-12-

Konec punku v Helsinkách je čtvrtým románem Jaroslava Rudiše, jenž vyšel poprvé v roce 2010 v nakladatelství Labyrint. Kniha byla přeložena do několika evropských jazyků: do finštiny (2012), francouzštiny (2012), polštiny (2013), ukrajinštiny (2013) a naposledy do němčiny (2014).² V Polsku se román objevil ve vratislavském vydavatelství Czeskie Klimaty, specializujícím se na moderní českou a slovenskou literaturu. Autorkou překladu je Katarzyna Dudzic.

V Rudišově díle se prolínají dva hlavní pohledy vyprávění: současný (ale místy retrospektivní) příběh čtyřicátníka Oleho, jenž bydlí v nejmenovaném východoněmeckém velkoměstě (pravděpodobně v Lipsku), a tajný deník mladé české dívky Nancy, psaný v Jeseníku v roce 1987. Rámcem obou příběhů je současná cesta Oleho na Šumavu. Kromě toho je do knihy začleněn rovněž krátký manifest *Hezký lidi*, jehož autorkou je dcera Oleho, Eva.

Protagonistou první příběhové linie je Ole – bývalý člen kdysi slavné punkové skupiny Automat, jenž vlastní a provozuje bar Helsinky. Název románu se tak nevztahuje k hlavnímu městu Finska, ale ke stejnojmenné hospodě v Německu, která je místem setkání mnoha zajímavých lidí, často outsiderů zklamaných životem, kteří si buď neumějí, nebo nechtějí najít místo v moderním postsocialistickém světě. Ole žije sám; manželka ho před lety opustila a dospívající dcera po kontaktu s otcem nijak netouží. Kromě toho je další existence jeho podniku vážně ohrožená, když se Ole dozvídá, že kvůli stavbě nového tunelu v centru města bude muset Helsinky zavřít.

Pocit selhání a zklamání realitou je patrný rovněž v příběhu Nancy, který čtenář poznává velmi subjektivní ich-formou fiktivního deníku. Tento děj se odehrává v socialistickém Československu a odpovídá také době Oleho mládí. Lze z toho vyvodit, že Ole a Nancy jsou vrstevníci, přestože autor odhaluje různé časové úseky jejich životů. Sedmnáctiletá dívka prochází bouřlivým obdobím dospívání a fascinací punkovou subkulturou, jež pro mladé lidi byla v té době formou rebelie proti komunistickému režimu a šedé realitě tehdejšího Československa.

Kniha Jaroslava Rudiše je, jak výstižně poznamenalo několik literárních kritiků, studií odporu proti omezování svobod jedince v různých obdobích lidského života a rozmanitých politických systémech: u teprve dospívající dívky ze socialistického Československa, odděleného od západního světa železnou oponou, u dospělého muže v už sjednoceném Německu, jenž má za sebou punkovou minulost a nyní každodenně bojuje s přesycením

---

² Srov. Oficiální webové stránky Jaroslava Rudiše [online]: <http://rudis.cz/60-2/> [cit. 2014-12-25].

kapitalistického, reklamního stylu života a konečně také u jeho dcery Evy, jejíž životní postoj lze označit za anarchistický. Chování obou protagonistů románu, Oleho a Nancy, se vyznačuje sebedestruktivními sklony a strachem z okolního skličujícího světa.

Konfrontace dvou soupeřících realit se odehrává nejen na úrovni literárního příběhu, ale rovněž – a možná především – v oblasti jazyka. Vyprávění Oleho je stručné, věcné a neutrálně hovorové, zatímco v záznamech Nancy a Evy se projevuje pozoruhodný vzdorovitý idiolekt, který často hraničí se subkulturním argotem.³ Nancy používá ve svém tajném deníku hodně anglicismů, typických pro jazyk mládeže osmdesátých let, a ještě více velmi expresivních germanismů, jimž bude v této diplomové práci věnován zvláštní oddíl. Rovněž Evin manifest obsahuje mnoho počeštěných anglických slov, příznačných pro jazyk Internetu a nových médií.

Polští kritici Rudišovy tvorby zdůrazňovali, že jeho román je příběhem o československé identitě punku a také o tom, že všechny revoluce jsou už za námi a žádná další nebude.⁴ Je také vyprávěním o vzdoru a hněvivém nesouhlasu s povahou vnějšího světa, které (alespoň v případě Oleho) bohužel vyústí v pocit zklamání a promarněných ideálů.

---

³ Srov. Mandys, Pavel: O smutných pankáčích. In: *iLiteratura.cz* [online]: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/27379/rudis-jaroslav-konec-punku-v-helsinkach> [cit. 2014-12-26].

⁴ Srov. Jachowicz, Mirosław: O czasie utraconym i tym, co zyskane. In: *Krytycznym okiem* [online]: <http://krytycznymokiem.blogspot.cz/2013/07/koniec-punku-w-helsinkach-jaroslav-rudis.html> [cit. 2014-12-26].

2. Stratifikace českého národního jazyka a současná jazyková situace v ČR

Stratifikace (nebo-li rozvrstvení) českého národního jazyka je už dlouhá léta předmětem zájmu a zkoumání mnoha jazykovědců. Současná čeština má několik strukturních i nestrukturních variet, jež jsou využívány v odlišných jazykových situacích. Táto kapitola si klade za cíl stručně popsat nejdůležitější variety českého národního jazyka, počínaje spisovnou češtinou, přes rozmanitá nářečí⁵ a konče u sociolektů a argotu. První oddíl se zabývá pojmem spisovné češtiny (při zachování distinkce mezi psanou a mluvenou variantou tohoto útvaru) a další stručně popisuje nespisovné útvary českého národního jazyka v současné době.

2.1 Spisovný český jazyk

V odborné literatuře existuje několik definic spisovné češtiny. Edvard Lotko (1986) definuje spisovný jazyk jako „*hierarchicky nejvyšší útvar národního jazyka, který slouží celé společnosti jako prestižní (oficiálně uznávaný) prostředek veřejného styku psaného i mluveného, který je kodifikovaný a na základě kodifikace kultivovaný*“ (Lotko 1986, s. 13). Spisovný jazyk je podle něj úzce spjat s pojmem normy, již je možno chápat jako „*souhrn současných (třebaže historicky podmíněných) objektivních zákonitostí spisovného jazyka, které se závazně uplatňují v kolektivním obyčeji (úzu) uživatelů tohoto jazyka*“ (Lotko 1986, s. 13). Příznačným rysem takto definované jazykové normy je její kodifikace v normativních příručkách.

Iva Nebeská (2003) věnuje pozornost několika definicím spisovného jazyka. Podle ní je spisovný jazyk útvarem funkčně úplným, jako systém a zároveň varieta schopná „*plnit všechny komunikační funkce vzdělaného mluvčího*“ (Nebeská 2003, s. 91). Autorka se dále zabývá pojmem spisovného českého jazyka a vymezuje dichotomii mezi češtinou spisovnou a obecnou. Krátce shrnuje názory mnoha českých bohemistů a jazykovědců (např. Bělič, Havránek, Jedlička, Uličný a O. Hausenblas), podle nichž základním a jediným celonárodně přijatelným jazykovým útvarem na území Čech, Moravy a Slezska je spisovná čeština (Srov. Nebeská 2003, s. 99). Opačného mínění je skupina lingvistů, k nimž patří mj. Sgall a Hronek. Podle jejich názoru „*dalším jazykovým útvarem aspirujícím na funkci jazyka celonárodního je*

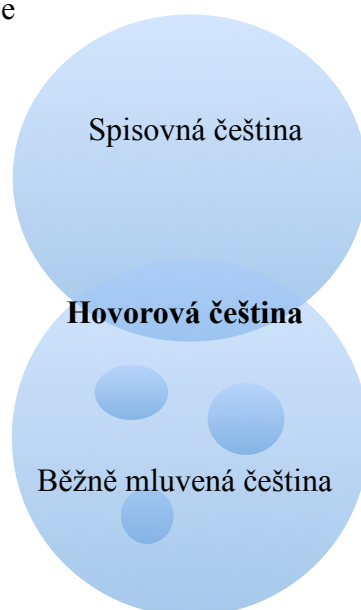
---

⁵ Popisu největšího současného interdialektu na území ČR, jímž je obecná čeština, bude věnována další kapitola [D.Š.].

čeština obecná (...) resp. *čeština má dva útvary s celonárodní platností: spisovnou češtinu a obecnou češtinu*“ (Nebeská 2003, s. 100). V současné jazykové situaci je těžké s uvedeným názorem nesouhlasit, protože OČ je hlavním kódem běžné mluvené komunikace na téměř celém území ČR. Protože obecné češtině, z hlediska její struktury, funkce a přeložitelnosti v literárním díle bude věnována celá třetí kapitola, hodláme se zatím zabývat pouze spisovnou varietou češtiny.

Podle mnoha jazykovědců je dichotomie spisovnost vs. nespisovnost nadřazena (pouhému) rozlišení na psanost a mluvenost, protože spisovný český jazyk zahrnuje nejen psané projevy, ale také „*oblast mluvené komunikace mající oficiální, polooficiální a společenský charakter*“ (Kořenský 1998, s. 88). František Trávníček rozlišuje tři hlavní útvary spisovného jazyka: jazyk hovorový, vlastně spisovný a jazyk umělecký (Srov. Trávníček 1952, s. 31). Pro mluvenou vrstvu spisovné češtiny se v domácí jazykovědě zakotvil termín hovorová čeština. Uvedený pojem je ale velmi kontroverzní a diskutabilní, protože někteří jazykovědci nesouhlasí s existencí této tenké vrstvy spisovné češtiny a část mluvčích si pod tímto heslem naopak představuje běžně mluvený jazyk. V diplomové práci zastáváme názor, že hovorová čeština je součástí jak spisovného jazyka (tzn. jeho mluvenou vrstvou), tak běžně mluvené komunikace (vedle OČ, dialektů a sociolektů), což je možné předvést pomocí níže uvedeného diagramu.

Česká jazyková situace

2.1.1 Psaná spisovná čeština

Hlavní oblastí zájmu českých jazykovědců zůstávala po dlouhá léta spisovná čeština (a především její psaná podoba), již byla věnována celá řada odborných studií. Cíl níže uvedeného oddílu nespočívá ve formálním popise psané varianty spisovné češtiny, protože to není hlavní téma této diplomové práce. Považujeme nicméně za relevantní alespoň stručně nastínit vývoj kodifikace spisovné češtiny v 20. století, protože odborná díla z této oblasti vždy sehrávala významnou roli v překladatelské praxi. Platí to rovněž pro překlad literárních děl Jaroslava Rudiše a dalších moderních spisovatelů, v nichž spisovný jazyk ustupuje do pozadí ve prospěch obecné češtiny a dalších nespisovných útvarů a lexikálně-syntaktických prvků.

Jan Kořenský popisuje psanou podobu spisovné češtiny následujícím způsobem: „*Psaná spisovná čeština je jazyk vyspělý, plně rozvinutý, plně odpovídající potřebám současné psané komunikace. Její gramatická struktura má charakter pružně stabilního systému se značným množstvím variantních prostředků zejména v oblasti tvarosloví, ale i v oblasti větných struktur i textové syntaxe*” (Kořenský 1998, s. 88-89). Základem pro výuku spisovné češtiny na školách je kodifikace, která zahrnuje především oblast psaného jazyka.⁶

2.1.2 Hovorová čeština

Termín hovorová čeština zavedl do české jazykovědy Jaromír Bělič, jenž se v šedesátých letech podstatně zasloužil o charakteristiku mluvené vrstvy spisovné češtiny zbavené jak prvků výlučně knižních, tak i jevů nespisovných (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 24). František Kopečný už ale v roce 1949 charakterizoval hovorový jazyk jako „*mluvnou formu spisovné češtiny*“ (Kopečný 1949).⁷ Ve svém článku odkazuje na Bohuslava Havránka, podle něhož se hovorová vrstva spisovné češtiny vyznačuje „*jistou volností v oblasti*

---

⁶ Už v roce 1902, dlouho před získáním státní nezávislosti, se objevila poprvé *Pravidla českého pravopisu*, mající za úlohu vytvořit teoretickou základnu pro kodifikaci ortografické normy spisovného jazyka (Srov. Krčmová 1998, s. 130-131). Vedle *Pravidel českého pravopisu* se po druhé světové válce začaly objevovat (jak diachronní, tak synchronní) gramatické příručky českého jazyka jako např. dvoudílná *Mluvnice spisovné češtiny* Františka Trávnička (1948, 1949), *Stručná mluvnice česká pro střední školy* Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky (1950) a *Česká mluvnice. Základní jazyková příručka* od týchž autorů (1951). Tato a další díla ovlivnila jazykové povědomí běžných uživatelů češtiny na dlouhá léta. Vedle nich se v osmdesátých letech objevila třídílná akademická *Mluvnice češtiny*, již lze považovat za standardní dílo české jazykovědy. Kniha sice zachycuje foneticko-fonologickou, morfológickou a syntaktickou normu současné spisovné češtiny; malou pozornost ale věnuje stylistice a slovní zásobě. V devadesátých letech se na českém trhu objevily další dvě gramatické příručky určené pro širší veřejnost: *Příruční mluvnice češtiny* (1995) od kolektivu autorů z brněnské MU a také *Čeština – řeč a jazyk* (1996) vydána pražskou FF UK ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český AV ČR (Srov. Krčmová 1998, s. 133-134).

⁷ Kopečný, František: Spisovný jazyk a jeho forma hovorová. In: *Naše řeč*, ročník 33 (1949), číslo 1-2 [online]: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4100> [cit. 2014-12-26].

slovníkové, frazeologické a syntaktické“ (Kopečný 1949). V oblasti hláskosloví a tvarosloví se ale podle něj hovorový jazyk shoduje s psanou variantou spisovné češtiny. Výjimečné hláskové a tvarové rozdíly hovorového jazyka oproti spisovnému Kopečný jmenuje v několika bodech, jež se pokusím níže stručně uvést:

Hláskosloví

1. Tendence k vyrovnávání kvantity vokálů v lexémech slovtvorně příbuzných, např. *lípový* (podle *lípa*) nebo kolísání kvantity samohlásek, např. *upřímný* : *upřimný*, *výjimečný* : *vyjímečný*, atd.
2. Upřednostňování kratších tvarů s *í* v dubletách jako např. *lépe* : *lip*, *méně* : *miň* a tvarů s *ý/í* v dubletách jako např. *okénko* : *okýnko*, *prkénko* : *prkýnko*, *pramének* : *pramínek*, atd.

Další hláskoslovné příznaky mluveného jazyka jako např. střídání *ý/í* za *é*, *ou* za *ú* na počátku slova a diftongu *ej* za *ý(i)* jsou podle Kopečného (a také Trávníčka, na nějž autor odkazuje) „*znakem jazyka obecného, tedy nespisovného*“ (Kopečný 1949).

Tvarosloví

1. Ve skloňování substantiv se hovorová čeština podle Kopečného vyznačuje několika body, jako jsou:
  - a) obecně česká koncovka *-ma* u podstatných jmen v 7. pádu množ. čísla mužského a středního rodu zakončených na *-y(-i)*, např. *šel se se zubama*⁸;
  - b) 6. pád množ. čísla u substantiv: *na rukách*, *od noh*, atd.;
  - c) pokročilejší vyrovnávání vzoru *kost ze vzorem píseň* než v úzce spisovném jazyce; koncovka *-i* u některých životných substantiv mužského rodu v 1. pádu množ. čísla, např. *Angličani*, *apoštoli*, apod.
2. Ve skloňování adjektiv a pronomin autor upozorňuje především na:
  - a) typ skloňování: *ty děvčata byly hodné* (místo *ta děvčata byla hodná*), *ty jablka letos hodně padaly* (místo *ta jablka letos hodně padala*), apod.;

---

⁸ Kopečný považuje tento tvar za součást morfologie hovorové češtiny; většina jazykovědců se ale dnes shoduje, že koncovka *-ma* je nespisovná, takže chybí v češtině neutrální tvar 7. pádu množ. č. (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 24).

b) tvar *ho* jako zájmeno 3. osoby středního rodu v bezpředložkovém akuzativu, např. *chytl ho (pero)*, *viděl ho (město)*, apod.;

c) původně akuzativní tvar *jej* jako zájmeno v genitivu, např. *bál se jej*, *zřekl se jej*, apod.;

tvar *ten samý* (na Moravě *ten sám*) místo knižního zájmena *týž/tentýž*.

3. V časování Kopečný zdůrazňuje několik jevů, jako jsou:

a) pouze koncovka *-t* u infinitiv, např. *dělat*;

b) hovorové tvary v 3. osobě množ. čísla s koncovkou *-í* místo *-ejí*, např. *oni umí*, *připouští*, *vrací*, apod.;

c) hovorové tvary sloves jako: *vemu*, *vemeš*, *vem*, *vemme*, *vemte*, *rožnu*, *rožneš*, *rožni*, atd.;

d) „měkkostní“ dublety v trpných příčestích jako: *přinešen* : *prinesen*, *nanošen* : *nanosen*, apod.;

Kromě toho Kopečný upozorňuje rovněž na některé rozdíly mezi syntaxí hovorové a úzce spisovné češtiny, z nichž je nutno zmínit několik jevů:

Skladba

1. Hovorová čeština nezná přechodníkové vazby.

2. Předložka *mimo* se může spojovat také s genitivem (vlivem synonymního *kromě*).

3. V hovorové češtině se častěji používá zájmeno v 3. osobě a zájmenná číslovka *jeden*.

Na závěr tohoto oddílu je nutno opět zdůraznit, že termín „hovorová čeština“ není v dnešní české jazykovědě zcela ustálen a jeho definici mnoho lingvistů (např. F. Čermák, F. Daneš) považuje za kontroverzní. Už v roce 1980 Alexander Stich, spolu s dalšími jazykovědci, upozorňoval, že spisovné češtině (jak v psané, tak mluvené variantě) chybějí v několika bodech stylově neutrální prostředky: např. jazykový prvek *bychom* je považován za knižní, ale *bysme* se pořád označuje jako nespisovné (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 24). Podle Sgalla a Hronka je hovorová čeština pouhým souborem „*slov a tvarů užívaných v rámci spisovného i nespisovného vyjadřování se stylovým příznakem běžného hovoru, např. kupujou, moct, pořád, baterka, brečet, fešák*“ (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 24). Přesto však pokládáme za zcela relevantní zmínit pojem „hovorová čeština“ a pokusy o jeho vymezení v souvislosti s rozvrstvením českého národního jazyka a intenzivním pronikáním prvků obecné češtiny do spisovného jazyka.

2.2 Nespisovné útvary dnešní češtiny

Čeští jazykovědci už v třicátých letech dvacátého století přestali věnovat pozornost pouze tradičnímu rozlišení národního jazyka na spisovnou (kulturně vyšší) varietu a místní (méně prestižní) nářečí, a začali zkoumat různé funkční útvary češtiny dlouho předtím, než ve Spojených státech vznikla sociolingvistika. Tento oddíl je věnován nespisovným útvarům češtiny z dvojího hlediska: jak z klasického diatopického rozlišení na místní dialekty a interdialekty, tak z diastratického členění na různé nestrukturní poloútvary (sociolekty).

2.2.1 Dialekty na území ČR

Dialekt označuje obecně „jednu strukturní varietu ve vztahu k jiné (např. předchůdci dnešních slovanských jazyků – tzv. dialekty praslovanštiny) nebo dílčí jazykový útvar ve vztahu k vyššímu celku“ (Čechová a kol. 2003, s. 49). Vedle toho lze dialekt definovat rovněž jako „útvary národního jazyka vymezený teritoriálně, přísně normovaný, stylově plochý, užívaný živelně a neprestíženě pro běžné mluvené dorozumívání, daleko řidčeji a okrajově v ústní slovesnosti“ (Čechová a kol. 2003, s. 49). Česká nářečí se v dnešní době tradičně rozdělují do čtyř tříd: česká nářeční skupina (s obecnou češtinou jako interdialektem), středomoravská nářeční skupina (hanácká), východomoravská nářeční skupina (moravskoslovenská), slezská nářečí (Srov. Karlík a kol. 2002, s. 393).

Nářečí česká v užším smyslu pokrývají téměř celé území Čech a okrajovou část Moravy. Tato skupina se dělí na čtyři hlavní podskupiny: středočeskou, jihozápadočeskou, severovýchodočeskou a českomoravskou. K hlavním fonologickým a morfologickým rysům české nářeční skupiny patří zejména: diftongizace *y* (*i*) > *ej* a *ú* > *ou*, úženi *é* > *i* (*kisělí mlíko*), splynutí *y* s *i* (*bil* jako „byl“ a „bil“), protetické *v-* před *o* (*von*, *votpoledne*), progresivní asimilace u skupiny *sh* (*scháňet*, *na schledanou*), zánik souhlásky *l* v přičestí minulém (*řek nám to*), dubletní tvary u sloves typu *tisknout* (*set si / sednul si*), u tvrdých adjektiv vyrovnání tvarů v lokálu a instrumentálu sg. mask. (*vo dobrim*, *z dobrim*), vynechávání pomocných sloves v 1. os. min. času. (*tak já šla*) a užívání jmenného tvaru přičestí v pasivních konstrukcích vyjadřujících výsledek (*je uklizeno*) (Srov. Karlík a kol. 2002, s. 393).

Nářečí středomoravská zaujímají západní a střední část Moravy. Tato skupina má přechodné postavení mezi všemi ostatními skupinami dialektů vzhledem k četným izoglosám, které tímto územím probíhají. S českými nářečemi ji spojuje shodný vývoj dlouhých samohlásek *y*, *ú* (> *ej*, *ou*, dále > *é*, *ó*), úženi *é* > *i* (*velkí pole*) a koncovka *-ma* v instrumentálu

plurálu všech deklinačních typů. Směrem k východu ale rysy společné s českými nářečními postupně mizí. Distinktivními jevy středomoravské nářeční skupiny jsou dále mj.: přehláska *a* > (*ě* >) *e* (*naša čepica*), menší rozdíly mezi „tvrdým“ a „měkkým“ skloňováním podstatných jmen (např. *ženu – růžu*) a také původní vokál *a* v genitivu sg. mask. (*z nosa, z voza*) (Srov. Karlík a kol. 2002, s. 399-400).

Nářeční skupina východomoravská zahrnuje tradiční teritoriální dialekty vyskytující se na východě ČR a pokrývající oblast Valašska a Slovácka. Základním distinktivním rysem odlišujícím tuto nářeční skupinu od středomoravských dialektů je zachování původních *y / í* a *ú* (*młyn, sítko, múka*). Východomoravská nářečí sdílí ale několik společných jevů se sousedními dialekty – slezským a středomoravským. Jedná se zde zejména o znělou výslovnost souhlásek na švu slov před samohláskou a jedinečnou souhláskou (*tag jez, z Aničků*), regresivní asimilaci skupiny *sh* (*zhod'it*) a uchování skupiny *šč* (*ščáva*) (Srov. Karlík a kol. 2002, s. 401-402).

Nářečí slezská zahrnují tradiční teritoriální dialekty na styku okrajových území ČR a Polska. Na českém teritoriu se jedná o severní cíp Moravy (až k Ostravě) a širší Opavsko. Tato nářečí se tradičně dělí na dvě podskupiny: nářečí slezskomoravská (lašská) a nářečí slezskopolská (západotěšínská). Příznačným rysem pro celé české území slezských nářečí je ztráta kvantity dlouhých vokálů a ustálení přízvuku na předposlední slabice, což koresponduje se změnami v sousedních polských dialektech (Srov. Karlík a kol. 2002, s. 395-397).

2.2.2 Nestrukturní poloútvary češtiny

Jako nestrukturní poloútvary národního jazyka označujeme sociálně podmíněné mluvy se specifickými lexikálními a idiomatickými rysy, které ale nemají specifickou mluvnickou stavbu (na rozdíl od strukturních variet, např. dialektů).

Jako jeden z hlavních sociolektů současné češtiny lze jmenovat profesní mluvu, jež je příznačná pro určitá pracovní prostředí. *Současná česká stylistika* (Srov. Čechová a kol. 2003, s. 54) nabízí následující definici tohoto pojmu: „Profesní mluvou se rozumí zvláštní soubor vyjadřovacích prostředků určité pracovní skupiny, která při práci nebo při výkonu služby užívá termínů nebo terminologických spojení beze zření k jejich spisovnosti, a to pouze pro jejich spolehlivou jednoznačnost v daných pracovních souvislostech a pro jejich výraznou úspornost“.

Kolektiv autorů zastává názor, že k používání profesní mluvy zavazuje společenská solidarita členů dané profese. Pro svou jednoznačnost, ekonomičnost a nezávislost na kodifikaci je tento poloútvár výhodným prostředkem odborné komunikace v úzkých pracovních kruzích (Srov. Čechová a kol. 2003, s. 55).

Od profesní mluvy je podle některých jazykovědců nutno odlišovat tzv. slang, jehož hlavním principem je jazyková hra na základě podobnosti (metafora). Pro tento sociolekt je velmi příznačné zkracování slov, univerbizace (tzn. redukování víceslovných pojmenování na jedno slovo) a také zvukové rysy jako intonace, tempo a dynamika řeči. Pro označení slangových výrazů přesahujících své původní zájmové nebo pracovní prostředí vznikl pojem interslang. Pokud mluvčí komunikuje v různých prostředích, může používat a v rámci jedné promluvy míchat dokonce několik slangů (Srov. Čechová a kol. 2003, s. 56).

Posledním důležitým sociolektem národního jazyka je argot – „*tajná mluva společensky izolovaných skupin občanů původně ze sociálního podsvětí*“ (Srov. Čechová a kol. 2003, s. 54). Základem jeho vzniku a existence je, podobně jako u slangů, vnitřní solidarita skupiny a její společné cíle i zájmy. V českém prostředí lze mluvit zejména o argotu zlodějů, žebráků, prostitutek a pasáků (např. pražská galérka a brněnská plotna). Jazykovým základem těchto poloútvárů je germánský jazyk jidiš, romština a mezinárodní mluva rotwelsch.

Příklady slovní zásoby brněnského argotu jsou: *bims* (chléb), *rychna* (zápach), *cédat se* (koupat se), *pekle* (boty) a *glocna* (holá hlava). Dodnes se v běžně mluvené češtině používá několik pojmenování, která mají svůj původ v argotu, např. *jít do pytle*, *dávat bacha*, *mejdan*, *čokl*, *fízl*, *mukl*, *mít kliku*, apod. (Srov. Čechová a kol. 2003, s. 56).

2.3 Postoje mluvčích k české jazykové situaci

Povaha výše uvedených poznámek je spíše informativní a vztahuje se k jazykovědnému popisu stratifikace českého národního jazyka. V tomto oddílu se oproti tomu budeme věnovat současné jazykové situaci v ČR z pohledu běžných uživatelů češtiny.

Specifika české jazykové situace spočívá v tom, že vedle spisovné češtiny existuje zde obecná čeština, tzn. konkurenční jazykový kód, jenž je pro mnohé mluvčí neutrálním prostředkem běžné komunikace s výrazně kulturními nároky (Srov. Svobodová a kol. 2011, s. 74-75). Podle některých jazykovědců nemá spisovná čeština rodilé mluvčí a tomuto jazykovému kódu se uživatelé jazyka učí podobně jako cizí řeči. „*Pro řádu laických mluvčích češtiny zkušenost s aktivním využitím spisovného jazyka začíná a končí povinnou školní*

docházkou“ (Svobodová a kol. 2011, s. 75). Z toho důvodu je dnešní situace spisovné češtiny v ČR často označována jako umělá nebo pseudokulturní (Srov. Čermák 1996, s. 14). Spisovnost lze v českém prostředí chápat jako nastavbovou složku jazykové kompetence, jež nebyla přijata primárně a intuitivně, nýbrž sekundárně a racionálně (Srov. Svobodová a kol. 2011, s. 77-78). Proto mnoho mluvčích v rozmanitých komunikačních situacích ztrácí přirozené jazykové sebevědomí a potřebuje odborné lingvistické porady. V této souvislosti je nutno se zamyslet, co by mělo být východiskem takové intervenční činnosti (Srov. Svobodová a kol. 2011, s. 78). Pro některé odborníky (např. F. Čermák, V. Cvrček) je základní jazykový úzus (často ztotožňován s korpusem).

Další problém nastává, když se snažíme definovat kultivovaný projev, jenž je primárně asociován se spisovnou češtinou, ačkoliv více a častěji se vyskytuje rovněž ve spojení s nespisovným obecněčeským projevem (Srov. Svobodová a kol. 2011, s. 78). Řada vědců zastává názor, že pro mnoho rodilých mluvčích je český interdialekt mateřským jazykem. Tento argument se ale mnohým Moravanům a Slezanům zda nepřesvědčivý, protože mají své vlastní domácí dialekty, jež v jejich prostředí plní roli komunikačního kódu.

Co se týče beletrie, umělecké texty jsou nejčastěji považovány za projevy tzv. legalizované, uzákoněné kultury spisovnosti (Srov. Svobodová a kol. 2011, s. 79). Vyskytující se nich prvky mluvenosti jsou pak hodnoceny jako literární stylizace. Mluvený text bývá oproti tomu mnohokrát ztotožňován s neformálností a také „s ležérností, se spontánností, expresivností, výrazně antropocentrickou (naivní až komickou) interpretací světa (...), s promluvou s četnými elizemi podstatných částí replik, s modifikacemi syntaktických struktur, s «defektním» (z pohledu textu psaného) slovosledem, s «nevhodnou» větnou perspektivou, s gramatickými chybami (korigovanými či nekorigovanými), popř. s projevem využívajícím v hojné míře prostředky vyloženě substandardní, např. nářeční, sociolektové“ (Svobodová a kol. 2011, s. 79).

Téměř všechny z výše vyjmenovaných vlastností mluveného textu lze pozorovat v určitých pasážích Rudišova románu, a sice v částech knihy stylizovaných do deníku sedmnáctileté dívky Nancy. Její tajný zápisník patří z formálního hlediska k uzákoněné kultuře psanosti, ale v tomto případě lze spíše hovořit o tzv. sekundární mluvenosti. Na základě prolínání prvků psaného a mluveného projevu (nejen v umělecké literatuře, čehož příkladem je Rudišův román, ale rovněž v současné běžné komunikaci) lze vyvodit závěr, že hranice mezi spisovností a nespisovností se už dnes nenachází na pouhém rozhraní psaných a mluvených projevů. Zmíněná problematika je v dnešní digitální době výrazně komplikovanější, mj. kvůli textům vznikajícím pomocí nových technologií, jako jsou:

chatování, blogy, diskusní fóra, SMS, apod. (Srov. Svobodová a kol. 2011, s. 80). Ondřej Hausenblas zastává názor – s nímž se v této diplomové práci ztotožňujeme – že *„čím více se hranice mezi spisovností a nespisovností posouvá směrem k psanému jazyku, tím silnější příznak knižnosti (nemluvenosti) spisovný jazyk získává“* (Srov. Hausenblas 1993, s. 97, cit. dle: Svobodová a kol. 2011, s. 80).

3. Obecná čeština a její stručná charakteristika ve vztahu k uměleckému dílu

F. Čermák (1997, s. 34-43) zdůrazňuje výjimečnou sociolingvistickou povahu češtiny mezi dalšími slovanskými jazyky, poněvadž lze v ní rozlišit dvě variety: spisovnou a mluvenou. Obecná čeština jako mluvený, nespisovný útvar českého národního jazyka je podle Čermáka mateřskou řečí většiny mluvčích z území Čech a části Moravy. S tímto argumentem do jisté míry souhlasíme, hlavně co se týče mluvčích z oblasti Čech; v případě Moravy a Slezska lze ale s názorem F. Čermáka polemizovat, protože mluvčí z těchto oblastí mají svoje vlastní komunikační kódy a obecnou češtinu za svou „mateřštinu“ nepovažují.

Jazykovědný termín „obecná čeština“ pochází od B. Havránka, jenž ho původně zvolil pro označení běžně mluveného jazykového útvaru v Čechách (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 16). Podle Sgalla se ale obecná čeština postupně stává hovorovou formou národního jazyka v celé ČR (Srov. Sgall, s. 7).

První monografickou studií této variety byla kniha Jiřího Hronka *Obecná čeština* z roku 1972, původně vydaná jako skripta Univerzity Karlovy. Sám Hronek popisuje hned v první větě své monografie obecnou češtinu těmito slovy (Hronek 1972, s. 5): „*Obecná čeština je jazykový útvar, jenž většina příslušníků národa užívá v běžném každodenním hovoru (někdy s určitým přiblížením ke spisovné češtině, jindy zase k nářečím)*“. Ve všech výše zmíněných pokusech vymezení pojmu obecné češtiny hraje hlavní roli její běžně mluvená povaha, charakteristická pro každodenní hovor.

Hranice mezi obecnou češtinou a spisovným jazykem na jedné straně a regionálními dialekty na druhé nejsou zcela uzavřené a nepropustné; jednotlivé jazykové útvary se často doplňují a vzájemně se ovlivňují. Znalost základních – jak strukturních, tak funkčních – rozdílů mezi spisovnou a obecnou češtinou je ale potřebná, a to nejen běžným mluvčím, ale rovněž překladatelům, novinářům a učitelům (Srov. Hronek 1972, s. 6).

Co se týče rozdílů mezi češtinou hovorovou a obecnou, je nutno poznamenat, že ostré hranice zde neexistují a část distinktivních rysů mezi oběma útvary (např. v oblasti slovní zásoby) je spíše kvantitativní než kvalitativní povahy. Funkční jazyk hovorový je zpravidla součástí spisovné češtiny, zatímco obecná čeština patří k nespisovným útvarům. Jevy typické pro tuto varietu se vyskytují rovněž v hovorové češtině, ale ve výrazně menším měřítku (Srov. Hronek 1972, s. 15).

3.1 Formální charakteristika obecné češtiny

3.1.1 Hláskosloví

Obecná čeština se vyznačuje několika fonetickými rysy, díky nimž ji lze zcela zřetelně rozlišit od spisovného jazyka. Hláskový inventář obou variet je shodný; rozdíly se vyskytují na úrovni jednotlivých kombinací a jejich užívání. Hlavní distinktivní rysy mezi obecnou a spisovnou češtinou lze stručně vyjmenovat v několika bodech (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 30-34):

1. OČ má tzv. zúžený vokál *i* tam, kde SČ má staré nezúžené *e* v adjektivních koncovkách (*dobrý : dobré, velkýho : velkého*) a po *l* uvnitř slovních kmenů (*polívka : polévka, líp : lépe*).
2. OČ má diftong *-ej* oproti vokálu *y/i* ve SČ (*malej : malý, rejže : rýže, zejtra : zítra*).
3. OČ má tzv. protetické *v-* před *o* na počátku slova a také na začátku slovních kmenů po předponě (*voko : oko, voběd : oběd, nevohrabanej : neohrabaný*).

Kromě těchto tří základních distinktivních rysů Hronek ukazuje ve své monografii rovněž na několik menších fonetických rozdílů mezi OČ a SČ (Srov. Hronek 1972, s. 28-32):

- a) vynechávání konsonantů v různých pozicích, zejména zjednodušování souhláskových skupin, např. vypouštění protetického *j* na začátku slova (*eště : ještě*), vypouštění *k* a *g* na začátku slov před závěrovou souhláskou (*dyž : když, dyby : kdyby*), vypouštění *h* na začátku slov před *ř* (*řbitov : hřbitov, řmí : hřmí, řeben : hřeben*),
- b) krácení a dloužení samohlásek oproti SČ, např. krácení: *ů-u* (*domu, dolu, muj*), *í-i* (*pani, neni, nevím*), *á-a* (*pomahat*), dloužení: *i-í* (*pívo*), *o-ó* (*móře, hóří*), *e-é* (*dvěře*),
- c) jednotlivé změny souhlásek, např. *š-č* (*menší : menčí*), *n-m* (*hanba : hamba*), *št-šť* (*vlaštovka : vlašťovka*),
- d) výslovnost cizích slov, např. *st-šť* (*student : študent*), *k-g* (*plakát : plagát*).

3.1.2 Tvarosloví a syntax

V níže uvedených oddílu jsou stručně nastíněny pouze nejvýraznější morfologické a syntaktické odlišnosti mezi stavbou SČ a OČ. Markantním rozdílem, jenž nelze opominout, je např. rozlišování tvarů odpovídajících různým významům ve SČ tam, kde OČ má pouze

jednu společnou podobu; jedná se zde zejména o deklinaci adjektiv a substantiv (např. rozšíření koncovky *-ma* v instrumentálu plurálu všech rodů).

Instrumentál plurálu končí v OČ na *-ma* nejen u substantiv, nýbrž u všech skloňovaných slov, např. *lidma, velkejma, nama* (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 35-38). Tento gramatický jev je nerozšířenějším morfologickým rysem OČ oproti SČ, nejen v Čechách, ale i na části území Moravy. Kromě toho podstatná jména mužská – jak životná, tak neživotná – s kmenem zakončeným na *k*, *h* a *ch* mají v OČ v lokálu množ. č. koncovku *-ách*, před níž se neměkčí (např. *vojakách, rohách, klukách*).

Ve stupňování přídavných jmen se OČ liší od SČ větším rozšířením přípony *-ej-* (např. *sprostější*). Častěji než tvar *raději* se v OČ vyskytuje *radši* (vyslovované jako *rači*), podobně jako tvary *líp*, *míň* a *dýl* ((Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 41).

V OČ se v podstatě nevyskytují přechodníkové vazby, složené tvary trpného rodu (výjimkou je *byl bit*) a minulý způsob podmiňovací (ačkoli existuje tvar *bejval by to udělal*); v jeho významu se používá podmiňovací způsob přítomný (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 47-48). V kondicionálu OČ používá pomocné sloveso *být* v tvaru 1. os. množ. č. *bysme* (rovněž v kombinaci se spojkami: *kdybysme, abysme*). Ve funkci pomocného slovesa minulého času se v OČ vyskytují dva tvary pro 2. os. jedn. č.: *(j)si přišel a přišels*.

Někteří jazykovědci zastávají názor, že tvary jako *peču, děkuju, pečou, děkujou, můžu, můžou, moct* a *pomož* lze označovat za spisovné; část z nich je už dnes považovaná za hovorová (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 49).

Rozdíly mezi SČ a OČ v oblasti syntaxe se týkají spíše distinkci mezi oficiálním a připraveným písemným projevem na jedné straně a běžným spontánním hovorem na druhé. Hronek shrnuje syntaktické rozdíly mezi OČ a SČ do čtyř základních tendencí (Srov. Hronek 1972, s. 73-74):

- a) bohatší využívání expresivních prostředků (zejména nadměrné užívání zájmen a částic, zdvojování podmětu, parenteze);
- b) časté přerušování lineárnosti projevu (vsuvky a apoziopse);
- c) jednodušší styl (zejména ve spojeních souvětí podřadných);
- d) důslednější provedení obecných vývojových tendencí češtiny (zvláště co se týče slovesné valence a šíření předmětového akuzativu místo jiných pádů).

3.1.3 Slovní zásoba

V *Češtině bez příkras* lze najít náčrt stylistického rozvrstvení české slovní zásoby podle slohové platnosti (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 59):

1. silně knižní slova, např. *hvozd, chorý, skonat*;
2. slova se slabším knižním nádechem, např. *obuvník, prostořeký, stále*;
3. odborné termíny, které nemají spisovný synonymní protějšek, např. *nulový vodič, posuvné měřítko, obrtlík*;
4. stylisticky neutrální slova, běžná jak v SČ, tak OČ, např. *les, nemocný, umřít, obličej*, atd.;
5. slova patřící do OČ i do hovorové vrstvy SČ, např. *švec, hubatý, pořád, popleta*, atd.;
6. „vyšší“ slangové termíny, např. *srdcař, prašan, avansovat*, atd.;
7. „nižší“ slangové výrazy, zřetelně nespisovné, např. *lígr, nulák, cirkulárka*, atd.;
8. slova typická pro OČ a v její normě stylisticky neutrální, např. *šuple, honit se*, atd.;
9. slova typická pro OČ s platností výrazně nespisovnou (substandardní), např. *funus, ksicht, blít / blejt*, atd.;
10. slova tabuová, obscenní, např. *hovno, prdel*, atd.

Slovní zásobu OČ lze podle Sgalla a Hronka shrnout do tří hlavních složek (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 66):

1. slova typická pro každodenní hovor, obvykle (ale ne vždy) s příznačným hláskoslovím nebo koncovkami, částečně přejata z němčiny;
2. slova slangová, často přejímaná z němčiny nebo angličtiny;
3. slova emocionálně příznaková (expresivní, pejorativní, obhroublá a obscenní).

3.2 Využití obecné češtiny v umělecké literatuře

Odborný výzkum rozlišuje tři základní postupy determinující užívání spisovných a nespisovných prostředků v umělecké literatuře (Srov. Mareš 1995, s. 234-235). „V prvním případě je normativně stanoven spíše úzký rejstřík jazykových prostředků, které smějí být v literatuře používány“ (Mareš 1995, s. 234). Jedná se zde zejména o vyjadřovací prostředky spisovné češtiny, jež svědčí o prestiži a exkluzivitě umělecké literatury.

Druhý postup spočívá v míšení prvků různých útvarů a vrstev jazyka „ve funkci jazykové charakteristiky vnitrotextových subjektů“ (Mareš 1995, s. 234); tato vnitřní jazyková diferenciaci slouží zařazení postav literárního díla v mnoha ohledech: regionálním, sociálním, generačním, apod. Využití rozmanitých jazykových prostředků poukazuje na momentální

stavy a postoje jednotlivých subjektů, na jejich pozitivní nebo negativní emoce, atd. Míchání prvků příznačných pro různé útvary splňuje na jedné straně požadavek životní pravděpodobnosti a vedle toho požadavek stylizovanosti a náznakovosti na straně druhé (Srov. Mareš 1995, s. 235).

Třetí přístup spočívá ve svobodném využívání jednotlivých složek a útvarů jazyka bez předem zvolených omezení. O „*volbě spisovného nebo nespisovného vyjádření tedy rozhodují strukturní vztahy v rámci textu a dále faktory žánrové, tematické, individuálně autorské*“ (Mareš 1995, s. 235). Z toho hlediska jsou spisovné a nespisovné vyjadřovací prostředky rovnoprávné a jejich prezence (nebo také absence) plní v uměleckém textu celé množství rozmanitých funkcí. Podle mnoha jazykovědců je tento třetí přístup k jazykové výstavbě literárního díla neadekvátnější.

Vývoj jazyka novodobé české literatury lze chápat jako „*proces směřující od prvního přístupu přes přístup druhý k prosazení přístupu číslo tři, od raně obrozenského východiska kladoucího důraz na exkluzivnost literárního jazyka k jazyku mnohotvárnému a odstíněnému*“ (Mareš 1995, s. 235). Prvním významným literárním dílem, v němž se prostředky spisovné (místy dokonce knižní) češtiny v pásmu vypravěče prolínají s nespisovnými promluvami postav jsou Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Užívání obecné češtiny v románu slouží diferenciaci jednotlivých subjektů a jejich sociálního postavení. V promluvách protagonisty Švejka naznačují prvky OČ jeho lidovost a nekultivovanost.

Nespisovnost v jazyku české beletrie se konsekventně posiluje od dvacátých let dvacátého století. „*Předmětem pozornosti se stává hlavně obecná čeština a speciální vrstvy slovní zásoby (slangy, částečně i argot); místní nářečí naproti tomu spíše ustupují*“ (Mareš 1995, s. 236). V této souvislosti je důležité poznamenat, že možnosti využití a spojování spisovných a nespisovných (zejména obecněčeských) prostředků v oblasti literárního díla jistě nejsou zatím vyčerpány (Srov. Mareš 1995, s. 239), o čemž svědčí četnost a popularita takových prozaických děl jako např. román Jaroslava Rudiše *Konec punku v Helsinkách*, v němž se uplatňuje třetí z výše zmíněných přístupů – prvky spisovné češtiny se zde kombinují s nespisovnými, hlavně obecněčeskými (a také slangovými) prostředky. Navíc se v tomto románu výrazně vyskytuje fenomén vícejazyčnosti, jež plní mnoho úloh a jemuž bude věnována část analýzy v osmé kapitole diplomové práce.

3.3 Otázka obecné češtiny v překladu literárního díla

Obecná čeština ve stále větší míře proniká do jazyka krásné literatury a tím pádem také do překladu literárních děl. Většinou se v této souvislosti jedná o uměleckou stylizaci tohoto nespisovného útvaru, nikoliv zápis přirozené mluvy.

Rozšířeným rysem stylizace obecné češtiny v beletrii je podle Z. Kufnerové náznak nespisovnosti v oblasti hláskosloví a tvarosloví, popř. rovněž ve výběru slovní zásoby. Tento náznak nespisovnosti je v mikrostrukturní rovině textu často kombinován s neutrálními prvky, což přispívá umělecké stylizaci a slohové rozmanitosti v oblasti větné skladby (Srov. Kufnerová 1994, s. 73).

V překladu OČ je podle Kufnerové rozhodující, zda je použití nespisovných prvků náhodné a lze je pominout, anebo naopak představuje spisovatelův záměr; v tomto případě překladatel musí hledat funkční ekvivalent nespisovného prvku. Podle autorky je v uměleckém díle skoro nemožné oddělit OČ od lexikální, popř. frazeologické vrstvy slangu nebo argotu. Kufnerová zastává názor, že se tzv. kulturní obecná čeština ve většině fiktivních dialogů uplatňuje zejména jako stylizovaný jazykový základ, jenž je v různé míře obohacen expresivními prvky slangu, argotu a také místních nářečí (Srov. Kufnerová 1994, s. 73).

Zdrojem stylizace nespisovných útvarů v prozaických textech psaných tzv. ich-formou byla v českém prostředí v druhé polovině 20. století především anglosaská literatura, čehož příkladem je experimentální překlad Salingerova románu *Kdo chytá v žitě* (1960). Překladatelé L. a R. Pellarovi se v tomto díle rozhodli pro důslednou stylizaci založenou na obecné češtině tzv. pražského typu. Příznakovými rysy tohoto útvaru v rovině hláskosloví a tvarosloví jsou zejména: dvojhlasčka *-ej-* místo *-y-* / *-í-* (*přemejšlel, zejtra*), vokál *-í-* místo *-é-* (*vlízt*), koncovka *-ma* v instrumentálu plurálu (*všema ostatnima kreténama*), apokopovaná zakončení ve 3. os. singuláru minulého času (*řek, nes, nemoh*), apod. (Srov. Kufnerová 1994, s. 73-74).

V souvislosti s otázkou překladu OČ do polštiny je nutno poznamenat, že vnitřní struktura polského jazyka chybí podobný jazykový útvar, nímž je v jazykovém prostředí ČR český interdialekt. Z tohoto důvodu musejí překladatelé uměleckých děl z češtiny do polštiny hledat různá alternativní řešení, např. prostřednictvím využití bohatého repertoáru polské hovorové slovní zásoby. Níže uvádíme příkladový překlad jednoho dialogu (rozhovoru zaměstnanců hřbitova) z povídky Jana Kameníčka *Krátká příhoda v kanceláři* z knihy *Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu*, jež obsahuje materiály

shromážděné v rámci překladatelského semináře vedeného Katedrou středoevropských studií FF UK (Srov. Benešová a kol. 2013, s. 72-73).

„*To je ten mrtvej?*“ (...)

„*Nevidíš?*“ (...)

„*Vopravdu to souhlasí?*“ (...)

„*Nevidíš?*“ (...)

„*Oukej*“ (...)

Protože v polštině neexistují strukturální ekvivalenty nespisovných českých dvojhlásek -*ej* a -*ou* a protetického -*v*, v uměleckém překladu je nutno využít hovorovou slovní zásobu, jež funkčně odpovídá tvaroslovným prvkům obecné češtiny z Kameníčkovy předlohy:

- *To jest ten umarlak?* (...)

- *Nie widzisz?* (...)

- *Serio?* (...)

- *Nie widzisz?* (...)

- *Okej.*

4. Rozvrstvení polského národního jazyka a jazyková situace v Polsku ve vztahu ke stratifikaci češtiny

Polský národní jazyk lze rozčlenit na dva hlavní strukturní systémy: polštinu literární (pol. *polszczyzna ogólna / literacka*), jež je víceméně protějškem spisovné češtiny, a polštinu nářeční (pol. *polszczyzna gwarowa*). Andrzej Markowski (2005, s. 104-117) zastává názor, že literární polština (v různých variantách) je prvním jazykem obyvatel měst a také jazykem státní správy, médií, církve i naprosté většiny krásné literatury. Lidová nářečí (pol. *guary ludowe*) jsou oproti tomu prvním jazykem mnoha obyvatel polského venkova; především jako řeč přirozené komunikace v rodinném a sousedském prostředí. Nářečí existují téměř výhradně jako mluvený jazyk, zatímco literární polština se vyskytuje jak v mluvené, tak v psané podobě.

4.1 Oficiální polština

Psané texty jsou hlavním zdrojem oficiální polštiny. Markowski pojmenovává její různé podoby jako funkční styly nebo psané varianty funkční polštiny s omezeným počtem autorů a příjemců (Srov. Markowski 2005, s. 112).

Hlavní oblasti výskytu oficiální polštiny jsou vědecké texty (pol. *teksty naukowe*), jejichž cíl spočívá v předávání generalizovaných informací o nevelké části reality. Texty tohoto žánru jsou adresované úzké skupině odborníků a obsahují termíny, tzn. slova nebo víceslovná nominální pojmenování se speciálním významem pro danou disciplínu nebo oblast vědy. Kromě terminologie je pro vědecký styl charakteristické použití abstraktních lexikálních výpůjček, např. *struktura, funkcja, proces, element*, apod., a také výrazů obměňujících modalitu výpovědí, např. *prawdopodobnie, zapewne, w znacznej mierze*, apod. (Srov. Markowski 2005, s. 112-113).

Nevelkou skupinu autorů, ale oproti tomu široký rozsah ovlivňování mají rovněž úřední texty (pol. *teksty urzędowo-kancelaryjne*). Jejich úkolem je regulace mezilidských vztahů na celospolečenské úrovni. Některé úřední texty plní především apelativní funkci (obsahují doporučení, příkazy a zákazy), některé mají zase spíše informační úlohu. Obsah úředních textů je často uveden v bodech, což má zpravidla usnadňovat transparentnost informací. Docela komplikované jsou oproti tomu slovní zásoba a syntax tohoto žánru.

Další oblastí výskytu oficiální polštiny jak v psané, tak v mluvené podobě, je žurnalistika (pol. *odmiana dziennikarska*). Jedná se zde o jazyk používaný mj. v denním tisku, rozhlasových a televizních zprávách. Typické pro tyto texty je používání různorodé slovní zásoby z oblastí oficiální odborné a neoficiální hovorové polštiny. Zcela příznačné jsou v moderní žurnalistice šablonovité formulace, tzv. módní slova a výpůjčky z cizích jazyků.

4.2 Neoficiální útvary polštiny

4.2.1 Hovorová polština

Mezi varianty neoficiální polštiny patří hlavně hovorový jazyk (pol. *polszczyzna potoczna*), jenž je podle Markowského základním kódem běžné komunikace Poláků nepoužívajících nářečí (Srov. Markowski 2005, s. 109). Hovorová polština se vyskytuje zejména v neformálním jazykovém styku a k jejím hlavním distinktivním rysům patří spontánnost, plastičnost vyjadřování a navíc expresivní vrstva slovní zásoby a frazeologie. V centru zájmu tohoto nespisovného útvaru stojí člověk, jeho vlastnosti a vztahy k dalším lidem. Z antropologického hlediska lze ve slovní zásobě hovorové polštiny jmenovat několik tematických okruhů (Srov. Markowski 2005, s. 109-110):

1. popis člověka vzhledem k jeho věku, např. *szczeniak* (chlapec nebo mladý muž), *smarkula* (mladá dívka), *grzyb* (starší muž), atd.;
2. popis člověka vzhledem k jeho zevnějšku, např. *kurdupel* (malý muž), *dryblas* (velký muž), *flejtuch* (zanedbaný člověk), atd.;
3. popis člověka vzhledem k jeho povahovým vlastnostem, např. *frajer* (naivní, příliš důvěřivý člověk), *spryciula* (chytrá a nápaditá dívka), *papla* (velmi upovídaný člověk, který neumí udržet tajemství), atd.;
4. popis člověka vzhledem k jeho chování, např. *chamidło* (hrubý a sprostý člověk, hulvát), *wazeliniara* (podlézavá dívka), atd.;
5. mezilidské vztahy, např. *miec z kimś na pieńku* (být s někým v rozporu), *kuroniówka* (podpora v nezaměstnanosti), atd.

Vedle toho je hovorová polština bohatá na synonyma (např. různá pojmenování pro ženu) a víceznačná slova. Markowski upozorňuje rovněž na typické morfologické procesy tohoto útvaru, např. tvoření expresivních substantiv pomocí přípony -as (pol. *grubas* = obezní muž, pol. *urzędas* = úředník), -och (pol. *tuścioch* = obezní muž), -ol (pol. *robol* = dělník),

apod. Velmi plastické jsou též hovorové frazémy, např. *zrobić wielkie oczy* (vypadat překvapeně), *mieć na kogoś haka* (vědět o někom něco kompromitujícího), *nie śmierdzieć groszem* (mít málo peněz). Hovorová polština se navíc odznakuje rovněž prvky vlastního tvarosloví v deklinaci slov, např. *daj **ta** książkę* (místo *daj **te** książkę*).

4.2.2 Dialekty

Mezi strukturální útvary neoficiální polštiny patří několik lidových nářečí, jež lze klasifikovat podle diastratických kritérií. V odborné literatuře se současně uvádí šest velkých nářečních oblastí: Malopolsko, Velkopolsko, Slezsko, Mazovsko, Kašubsko a tzv. obnovené území (pol. *Ziemia Odzyskane*) se smíšenými dialekty. Každá z těchto velkých jazykových oblastí se dále dělí na několik menších místních nářečí.

Rozdíly mezi literární polštinou a regionálními lidovými nářečím se vyskytují ve všech jazykových rovinách, takže se zde jedná o systémové rozdíly. Nejvíce odchylek lze zaznamenat v oblasti hláskosloví, např. *mom* místo *mam* (*mám*), *odjezdza* místo *odjeżdża* (*odjíždí*), apod. Kromě toho velmi rozšířené jsou rovněž odlišnosti v tvarosloví a slovní zásobě, např. *kiela* místo *ile* (*kolik*) na Těšínsku.

Markowski zdůrazňuje, že místní nářečí nesmějí být hodnoceny jako horší varianta polštiny – jsou pouze odlišné od literárního jazyka, jemuž se děti učí na školách. Dialekty vznikaly v důsledku dlouhého jazykového vývoje a dodnes zachovávají mnoho rysů staré polštiny, díky čemuž jsou zdrojem poznání mateřské řeči Poláků. Negativní hodnocení dialektů svědčí podle autora o nízkém jazykovém povědomí a nedostatku jazykové kultury. Nicméně v této souvislosti Markowski jednoznačně kritizuje míchání prvků literární a nářeční polštiny v rámci jedné výpovědi.

Nářeční prvky, které se vyskytují zejména v mluvených (méně v psaných) textech se v odborné terminologii označují jako dialektismy. SSJČ vysvětluje tento pojem slovy: „nářeční prvek ve spisovném projevu“.⁹ Polští rodilí mluvčí docela často nevědomě používají tzv. fonetické dialektismy, které stojí v rozporu s obecnými pravidly spisovného hláskosloví. Markowski uvádí jako příklad tzv. mazuření (pol. *mazurzenie*), tzn. vyslovování sykavek *sz*, *ż*, *cz*, *dz* jako *s*, *z*, *cz*, *dz*, např. *cekać* místo *czekać* (*čekat*), *sary* místo *szary* (*šedý*), apod. (Srov. Markowski 2005, s. 105).

⁹ SSJČ [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=dialektismus&Hledej=Hledej> [cit. 2015-01-20].

Níže se nachází nářeční mapa zachycující hlavní dialekty na území současného Polska.¹⁰

4.2.3 Sociolekty

Další varianty neoficiální polštiny se používají v omezeném rozsahu a nezahrnují celý jazykový systém. Sociolekty (pol. *gwary środowiskowe*) se od oficiální či hovorové polštiny liší zejména v rovině lexikální a frazeologické. Jedná se zde o běžnou mluvu lidí vědomých své sociální a kulturní odlišnosti. Podle Garvinovy teorie plní sociolekty hlavně dvě identifikační funkce (Srov. Gladkova 2002, s. 343-370): funkci sjednocující (sebeurčení, identifikace směrem dovnitř vlastní sociální skupiny) a diferenciací (vymezení skupiny vůči většinové společnosti).

¹⁰ *Gwary polskie. Przewodnik multimedialny*: Karaś, Halina (ed.), [online]: http://www.gwarpolskie.uw.edu.pl/index.php?option=com_wrapper&Itemid=53 [cit. 2015-01-20].

Slovní zásoba a idiomatika sociálních dialektů je zpravidla expresivní, často také výrazně negativně emocionální. Charakteristickým rysem těchto nestrukturních útvarů je bohatý inventář synonym a střídání kódů mezi jednotlivými sociolekty. Markowski zdůrazňuje, že by používání sociálních dialektů mělo být zpravidla omezeno na interní komunikaci uvnitř dané skupiny. Aplikování sociolektů v širším společenském kruhu svědčí podle jeho názoru o omezené slovní zásobě mluvčího.

Důležitou pozici uvnitř polských sociolektů zastává profesní mluva (pol. *gwary zawodowe*). Dříve k ní patřila především řeč řemeslníků a dělníků (ševců, krejčích, lidí manuálně pracujících v loděnicích a metalurgickém průmyslu), zatímco dnes lze mluvit zejména o profesní mluvě v technických oborech spojených např. s programováním a informačními technologiemi (Srov. Markowski 2005, s. 111-112).

Slovní zásoba profesní mluvy (pol. *profesjonalizmy*) pojmenovává zejména odborné předměty, činnosti a chování, pro něž neexistují neutrální ekvivalenty v oficiální polštině. Slovní zásoba profesní mluvy je v podstatě neoficiálním protějškem terminologie daného oboru. Hodně profesních slov bylo v minulosti převzato z němčiny, např. *anker*, *drosselklapa*, *szlauch* (profesní mluva instalatérů) nebo *flek*, *ambus*, *pucmaszyna* (profesní mluva ševců).

4.3 Srovnání polské a české jazykové situace

Na závěr této kapitoly stručně srovnáme současnou polskou a českou jazykovou situaci ve vztahu k odlišné stratifikaci obou jazyků. Je nutno poznamenat, že polský stratifikační model je založen na dichotomii: jazyk a jeho místní varianty. Základní etnickou variantou polštiny, společnou pro všechny její mluvčí, je polština literární (pol. *język ogólnonarodowy*, *język literacki*, *język kulturalny*, *polszczyzna ogólna*, apod.) s dvěma subvariantami: psanou a mluvenou (Srov. Balowska 2006, s. 25). Mluvená subvarianta má dvě podoby: oficiální, jež se uplatňuje ve formálním veřejném styku, např. ve školách a na úřadech, a vedle toho neoficiální, používanou v neformálních a neinstitucionalizovaných kontaktech (Srov. Balowska 2006, s. 25). Neoficiální podoba mluvené polštiny je často označována jako *język potoczny*, *odmiana potoczna języka ogólnego*, *polszczyzna potoczna* nebo *styl potoczny*.

V případě českého národního jazyka vypadá stratifikace do určité míry odlišně (viz druhá kapitola). Základní jazykový a komunikační kód, spisovná čeština, má dvě subvarianty: jazyk psaný a jazyk mluvený (hovorová čeština). V opozici vůči spisovné češtině

stojí obecná čeština na jedné straně a místní dialekty na straně druhé. V této souvislosti lze vyvodit závěr, že spisovná čeština ve své psané subvariantě má nejvyšší společenskou prestiž (Srov. Balowska 2006, s. 26).

Problém nastává ve chvíli, kdy chceme vymezit neoficiální vrstvu spisovné češtiny, jež by odpovídala polskému *językowi potocznemu*. Spisovná čeština nachází uplatnění zejména v oficiálním styku, zatímco její postavení v běžně mluvené komunikaci je ve značné míře oslabené kvůli expanzi obecné češtiny (Srov. Balowska 2006, s. 27). Z toho důvodu někteří jazykovědci zastávají názor, že běžně mluvená varianta spisovné češtiny existuje spíše jako teoretický koncept, nikoliv jako prakticky využívaná forma jazyka (Srov. Sgall / Hronek 2014).

Samotný termín „obecná čeština“ není jednoznačný, protože ho lze definovat pomocí několika kritérií. V tradičním pojetí jedná se o český interdialekt, jenž vznikl v důsledku nivelace středočeských dialektů. Tento názor zastával už B. Havránek (Srov. Balowska 2006, s. 28), pro nějž se obecná čeština nachází na stejné úrovni jako interdialekt hanácký (obecná hanáčtina) nebo lašský (obecná laština).

Komplikovaná situace češtiny, zejména její nesoulad s diferenciací polštiny, vzbuzuje zájem mnoha polských jazykovědců (např. Balowski, Balowska, Siatkowski, Tarajło-Lipowska, aj.). Kvůli nepřeložitelnosti, popř. neadekvátnosti polských terminologických překladů, lze v pracích polských badatelů často zaznamenat českou terminologii (zejména pojmy jako jsou „spisovná čeština“, „hovorová čeština“ a „obecná čeština“). Kromě toho se ale v odborné literatuře vyskytují rovněž četné popisné varianty českých pojmenování v polštině (Srov. Balowska 2006, s. 31): *język czeski literacki*, popř. *czeszczyzna literacka* (spisovná čeština), *czeski potoczny język literacki*, *mówiona odmiana czeskiego języka literackiego*, *odmiana potoczna*, *język potoczny*, *czeski język potoczny*, *język czeski mówiony* (hovorová čeština). Největší potíže ale vyvolává překlad termínu „obecná čeština“ (hlavně proto, že polský jazykový systém nemá pro tuto jazykovou varietu protějšek). V odborné bohemistické literatuře lze najít následující překlady zmíněného pojmu (Srov. Balowska 2006, s. 32): *potoczny mówiony język nieliteracki*, *potoczna czeszczyzna nieliteracka*, *język potoczny*, *czeszczyzna potoczna*, *warstwa języka nieliterackiego*, *interdialekt ogólnoczeski*, *język czeski powszechny*, apod.

Na závěr lze konstatovat, že jak v polském, tak v českém jazykovědném diskurzu existují potíže s umístěním běžně mluveného jazyka na škále variet příslušného národního jazyka (Srov. Balowska 2006, s. 32). Problematické je rovněž vyhledávání ekvivalentních

pojmu v polštině pro českou jazykovou situaci (a také vice versa). Je to způsobeno výjimečností a vnitřní pestrostí obou těchto západoslovanských jazyků.

Navzdory zmíněným rozdílům v české a polské jazykové situaci lze zpozorovat jisté podobnosti ve fungování běžně mluveného jazyka v polštině (pol. *języka potocznego*) a češtině (obecné češtiny). V obou kódech v poslední době běžně mluvený jazyk čím dál častěji proniká do sféry veřejné komunikace (rozhlasu, televize, novin, apod.), jak rovněž do umělecké literatury (čehož příkladem je v českém jazykovém prostředí Rudišův román *Konec punku v Helsinkách*).

5. Germanismy

Tato kapitola si klade za cíl stručně přiblížit problematiku výskytu slov cizího, zejména německého původu v lexikálním inventáři češtiny. Pokusíme se zde vysvětlit, co je germanismus (5.1) a následně věnujeme pozornost lexikálním germanismům a jejich využití v dnešní češtině (5.2).

5.1 Vymezení pojmu germanismus

Cizí slova jsou slova přejímána do češtiny v průběhu jejího historického vývoje. Lze je zkoumat z dvojité perspektivy – „*jednak z hlediska vývojového (a pak za cizí pokládáme každé slovo, které čeština převzala z jiné řeči), jednak z hlediska současného jazyka (tehdy za cizí slovo pokládáme jen to slovo, které sami, jakožto uživatelé jazyka, jako cizí cítíme)*“ (Hausenblas / Kuchař 1979, s. 268). Do první jmenované skupiny patří slova už dlouho zdomácnělá a považovaná za česká (např. *škola* nebo *žák*), zatímco do druhé spadají lexémy, jejichž původ je pořád pocíťován za cizí, např. *foyer*, *marketing*, *foťbal*.

Je nutné poznamenat, že proces přejímání cizích slov je součástí jazykového vývoje češtiny od jejího počátku (Srov. Hausenblas / Kuchař 1979, s. 269). V nejstarší době bylo přejímání cizích slov do češtiny spojeno s křesťanským náboženstvím (staroslověnština) a následně adaptací městské a šlechtické kultury v českých zemích v obdobích německé kolonizace (němčina). S němčinou je rovněž spojeno období národního obrození, kdy se přejímání slovní zásoby z neslovanských jazyků znatelně omezovalo a bylo nahrazeno domácími nápodobami cizích slov (kalky). Tímto způsobem podle řeckého substantiva *biografia*, popř. německého *Lebensbeschreibung*, vzniklo nové české slovo *životopis* (Srov. Hausenblas / Kuchař 1979, s. 269).

SSJČ definuje germanismus jako „*jazykový prvek přejatý do jiného jazyka z němčiny n. podle němčiny v něm vytvořený*“.¹¹ Podle slovníku německého pravopisu *Duden Band 1. Deutsche Rechtschreibung* (2004, s. 417) představuje germanismus jazykovou příznačnost němčiny v jiném jazyce („*deutsche Spracheigentümlichkeit in einer nicht-deutschen Sprache*“). Podle *Encyklopédie jazykovědy* Jozefa Mistríka je germanismus jazykový prvek nebo syntaktická konstrukce mající svůj původ v němčině. Slovenský jazykovědec člení germanismy do několika skupin (Srov. Mistrík 1993, cit. dle: Klobouková 2006, s. 12):

---

¹¹ IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=germanismus&Hledej=Hledej> [cit. 2015-01-19].

1. přejaté jazykové prvky, v současnosti již zdomácnělé, např. *rytíř, barva, flaška, švagr*;
2. jazykové prvky pronikající do příslušného jazyka z němčiny jako nepotřebné výpůjčky, např. *fest, gleichšaltovat, fertig*, apod.;
3. termíny jako zvláštní skupina lexikálních germanismů, např. *ich-forma, leitmotiv*, apod.

5.2 Lexikální germanismy v češtině

Už od středověku byly germanismy součástí slovní zásoby češtiny. Podle dochovaných pramenů obsahovala staročeština do roku 1500 okolo 70 000 slov, z čehož 1500 byly lexikální výpůjčky z němčiny, zejména v oblasti pejorativní slovní zásoby a řemeslnického slangu (Srov. Skála 1977, s. 267). Němci bydleli na území českých zemí po mnoho staletí (až do odsunu po druhé světové válce). Z toho důvodu jejich jazyk sehrával významnou roli v běžné komunikaci a v mnoha ohledech ovlivňoval slovní zásobu češtiny. Ještě v roce 1930 bylo 3 231 688 občanů tehdejšího Československa (tj. 22% celkového obyvatelstva) německé národnosti (Srov. Skála 1977, s. 275).

Lexikálním germanismům v češtině byla věnována celá řada odborných studií jako např. německá publikace *Die deutschen Lehnwörter im Tschechischen* Antona Mayera (1927), která obsahuje více než 900 germanismů (Srov. Tölgyesi 2009, s. 7). Nevelkou část lexikálních výpůjček z němčiny je možné najít v etymologických slovnících češtiny, např. od V. Machka (1972), Holuba / Lyera (1978) a J. Rejzka (2001). Lexikální germanismy ukotvené v nespisovných varietách češtiny zachycují *Šmírbuch jazyka českého, slovník nekonvenční češtiny* P. Ouředníka (2005) a *Slovník nespisovné češtiny* kolektivu autorů pod vedením J. Huga (2006).

Čeština dovedla adaptovat podstatnou část německé slovní zásoby do takové míry, že si mnoho mluvčích dnes ani neuvědomuje germánský původ četných slov, kolokací a frazémů, např. *mít kliku > Glück haben* (Srov. Schmiedtová 2010, s. 157). Současně jsou expresivní germanismy velmi frekventované zejména v běžně mluveném jazyce (např. výrazně hovorové slovo *furt*, jež má neutrální ekvivalent *pořád* a ekvivalent s příznakem formálnosti *stále*). V korpuse mluveného jazyka se ale hovorová varianta *furt* vyskytuje jednoznačně nejčastěji (Srov. Schmiedtová 2010, s. 157). Schmiedtová zastává názor, že lexikální germanismy mají svou doménu zejména v mluvené češtině. Na základě knih Jaroslava Rudiše a několika dalších současných spisovatelů (např. Tučková, Denemarková) lze se ale domnívat, že nespisovnost a expresivita, jež reprezentují důležitý příznak

lexikálních výpůjček z němčiny, jsou v moderní beletrii velmi oblíbeným prostředkem stylistické výstavby textu.

Vliv němčiny na český jazyk lze v současné době zpozorovat zejména v lexikálních přejímkách, jež se vyskytují v dialektech a nespisovném, běžně mluveném jazyce (Srov. Skála 1977, s. 277). Omezenou část germanismů používaných v dnešní češtině lze najít v závěru publikace *Čeština bez příkras* dua Sgall / Hronek, kde autoři nabízejí náčrt slovní zásoby běžně mluvené češtiny. V jejich slovníčku nacházíme taková slova jako např.: *ajznboňák* (železničář), *ajnclík* (jednolůžkový pokoj), *apatyka* (lékárna), *bankrot* (úpadek), *befěl* (rozkáz), *fabrika* (továrna), *fachman* (odborník), *flaška* (láhev), *fotr* (otec), *glanc* (lesk), *grif* (hmat), *grunt* (základ), *handl* (obchod), *heftlink* (věžeň), *knap / knop* (těsný, tak tak), *ksicht* (obličej), *kšeft* (obchod), *kunčaft / kunčoft* (zákazník), *lajntuch* (prostěradlo), *lifrovat* (dodávat), *luft* (vzduch), *mus* (nutnost), *mutr* (matka), *némlich* (právě, přešně), *rajc* (přitažlivost), *rantl* (lem, okraj), *ruksak* (batoh), *sichr* (jistý, jistě), *šlofik* (krátký spánek), *šlus* (konec), *špargl* (chřest), *špás* (legrace), *špek* (slanina), *tringelt* (spropitné), *vandrák* (tulák), a mnoho dalších (Srov. Hronek / Sgall 2014, s. 110-145).

6. Teorie a praxe uměleckého překladu

Co se týče základních kritérií hodnocení uměleckého překladu, je nutno mít na zřeteli dvojí charakteristiku pojednávaného pojmu: překlad jako produkt a překlad jako proces. V této souvislosti je vhodné uvést několik pokusů o vymezení termínu „překlad“ (Srov. Knittlová a kol. 2010, s. 224-225):

- a) Překlad je výsledkem překladatelského procesu, tzn. že překladatel „činí v každé fázi překladatelského procesu rozhodnutí, která ovlivňují fáze následující – jde o proces rozhodovací“ (Knittlová a kol. 2010, s. 224).
- b) Překlad je textem v CJ, tzn. by měl respektovat ortografické a gramatické normy CJ a být také uzuální.
- c) Překlad je výsledkem mezikulturní komunikace, tzn. že by se měl přizpůsobit kulturnímu kontextu cílového jazyka.
- d) Překlad vzniká transformací VT, tzn. že by měl na jedné straně zachovat invariantní informace VT, ale také provést nezbytné posuny podmíněné strukturálními a pragmatickými rozdíly mezi VT a CT na straně druhé.
- e) Překlad je prostředkem mezijazykové komunikace, tzn. že převádí prostředky vyjádřené jak explicitně, tak implicitně – „na základě inferencí vyvoditelných z textu a kontextu; jde o pragmatickou složku významu“ (Knittlová a kol. 2010, s. 225).

Dvě samostatné a protikladné oblasti překladu představují překlad odborný (vědecký) a technický na jedné straně a překlad umělecký na straně druhé (Skoumalová 1993, s. 25). Odborný a technický překlad si do značné míry zakládají na transferu termínů a složité syntaxe specifických pro daný obor, zatímco v překladu uměleckého díla je nositelem primárního významu jeho estetická (resp. podle Romana Jakobsona – poetická) funkce.

Jeden z nejvýznamnějších českých strukturalistů a spoluzakladatel Pražského lingvistického kroužku Jan Mukařovský byl přesvědčen o příznačnosti uměleckého textu vycházející z jeho estetického působení na čtenáře. V oblasti sémiotiky pojmenoval Mukařovský dvě znakové funkce: funkci symbolickou a estetickou. V návaznosti na ženevského lingvistu Ferdinanda de Saussure dělil znak na dvě rovnocenné složky – formu a obsah. Totéž platí rovněž pro umělecké dílo, na jehož významové výstavbě se podílejí všechny jeho formální složky. Díky tomu můžeme říci, že umělecký text je znakem, jenž zprostředkovává význam mezi autorem a jeho čtenářským publikem.

Co se týče estetické funkce, lze ji definovat jako „*aktivní vztah mezi věcí a cílem, ke kterému se tato věc používá*“ (Červinka 2012). Její existence je závislá na vytvoření podmínek pro estetický prožitek. Stručně řečeno: jedná se zde o schopnost literárního díla „*navodit nové postoje ke skutečnosti, nové prožívání a porozumění*“ (Červinka 2012). Díky tomu má estetická funkce dynamickou povahu, což znamená, že se projevuje v určitém společenském kontextu a oslovuje konkrétní publikum, u něhož má vyvolávat estetické postoje.

Tato kapitola je věnována problematice překladu uměleckého díla a jeho primární estetické funkce do cizích jazyků s důrazem na základní translatologické pojmy, jimiž jsou: přeložitelnost, ekvivalence a adekvátnost. V další řadě budeme věnovat pozornost rovněž jazykovým operacím v překladu a mnohvrstevnatému jazykovému zaměření překladatele uměleckého textu na čtenáře.

6.1 Základní otázky uměleckého překladu literárního díla

6.1.1 Přeložitelnost

Přeložitelnost patří k základním pojmům překladatelské teorie a praxe a po mnoho let zůstává předmětem četných odborných diskuzí. V tomto oddílu se hodláme zabývat zejména přeložitelností uměleckého díla, i když „*obecná východiska přeložitelnosti jsou různým typům textu společná*“ (Hrdlička 2014, s. 9).

Postřehy odborníků k oslovené problematice bývají extrémně odlišné: někteří vědci a překladatelé zastávají názor o absolutní nepřeložitelnosti, zatímco další jsou naopak ochotní hlásat teorii nepodmíněné a neomezené přeložitelnosti výchozího textu (VT) do cílového textu (CT).

Zastánci teorie nepřeložitelnosti často ve své argumentaci zdůrazňují typologické rozdíly mezi jednotlivými jazyky, jež brání existenci shodných asociací ve dvou jazykových systémech. Tento směr opakovaně přeceňuje význam jednotlivých lexikálních prostředků nemajících přímý ekvivalent v cizím jazyce. Dalším důkazem obhájců oné skeptické teorie je tzv. „*mystické chápání jazyka jako určitého iracionálního odrazu, resp. nositele a výrazu ducha národa, který je příslušníkům jiného národa nesdělitelný*“ (Hrdlička 2014, s. 11). Stoupenci výše uvedeného názoru byli v minulosti především němečtí filozofové G. W. Leibnitz a W. von Humboldt, podle nichž lidská řeč nejen zprostředkovává, ale rovněž ovlivňuje naše myšlení. K její koncepci se ve dvacátém století přiklonila tzv. Sapir-Whorfova hypotéza vycházející z jazykového relativismu, podle níž jazyk předurčuje a

podstatně ovlivňuje psycholingvistické vnímání skutečnosti. V extrémní variantě by to mělo znamenat, že lidská zkušenost vyjádřená v jednom jazyce je nepřeložitelná do dalších jazyků, které kategorizují skutečnost odlišnými prostředky.

Zastánci teorie přeložitelnosti akcentují oproti tomu podstatný rys veškerých jazykových projevů, nímž je jejich stylizace. Podle Vladimíra Skaličky jsou skeptické názory vůči přeložitelnosti podmíněné subjektivními pocity mluvčích, jež není možné ani dokázat, ani vyvrátit (Srov. Skalička 1978, s. 209).

Za odpůrce jazykového relativismu lze rovněž označit L. Sölla, který „spatřuje v jazyce především nástroj, prostředek lidského ducha sloužící hlavně ke komunikování“ (Hrdlička 2014, s. 12). Jeho názory v mnohem vycházejí z generativismu Noama Chomského a jeho teorií jazykových univerzálií, podlé které veškeré lidské myšlení má společný základ a jednotlivé jazyky představují pouhou formu, která tento základ strukturuje a přenáší.

Není možné jednoznačně přiznat pravdu buď jedné, nebo druhé straně polemiky, protože obě mají v něčem pravdu a v něčem se mýlí. Teorie jazykového relativismu je velmi podstatným úspěchem novodobé lingvistiky a její námitky proti přeložitelnosti je nutné vzít během této diskuze v úvahu. Jazyky se mezi sebou liší v mnoha ohledech, mj. ve stavu pokročilosti jazykového vývoje, kulturní připravenosti a zpracování odborné terminologie (Hrdlička 2014, s. 13). Proto musíme vzít v potaz skutečnost, že čím více jsou jednotlivé jazyky od sebe formálně odlišné, tím složitější je proces překladu jejich významových složek.

Nicméně v této práci jsme zastánci optimismu a myslíme si, že komunikativní a funkční přístup k otázce přeložitelnosti uměleckého díla zvětšuje překladatelovu šanci na úspěch. Funkční hledisko při překládání formuloval už v roce 1913 jeden ze spoluzakladatelů Pražského lingvistického kroužku Vilém Mathesius (1913, s. 808, citováno podle: J. Levý 1983, s. 25): „... vlastní podstata přebásnění je úsilí o vzbuzení uměleckého účinku i třeba jinými literárními prostředky, než jakých bylo užito v originálu. ... často stejné – nebo přibližně stejné – prostředky docilují účinků různých. Zásada, že důležitější je rovnost uměleckého účinku než stejnost uměleckých prostředků, jest důležitá zejména při překládání děl básnických.“

V návaznosti na Mathesiova slova je podle nás je překlad zdařilý, pokud v cílovém jazyce a cílové kultuře působí text na čtenáře stejně, resp. podobně, jako je tomu v jazyce a kultuře výchozího textu. Vracíme se proto k základní složce uměleckého díla, již je jeho estetická funkce, a zastáváme názor, že pokud je estetický účinek v CT stejný jako ve VT, je možné považovat překlad za úspěšný.

6.1.2 Ekvivalence a adekvátnost

Jako překladatelskou ekvivalenci chápeme určitou kvalitu relace mezi VT a CT. Znamená to, že překlad uměleckého díla by měl být ekvivalentním protějškem originálu. V překladatelské teorii lze najít celou řadu různých konceptů ekvivalence, jež vycházejí z jedné společné premisy – příznaku shody mezi textovými jednotkami v mnoha jazykových rovinách. S tímto konceptem souvisí dále pojem ekvivalent, jenž označuje prostředek, resp. soubor prostředků, pro dosažení, popř. vyjádření, ekvivalence (Srov. Hrdlička 1997, s. 15). Někteří badatelé a překladatelé se ale terminologicky více přiklánějí k méně přísnému pojmu adekvátnost, jenž je také předmětem našeho zájmu v tomto oddílu.

Z mnoha pojetí ekvivalence stojí za to zmínit koncepci E. A. Nida (1964), jenž rozlišuje její dva základní druhy: ekvivalenci formální (zaměřující se zcela na jazyk VT a formální rysy předlohy) na jedné straně a ekvivalenci dynamickou (založenou na stejném komunikačním účinku VT a CT na čtenáře) na straně druhé (Srov. Hrdlička 1997, s. 15). Další badatele jako např. L. S. Barchudarov (1975) zdůrazňují ekvivalenci sémantickou, jež se vztahuje na významový soulad mezi CT a VT. Vedle toho rozlišujeme rovněž ekvivalenci stylistickou (translační), která předpokládá „*funkční rovnocennost prvků originálu i překladu, při níž se prvky originálu nahrazují v překladu tak, aby při invariantní shodě významů směřovaly k významové identitě*“ (Popovič a kol. 1993, s. 189-190). Po tzv. pragmatickém obratu v jazykovědě se čím dál častěji také klade důraz na ekvivalenci pragmatickou, jež pojmenovává obecnou shodu účinku VT a CT na čtenáře. Další náčrt teorie ekvivalence pochází od A. Ljudskanova (1970), jehož přístup k projednávané problematice se orientuje na funkční (tzn. ideově-smyslovou, estetickou a emocionální) shodnost jazykových prostředků VT a CT (Srov. Hrdlička 1997, s. 15).

Jak už bylo podotknuto, společným rysem všech zmíněných konceptů ekvivalence je příznak shody na mnoha úrovních mezi různými textovými jednotkami. V teorii uměleckého překladu je nutno zdůraznit zejména dva body: možnost reálného docílení překladatelské shody, popř. maximální podobnosti, mezi VT a CT a následky tohoto překladatelského pokusu o ekvivalenci na charakter CT (Srov. Hrdlička 1997, s. 16).

Protože pojem ekvivalence lze vykládat mnoha různými způsoby, z nichž žádný není zcela uspokojivý a vyčerpávající, už od několika let se v teorii a praxi uměleckého překladu postupně začíná prosazovat konkurenční, méně normativní termín adekvátní překlad, jež lze chápat jako „*optimální aproximace originálu*“ (Hrdlička 2014, s. 17). Pro dosažení

adekvátního překladu musíme přihlédnout k oběma zmíněným bodům a pokusit se najít mezi nimi zlatou střední cestu.

Adekvátnost překladu lze definovat jako „*funkční rovnocennost prvků originálu a překladu, v níž se prvky originálu nahrazují v překladu tak, aby při invariantní shodě významů směřovaly k výrazové identitě*“ (Hrdlička 1998, s. 5). Takto chápaná adekvátnost je pokusem o dosažení kompromisu mezi tzv. doslovným (věrným) překladem, v němž dominuje snaha o mechanickou strukturní reprodukci VT v CT, a volným překladem, jenž představuje často samostatný tvůrčí akt překladatele. Rolí překladatele v adekvátním překladu je propojit respekt k originálu zrozeného z kultury výchozího jazyka se snahou oslovit čtenářské publikum v odlišné kultuře cílového jazyka. V této souvislosti je důležité přiměřené propojení složky reprodukční (tzn. respektu k originalitě VT) se samostatným tvůrčím aktem (snahou začlenit překlad do nového literárně-kulturního kontextu). Z tohoto důvodu lze popsat adekvátní překlad jako výsledek „*tvůrčí reprodukce*“ (Hrdlička 2014, s. 19).

6.2 Jazykové operace v uměleckém překladu

V překladu uměleckého díla existuje několik druhů jazykových operací, jejichž cílem je „*vyhledávání a uplatňování korespondence mezi prvky vysílajícího a přijímajícího jazyka*“ (Popovič 1983, citováno podle: Kufnerová 1994, s. 110). Zlata Kufnerová se ve svém článku zaměřuje na tvořivé jazykové operace, jež nachází uplatnění zejména v překladu beletrie (Srov. Kufnerová 1994, s. 110-113).

Jednou z nejčastěji se vyskytujících operací je transformace, tzn. „*základní výběr z normativních i nenormativních možností jazykových prostředků*“ (Kufnerová 1994, s. 110). Tento pojem obsahuje jak systémové tak jazykově tvořivé složky překladatelského procesu. Složka tvořivá nachází uplatnění obzvláště v překladech básnických děl, ale lze ji zpozorovat rovněž v prozaických textech, kde se výběr dostupných jazykových prostředků neomezuje pouze na slovníkový ekvivalent, ale může obsahovat veškerou slovní zásobu cílového jazyka (v češtině lze takto různými způsoby uplatňovat bohatství předpon, přípon, zdvojnásoběných slov, apod.).

Další významnou jazykovou operací je stylizace, která je chápána jako „*distribuce určitého výběru jazykových prostředků všech úrovní, tj. hláskoslovných, morfologických, syntaktických, lexikálních i frazeologických*“ (Kufnerová 1994, s. 110). Jedná se zde o stylistickou produkci esteticky funkčních ekvivalentů původního textu, který využívá jak synchronní tak diachronní odchylky od jazykové normy. Takto chápané stylizaci obvykle

předchází transformace příznakových jazykových prostředků v příslušných systémových rovinách. Důležitým rysem stylizace je kromě toho kompenzace určitých prvků výchozího jazyka v cílovém textu pomocí prostředků podobné kvality a estetického působení (např. expresiv, regionalismů, neologismů, apod.).

Ke tvořivým operacím patří podle Kufnerové rovněž deformace normy v různých jazykových rovinách (např. deformace pravopisného nebo hláskoslovného rázu), jejíž úkolem je obvykle stylizace nespisovnosti v překladu, odpovídající porušování normy ve VT. Pravopisná deformace může být jedním z prvků charakterizujícím postavu příběhu a nejčastěji má za úkol dokazovat nedostatečnou znalost jazyka. U hláskoslovných deformací se naopak velmi často jedná o imitaci dětské řeči nebo poruch mluvidel (např. *jezero* místo *jezero*, *zenelé* místo *zelené*, apod.).

Poslední tvořivou operací v překladu uměleckého díla je substituce, tzn. „*náhrada domácí analogií, jež se uplatňuje u takových prvků východiskového textu, které jsou jedinečně závislé na kulturním kontextu*“ (Kufnerová 1994, s. 112). Substituci podléhají především antroponyma (např. *Albus Brumbál* místo *Albus Dumbledore* v českém překladu knih o Harrym Potterovi), toponyma (např. *Bradavice* místo *Hogwart* v téže řadě knih), frazémy (např. *kupovat zajíce v pytlí* místo německého *die Katze im Sack kaufen*), apod.

V překladu literárního díla se všechny zmíněné jazykové operace (tj. transformace, stylizace, deformace a substituce) doplňují a vzájemně kombinují v míře tvořivosti individuální pro každý text a v závislosti na strategiích zvolených překladatelem.

6.3 Zaměření překladu na čtenáře

Umělecký překlad není pouhým transferem jazykových struktur, a proto na něj není možné nahlížet pouze z lingvistického hlediska. Překlad je mnohvrstevnatým komunikačním procesem, v němž důležitou roli hrají externí, zejména pragmatické, faktory (Srov. Hrdlička 2014, s. 40). Z toho důvodu je nutné věnovat jistou pozornost problematice jazykového zaměření překladu na čtenáře.

V oblasti systémové čelí překladatel dvěma druhům volby: volbě obligatorní (zejména u ustálených obrátů a slovních spojení) a volbě fakultativní, jež mu nabízí prostor k výběru z několika možných variant překladu (Srov. Hrdlička 2014, s. 42). Překladatel musí mít ale vždy na zřeteli dva rozhodující činitele ovlivňující jeho práci: výchozí text na jedné straně a

čtenáře v kultuře jazyka, do něhož překládá na straně druhé (Srov. Hrdlička 2014, s. 32). Povedený překlad by tak měl být kompromisem mezi dvěma zmíněnými faktory.

V této souvislosti je nutné zdůraznit, že se adekvátní překlad nemůže nadměrně podřizovat dočasným konvencím a dobovým požadavkům, „*neboť tento postoj zavádí ke vkládání takových kvalit do přeloženého textu, jež jsou předloze cizí, vede tedy k deformaci originálu*“ (Hrdlička 2014, s. 32). Z výše uvedeného jasně vyplývá, že text v CJ má být reprodukcí, nikoli úpravou textu ve VJ (pokud se nejedná o specifické druhy překladu, jako jsou např. záměrná adaptace nebo parafráze).

Základní myšlenku překladu stručně, ale podle našeho názoru velmi správně formuloval Jiří Levý (1983, s. 83, citováno podle: Hrdlička 2014, s. 32): „*Cílem překladatelovy práce je zachovat, vystihnout, sdělit původní dílo, nikoliv vytvořit dílo nové, které by nemělo předchůdce; cíl překladu je reprodukční.*“ Tato slova by měla být mottem a teoretickým leitmotivem v další, praktické části této diplomové práce, v níž se zaměříme na analýzu uměleckého překladu románu Jaroslava Rudiše *Konec punku v Helsinkách* do polštiny, s ohledem zejména na prvky obecné češtiny a lexikální germanismy ve VT a jejich transfer do CT. Přestože přeložený text musí respektovat komunikační požadavky polského čtenáře a pragmatický kontext cílové kultury, hlavním kritériem analýzy zůstává reprodukční věrnost českému originálu. Rudišův román je jednoznačně osazen v českém (resp. československém) kulturním kontextu, jehož kvality by měly být v polském překladu zachované. Následující analýza si klade za cíl zjistit, do jaké míry je CT adekvátní a jakými jazykovými prostředky překladatelka nahrazuje jevy typické pro češtinu, jejichž přímé ekvivalenty v polštině neexistují. Předmětem našeho zkoumání budou – vedle globálního zaměření překladu na čtenáře, tzn. ztvárnění původního autorova záměru (Srov. Hrdlička 2014, s. 33-34) – rovněž jednotlivé dílčí způsoby, jimiž se překladatelka snažila dosáhnout svého cíle (tzn. zaměření ideové, jazykové, žánrové, zaměření na ose prostorové a časové a také zaměření podle věku čtenáře). Na základě několika vybraných kritérií se nakonec pokusíme zodpovědět otázku, zda je překlad Rudišova románu do polštiny překladem uměleckým nebo pouze překladem uměleckého díla.

7. Analýza zaměření polského překladu románu *Konec punku v Helsinkách* na čtenáře

Existuje několik kritérií, podle nichž by bylo možné analyzovat zaměření uměleckého překladu na čtenáře. Teoretickým východiskem níže uvedeného rozboru budou tři typy orientace CT na příjemce podle koncepce adekvátního uměleckého překladu (Srov. Hrdlička 1997, s. 59-78), jež pokládáme v případě transferu Rudišova románu do polštiny za rozhodující. Jedná se zde o zaměření jazykové, zaměření na ose prostorové a podle věku čtenáře.

7.1 Zaměření jazykové

Jedním z hlavních aspektů zaměření CT na čtenáře je tzv. zaměření jazykové, jež se může projevat na různých úrovních práce s textem. V této souvislosti se jedná zejména o větší, nebo menší míru formální doslovnosti překladu, stupeň modernizace (aktualizace) překladu, stylistické zabarvení textu a také převod komplementárních stylistických a emocionálních rysů k obsahu díla (Srov. Hrdlička 1997, s. 63).

Na problematiku jazykového zaměření uměleckého překladu na čtenáře lze nahlížet ze dvou hledisek: roviny obecné a roviny konkrétní, zahrnující jak diachronní tak synchronní aspekty transferu. Co se týče první zmíněné oblasti, předmětem zkoumání je zde stupeň závislosti jazyka překladu na jazyku originálu. V této souvislosti lze konstatovat, že „*čím je jazyková podmíněnost kvalit originálu větší, tím obtížnější je úloha překladatele*“ (Hrdlička 1997, s. 65). Konkrétní rovina jazykového zaměření zahrnuje naopak reprodukci stylistických vlastností originálu, jež jsou podmíněné dobovou jazykovou situací, rozvrstvením jazyka a vyspělostí jeho spisovné varianty. Styl překladu uměleckého díla musí kromě toho nepochybně respektovat požadavky aktuální doby.

V případě románu *Konec punku v Helsinkách* můžeme nechat stranou problém aktualizace polského překladu, protože oba texty jsou si časově velmi blízké a proto nevzniká potřeba modernizace českého originálu (román se objevil na českém trhu v roce 2010 a do polštiny byl přeložen tři roky později). Pozornost si ale nepochybně zaslouží reprodukce stylistických kvalit Rudišova díla, jež jsou založeny zejména na emocionálních a expresivních idiolekttech postav, štedře používajících nespisovné jazykové jevy jako např. obecná čeština a dobové výpůjčky z cizích jazyků (hlavně germanismy a anglicismy). Transfer různorodých

stylistických kvalit českého originálu do polštiny je podle našeho názoru velmi obtížný a proto se podíváme na dvě pasáže, ukazující vztah jazyka polského překladu k české předloze.

Ukázka č. 1.

*„Bylo to v srpnu. Rok 87. Dovolenková nálada, takovej ten moment, jestli víš, kdy si přeješ, aby se zaseklo, aby to bylo napořád. Letěli jsme dolů, naše auto lehký jako plachetnice. Dívala jsem se z okna. Mraky na nebi, les, skály, starej mlýn a najednou rána a všechno se zastavilo. Jen ty mraky nahoře letěly dál, to mám tak nějak ještě před očima. Našemu Karlovi nedal přednost jinej **wart’as**, stejně bílej turistickéj model se stejnou **enderáckou** rodinkou uvnitř, jak jsem se dozvěděla v nemocnici. Moje máma má z tý **bouračky** v lokti pořád kousky skla. Říká, že ty střepy, kterých se nemůže zbavit a občas jí píchnou, že to je **Německá demokratická republika**. Její život v ní“ (Rudiš 2010, s. 23).*

*„ – To było w sierpniu osiemdziesiątego siódmego. Wakacyjna atmosfera, taka chwila, wiesz, kiedy pragniesz, żeby się to zacięło, żeby czas stanął w miejscu. Lecieliśmy w dół, nasze auto stało się lekkie jak żaglówka. Patrzyłam przez okno. Chmury na niebie, las, skały, stary młyn i nagłe huk. Wszystko się zatrzymało. Tylko te chmury na górze ciągle leciały, mam to jeszcze przed oczami. Inny biały **warczyburg** nie dał pierwszeństwa Karlowi, taki sam model turystyczny z identyczną **enerdowską** rodziną w środku, jak się dowiedziałam potem w szpitalu. Moja mama po tym **wypadku** ma ciągle odłamki szkła w łokciu. Mówi, że to szkło, którego nie może się pozbyć i które czasami ją ukłuje, że to jest **Niemiecka Republika Demokratyczna**. Jej życie w niej“ (Rudiš 2013, s. 25-26).*

Výše uvedená pasáž je fragmentem příběhu Leny, kamarádky protagonisty románu – Oleho. Lena vypráví o svém dětství v NDR a vzpomíná na autonehodu, která se přihodila její rodině během prázdnin. Naši pozornost si zaslouží začátek Lenina příběhu, který v českém originále je rozčleněn do dvou krátkých promluv, což slouží retardaci děje. Začátek téhož příběhu je v polském překladu mnohem různější a sestává pouze z jedné věty. Kromě toho je rok 87 vyjádřen slovně, což podle našeho názoru není na tomto místě nutné. Překladatelka mohla ponechat původní označení a dala by tímto čtenáři volbu, zda si rok přečte v nominativu *osiemdziesiąt siedem* (jako je to naznačeno v českém originálu) nebo v genitivu *osiemdziesiątego siódmego* (zvolená polská varianta). Zastáváme názor, že výše zmíněná substituce nebyla v tomto kontextu obligatorní a zbavila začátek Lenčina příběhu stručnosti a přirozenosti.

Je ale pozoruhodné, že se v polském překladu nachází expresivní ekvivalent českého označení pro značku východoněmeckých automobilů *wart’as* (pol. *warczyburg*), pomocí kterého se překladatelce podařilo zachovat původní nespisovnost a emocionalitu českého

originálu. Substantivum *warczyburg* vzniklo na základě skládání dvou lexému: slovesa *warczeć* (čes. *vrčet*) a německého *Burg* (čes. *hrad*).

Dále lze v polském překladu zpozorovat funkční ekvivalent českého adjektiva *enderácký* (pol. *enerdowski*), označujícího původ Leniny rodiny a formální ekvivalent názvu východoněmeckého státu (čes. *Německá demokratická republika*, pol. *Niemiecka Republika Demokratyczna*). Stylová nesrovnalost se ale vyskytuje u překladu českého hovorového substantiva *bouračka* (pro označení dopravní nehody), jež v polském textu bylo nahrazeno neutrálním prostředkem *wypadek* (čes. *nehoda*). Adekvátnější na tomto místě by podle našeho názoru bylo substantivum *kraksa*, označující „*wypadek, w którym pojazd będący w ruchu zostaje uszkodzony*“¹² (<http://sjp.pwn.pl/szukaj/kraksa.html>, cit. 2015-04-01).

Ukázka č. 2.

„*Není hajzlpapír tak mutr nastříhala na hajzl noviny. Takže danke Mladá fronto. Helmut říkal že Čechoslovák říkal že v Polsku hajzlpapír je ale že zase nemaj v krámech maso. A Čechoslovák to musí vědět protože on zná v lesech starý německý stezky a pašuje*“ (Rudiš 2010, s. 74).

„*Nie ma srajtaśmy więc muter pocięła gazety. Czyli dzięki «Młody Froncie». Helmut mówił że Czechosłowak mówił że w Polsce jest srajtaśma ale nie ma mięsa w sklepach. A Czechosłowak to musi wiedzieć bo zna stare niemieckie ścieżki w lasach i przemyca*“ (Rudiš 2013, s. 80).

Ukázka č. 2., o níž v souvislosti s problematikou jazykového zaměření překladu Rudišova románu na polského čtenáře pojednáme, je mnohém více problematická. Je třeba zdůraznit, že překladatelská konkretizace české předlohy vznikla v polském kontextu a proto by měla vzít v potaz znalosti a komunikační schopnosti polského čtenáře. Zvolený polský ekvivalent *srajtaśma* stylisticky sice zcela odpovídá originálnímu protějšku, ale u názvu českého deníku *Mladá fronta* nastává závažný komunikační problém. Přestože je polský překlad *Młody Front* formálně správný, nesplňuje svou sdělovací funkci v polském kulturním kontextu a z toho důvodu by měl být podle našeho názoru buď nahrazen jiným názvem novin, který bude srozumitelný pro polského příjemce, nebo by měl být opatřen překladatelovou poznámkou pod čarou, která by čtenáři vysvětlila, co v českém prostředí znamená název *Mladá fronta*.

---

¹² Překlad do češtiny: „*nehoda, ve které vozidlo v pohybu je poškozeno*“ [D.Š.].

K neadekvátnímu překladu došlo rovněž v případě lexému německého původu *krám*, který podle SNČ je hovorovým označením pro prodejnu: „*původ je temný, jde o staré slovo, které němečtí obchodníci rozšířili po celé Evropě*“ (SNČ 2006, s. 81). V polském překladu najdeme ale neutrální jazykový prostředek *sklep*, který odpovídá českému slovu *obchod* nebo *prodejna*. Podle našeho názoru byl tento lexikálně-stylistický posun zbytečný, protože se tentýž germanismus (*kram*) v podobném významu vyskytuje rovněž v hovorové polštině, což je doloženo v odborných příručkách: „*rodzaj prowizorycznego sklepu w postaci budki lub lawy z porozkładanym towarem; stragan*“ (NSJP 2002, s. 367).

Kromě toho zastáváme názor, že germanismus *mutr* by se měl buď přeložit do polštiny pomocí pro polského čtenáře srozumitelného expresivního lexému (např. *matka* nebo *starsza*) nebo být ponechán v původním německém znění *Mutter*. Zvolené překladatelkou slovo *muter* (podobně jako *mutra* a *mutr*) se v NSJP vyskytuje pouze ve významu *šroubová matice* (Srov. NSJP 2012, s. 481). Docela překvapující je v této souvislosti transformace německého *danke* do polštiny pomocí slova *dzięki*. Překladatelka v jedné větě ponechala germanismus *mutr* transformujíc ho pouze do polské pravopisné podoby *muter*, ale slovo *danke* se rozhodla zcela přeložit, přestože to nebyl podle našeho mínění nutný zásah.

Protože otázce překladu germanismů do polštiny bude dále věnována zvláštní kapitola, nebudeme teď zacházet do podrobností této problematiky. Naším cílem bylo v tomto oddíle pomocí dvou zvolených pasáží ukázat, že jazykové zaměření překladu stylisticky mnohovrstevnatého románu na polského čtenáře je velmi obtížným úkolem, jenž vyžaduje od překladatele nejen výbornou znalost jak výchozího tak cílového jazyka, ale rovněž vynikající extralingvistické a komunikační schopnosti.

7.2 Zaměření na ose prostorové

Časoprostorové úpravy předlohy jsou důležitým aspektem problematiky uměleckého překladu. Spolutvůrkyně německé funkcionalistické teorie skoposu Katharina Reissová rozlišuje tři základní druhy zmíněných úprav: aktualizaci (úpravy časových a dobových vlastností originálu), lokalizaci (úpravy místa konání příběhu) a adaptaci, která zahrnuje změny v charakteristice postav a reálií (Srov. Hrdlička 1997, s. 73). Níže si na základě několika ukázek všimneme, jak se tyto jednotlivé postupy (kromě aktualizace, která v pojednávaném případě nebyla nutná) uplatňují v polském překladu románu *Konec punku v Helsinkách*.

Ukázka č. 1.

„Byl to můj druhej Silvestr u něj na baráku a mutr jsem řekla že jsme na chatě v **Horní Lipový s Marunou** a dalšíma holkama ze školy a že tam budou rodiče Maruny takže žádnéj angst. Byly tam taky **Chaos Tyfus Karla Špekovka Funus a Hlína** a ještě hafo lidí co jsem moc neznala asi ze **Zlatejch** a taky někdo z **Písečný** a někdo dokonce až z Prahy“ (Rudiš 2010, s. 27).

„To był mój drugi sylwester u niego na chacie a powiedzialam muter że jesteśmy w domku w **Horní Lipovej z Piłą** i innymi dziewczynami ze szkoły i że tam będą też rodzice Piły więc bez angstu. Byli też **Chaos Tyfus Karla Świnia Mogiła i Gleba** i jeszcze kupa ludzi których dobrze nie znałam chyba ze **Zlatych** i jeszcze ktoś z **Písečnéj** i nawet ktoś z Prahy“ (Rudiš 2013, s. 30).

Jak si snadno můžeme povšimnout, polský překlad velmi nekonzistentně dodržuje výše zmíněné strategie podle klasifikace Kathariny Reissové. Překladatelka se sice rozhodla adaptovat některá antroponyma, obzvlášť přezdívky, ale oproti tomu se v uvedené pasáži naprosto vzdala lokalizace toponym, což považujeme za nedostatek analyzovaného uměleckého překladu. Podle našeho mínění působí český pravopis a české skloňování místních jmen na polského čtenáře velmi rušivě a vyvolává v něj dojem vzdálenosti a cizosti. Z toho důvodu bychom rádi nabídli následující příkladové možnosti lokalizačního překladu toponym uvedených v českém originále:

Český originál	Polský funkční ekvivalent
Horní Lipová	Lipa Górna / Górna Lipa
Zlaté (Hory) ¹³	Złote Góry / Góry Złote
Písečná	Piasków / Piaskowa / Piaskowo / Piaski

Kromě toho bychom na základě uvedené ukázky rádi okomentovali adaptaci českých antroponym v polském překladu a nabídli alternativní translatické řešení.

Česká přezdívka *Maruna* (vznikla pravděpodobně na základě odvození od ženského křestního jména Marie) byla adaptována v polském překladu jako *Piła* (patrně podle povahy této epizodické postavy románu), což považujeme za naprosto správnou a opodstatněnou překladatelskou strategii. Přezdívky Chaos a Tyfus nevyžadují transfer do polštiny, proto byly

¹³ V románu se sice objevuje pouze první, adjektivní část názvu, ale v oblasti Jeseníků, kde se pojednávána část děje odehrává, se obec Zlaté Hory skutečně nachází a proto můžeme předpokládat, že se jedná právě o tuto lokalitu.

ponechané v původním znění, což je podle našeho mínění také zcela přirozené a odůvodněné. Nicméně problém nastává u překladu přezdívky *Karla Špekovka*. Zvolené řešení *Karla Świnia* se nám v této souvislosti zdá zavádějící a dokonce nevhodné, protože může naznačovat záporné duševní vlastnosti postavy románu, což – podle našeho názoru – je v poměru k české předloze redundantní. Proto bychom nabídli alternativní možnost překladu, a sice *Karla Tluścioszka*, popř. *Karla Grubaska*, jež jednoznačně signalizují nadváhu této postavy.

Ukázka č. 2.

„*Brudr tvrdí že nejlepší kapela jsou Depeche Mode a Erasure který taky hrajou na Trujce. Někdy si myslím že brudr nebude jenom kosmonaut ale taky buzerant. Pak na Poláciích pouštěli ještě nějaký německý pankáče a říkali že se jmenujou Die Toten Hosen nebo tak nějak a já vím že to je ÚPLNĚ skvělý*“ (Rudiš 2010, s. 106).

„*Bruder twierdzi że najlepszą kapelą jest Depeche Mode i Erasure których też puszczają w Trójce. Czasem myślę sobie że bruder będzie nie tylko kosmonautą ale też pederastą. Potem na Polakach puszczali jeszcze jakichś niemieckich pancurów i mówili że się nazywają Die Toten Hosen albo jakoś tak i wiem że są TOTALNIE świetni*“ (Rudiš 2013, s. 120).

V uvedeném odstavci si zaslouží naši pozornost způsob lokalizace polských reálií v českém originále románu (sic!). Protagonistka vypráví o svých hudebních zážitcích v souvislosti s polskou rozhlasovou stanicí *Trójka* (čes. *Trojka*) a protože tento název zná pouze z poslechu, zapsala ho ve svém deníku podle české ortografie (*Trujka*). Tento zápis by ale polským čtenářem byl odsouzen jako závažná pravopisná chyba, proto se překladatelka rozhodla de-lokalizovat českou transkripci zpět do polské pravopisné podoby (*Trójka*).

Ukázka č. 3.

„*Výmar. Jena. Lipsko. Berlín. Hamburk. Brémy. Rostock. Stralsund. Mnichov. Stuttgart. Salzburg. Vídeň. Praha. Bratislava. Budapešť. Bukurešť. Sofie*“ (Rudiš 2010, s. 70).

„*Weimar. Jena. Lipsk. Berlin. Hamburg. Brema. Rostock. Stralsund. Monachium. Stuttgart. Salzburg. Wiedeň. Praga. Bratysława. Budapeszt. Bukareszt. Sofia*“ (Rudiš 2013, s. 77).

Originální název	Český název	Polský název
<u>Weimar</u>	Výmar	<u>Weimar</u>

<u>Jena</u>	<u>Jena</u>	<u>Jena</u>
Leipzig	Lipsko	Lipsk
<u>Berlin</u>	Berlín	<u>Berlin</u>
<u>Hamburg</u>	Hamburk	<u>Hamburg</u>
Bremen	Brémy	Brema
<u>Rostock</u>	<u>Rostock</u>	<u>Rostock</u>
<u>Stralsund</u>	<u>Stralsund</u>	<u>Stralsund</u>
München	Mnichov	Monachium
<u>Stuttgart</u>	<u>Stuttgart</u>	<u>Stuttgart</u>
<u>Salzburg</u>	Salcburk	<u>Salzburg</u>
Wien	Vídeň	Wiedeń
<u>Praha</u>	<u>Praha</u>	Praga
<u>Bratislava</u>	<u>Bratislava</u>	Bratysława
Budapest	Budapešť	Budapeszt
București	Bukurešť	Bukareszt
София	Sofie	Sofia

Ve výše uvedené tabulce jsme se pokusili sestavit města, která punková skupina protagonisty románu Oleho navštívila během svých turné. První kolona obsahuje názvy jednotlivých lokalit v původním jazyce, zatímco druhá a třetí kolona zahrnují názvy vyskytující se v originále románu a následně v jeho polském překladu. Podtržená slova označují shody mezi jednotlivými toponymy. V několika případech (*Jena*, *Rostock*, *Stralsund*, *Stuttgart*) se shoda vyskytuje mezi všemi třemi jazyky (tzn. původním jazykem, češtinou a polštinou), což znamená, že pro překladatelku nebylo nutné lokalizovat český název v polském textu.

Tabulka ale jednoznačně ukazuje, že se v citovaném odstavci vyskytují rovněž taková toponyma, jež byla v originálu z původního znění přeložena do češtiny a protože polská označení těchto měst jsou totožná s původní variantou, překladatelka se rozhodla uvést je v jejich originálním znění (*Weimar*, *Berlin*, *Hamburg*, *Salzburg*). Avšak přece si můžeme všimnout, že se část uvedených toponym neshoduje v žádném jazyce a proto původní název musel být zpočátku lokalizován v českém originále a následně také v polském překladu (*Leipzig*, *Bremen*, *München*, *Wien*, *Budapest*, *София*).

7.3 Zaměření podle věku čtenáře

Tento poslední typ zaměření uměleckého překladu na čtenáře souvisí s věkem příjemce v cílové kultuře. Existují v literatuře případy (např. román o Robinsonu Crusoe Daniela Defoea), ve kterých se překladatel rozhodne adaptovat původní dílo pro nedospělého čtenáře (Srov. Hrdlička 1997, s. 77). Podle Aleny Macurové (1977) se takové zjednodušení textu může vyskytovat jak na úrovni jazykové výstavby (např. pomocí řečnických otázek a konstatací) tak na úrovni tematické výstavby komunikátu. Vedle toho se rozdíly mohou týkat tektoniky uměleckého díla (např. pomocí stylistických úprav) a samotného textu (např. odlišný způsob členění).

Co se týče Rudišova románu, podle našeho mínění se překladatelka nesnažila zjednodušovat text originálu podle výše zmíněných kritérií. Na základě již uvedených údajů lze konstatovat, že polský překlad díla je z hlediska věku určen pro stejné publikum jako jeho český protějšek, tzn. pro dospělého čtenáře. Zastáváme proto názor, že autorka překladu usilovala o jazykovou, tematickou, tektonickou a textovou rovnováhu polské verze vzhledem k její české předloze. Naše stanovisko bychom chtěli doložit níže uvedenými excerpce:

Ukázka č. 1.

*„Herrbrudr návrat až ve čtyři ráno a úplně **poblitej** takže nepil jen kolu a z toho mám radost a taky jsem mu řekla že je konečně chlap konečně můj právoplatnej dvojbrudr. I když podle mě myslím zatím **nešukal**“ (Rudiš 2010, s. 34).*

*„Herrbruder wrócił dopiero o czwartej nad ranem cały **zarzygany** czyli nie pił tylko koli i ja się cieszę i jeszcze mu powiedziałam że wreszcie jest z niego prawdziwy mężczyzna wreszcie mój prawowity cwilingsbruder. Chociaż moim zdaniem jeszcze **nie kisił ogóra**“ (Rudiš 2013, s. 37).*

V uvedené pasáži se vyskytují zajímavé lexikální germanismy (*herrbrudr*, *dvojbrudr*) a jejich překlad do polštiny (*herrbruder*, *cwilingsbruder*) pokládáme za vhodné okomentovat, což uděláme v další kapitole. Podtržená slova dokládají, že se překladatelka nesnažila zjemnit expresivitu a vulgárnost českého originálu, a proto v polském textu použila vhodné – podle našeho názoru – funkční ekvivalenty. *Zarzygany* je přičestí trpné slovesa *rzygać*, které SJP PWN uvádí jako vulgární variantu stylisticky neutrálního slovesa *wymiotować* (čes. *zvracet*). Pozoruhodný je rovněž druhý podtržený příklad, kde vulgární české sloveso (*ne*)šukat (ve smyslu: souložit) bylo přeloženo do polštiny pomocí verbální fráze (*nie*) *kisić ogóra*. Tento

slovní obrat je obecně srozumitelným lidovým označením pro odbytí pohlavního styku u muže (Srov. SWB 1992, s. 84).

Ukázka č. 2.

*„Když Olemu bylo dvacet, začínal den masturbací a cigaretou. Ve třiceti k tomu přidal kafe. Ve třiceti třech **panáka**. A v pětatřiceti chodil s Martou a ráno prostě jen vstával.“* (Rudiš 2010, s. 92).

*„Kiedy Ole miał dwadzieścia lat, zaczynał dzień od masturbacji i papierosa. Po trzydziestce dodał do tego kawę. Gdy skończył trzydzieści trzy – **kielicha**. W wieku trzydziestu pięciu lat chodził z Martą i rano po prostu wstawał“* (Rudiš 2013, s. 103).

Na základě dvou výše uvedených ukázek si můžeme povšimnout, že se překladatelka skutečně nesnažila měnit původní stylistické kvality románu; podle našeho mínění se jim naopak pokusila porozumět a díky tomu se jí podařilo vystihnout je ve své rekonstrukci. Polský text do velké míry zachovává expresivní (a místy vulgární) citové zbarvení originálu, což dokazuje, že se překlad zaměřuje na dospělého čtenáře.

8. Analýza uměleckého překladu románu *Konec punku v Helsinkách* do polštiny s ohledem na vybrané jevy

V této kapitole se zaměříme na podrobnější analýzu polského překladu Rudišova románu se zřetelem k vybraným jevům. Předmětem našeho zkoumání bude zejména transfer hláskoslovných, morfologických, syntaktických a lexikálních prvků OČ do polštiny, dále překlad lexikálních germanismů a nakonec také sprostých slov, jež do značné míry rozhodují o stylistických kvalitách zvoleného literárního díla.

8.1 Překlad obecné češtiny

Neutrální složka spisovného jazyka funguje v literárním díle jako bezpříznakový základ (Srov. Mareš 1995, s. 233). Částečně je tomu tak rovněž v případě Rudišova románu – SČ se zde vyskytuje zejména v pásmu heterodiegetického vypravěče v pasážích věnovaných příběhu Oleho. Dokazují to dva níže citované úryvky:

Ukázka č. 1.

*„Když Ole dlouho po půlnoci usne, rozbolí ho břicho. Zdá se mu o střepích **bloudících** rozeklanými ulicemi města, **bloudících** tepnami jeho těla a **hledajících** jeho srdce“* (Rudiš 2010, s. 24).

*„Kiedy Ole usnął długo po północy, rozbolał go brzuch. Śniły mu się odłamki szkła **blądzące** po rozgałęzionych ulicach miasta, **blądzące** po jego tętnicach i **szukające** jego serca“* (Rudiš 2013, s. 27).

Ukázka č. 2.

*„Místnost je čerstvě vymalovaná sytě zelenou barvou. Na jedné straně je podlouhlé zrcadlo, vypadá přesně jako v detektivkách. U stropu visí malinkatá kamera v kulatém pouzdře, možná je to umělohmotné vosí hnízdo. Uprostřed místnosti je stůl a dvě židle, na jedné posedává **policista** v civilu v trochu těsné proužkované košili s vykasanými rukávy. Hlavu má vyholenou a opálenou. Asi **solárko**, nebo **Thajsko**“* (Rudiš 2010, s. 218).

„Pokój jest świeżo wymalowany na jaskrawy zielony kolor. Po jednej stronie jest podłużne lustro, wygląda dokładnie jak w kryminalach. Pod sufitem wisi maleńka kamera w okrągłej

obudowie, coś jak plastikowe gniazdo os. Na środku pokoju jeden stół i dwa krzesła, na jednym siedzi policjant w cywilu w lekko przyciasnej koszuli w paski, z zakasаныmi rękawami. Ma wygoloną i opaloną głowę. Chyba solarium, albo Tajlandia“ (Rudiš 2013, s. 249-250).

Na základě výše uvedených ukázek z českého originálu a polského překladu můžeme vyvodit, že se jak autor, tak překladatelka snažili dodržovat normu spisovného jazyka. Lze to zpozorovat už podle zachování pravopisných pravidel v grafické úpravě textu (čárky se vyskytují na správných místech, což není zvyklostí v celém románu).

Pozornost si zaslouží rovněž fakt, že ve zdánlivě spisovných promluvách vypravěče se místy vyskytují nespisovná slova, jako např. v ukázce č. 2. Vedle spisovného substantiva *policista* se zde objevuje nespisovné *solárko* pro označení solárium (Srov. SNČ 2006, s. 313). Tento výraz byl ale přeložen zcela neutrálním slovem *solarium*, proto celá citovaná pasáž působí na polského čtenáře jednotně a rovnoměrně spisovně. Na rozdíl od polské rekonstrukce je český text stylisticky nepatrně rozmanitější a diferencovanější.

Spisovná čeština není ale v Rudišově románu dominantním jazykovým kódem. Podle našeho názoru je spisovnost v pásmech vypravěče pouhým kontrastním pozadím, majícím zdůraznit estetické a komunikační hodnoty běžně mluvené češtiny (zejména v podobě OČ). Největší interdialekt na území ČR už dlouhá léta slouží jako hlavní protějšek nespisovnosti v uměleckých textech (Srov. Mareš 1995, s. 233). Kromě toho se v české beletrii čím dál více vyskytují další nespisovné (a oproti OČ nestrukturní) útvary jako profesní mluvy, slangy a částečně argot (Srov. Mareš 1995, s. 236). Rudišův román není v tomto ohledu žádné novum ani výjimka.

V následujících pasážích se pozastavíme u problematiky překladu jednotlivých prvků OČ (o kterých už byla řeč v teoretické části této diplomové práce) do polštiny na základě několika zvolených ukázek.

8.1.1 Hláskosloví

Ukázka č. 1.

„Taky přemejšlím že tajnej je asi každej deník a že jsem to nemusela psát. Nebo by měl bejt“ (Rudiš 2010, s. 29).

„Tak się zastanawiam że chyba każdy dziennik jest tajny i chyba nie musiałam tego pisać. Albo powinien być“ (Rudiš 2013, s. 32).

Ukázka č. 2.

„**Każdej** má v životě právo na jeden **velkej** omyl“ (Rudiš 2010, s. 41).

„**Każdy** ma w życiu prawo do jednego **wielkiego** błędu“ (Rudiš 2013, s. 46).

Ukázka č. 3.

„**A jaký** máte hlavní jídlo?“ (Rudiš 2010, s. 39).

„**A jakie** jest danie główne?“ (Rudiš 2013, s. 42).

Ukázka č. 4.

„**Černý** bejvá nebe
Černý sou mý dlaně
Když jdu po ulici
Nevidím si na ně
Rozflákaný domy
A nasraný tváře
Sme poslední, co zbyli
Kryší molotovy“ (Rudiš 2010, s. 64).

„**Czarne** czasam niebo
Czarne moje dlonie
Idę po ulicy
Wzrok nie sięga po nie
Rozwalone domy
I wkurwione gęby
To my niedobitki
Szczurze molotowy“ (Rudiš 2013, s. 70).

Ukázka č. 5.

„**Pod Křížákem** našli v lese **oběšeného mladého Rusáka**. A nebyl to výsledek bitvy **česko-rusácký** války ale **velký rusácko-rusácký vlastenecký války**“ (Rudiš 2010, s. 233).

„Pod **Krzyżowym Wierchem** w lesie znaleźli **powieszzonego młodego Ruska**. I nie był to wynik bitwy **czesko-ruskiej wojny ale wielkiej rusko-ruskiej wojny ojczyźnianej**“ (Rudiš 2013, s. 265).

V pěti výše uvedených ukázkách se vyskytuje několik hláskoslovných jevů, jejichž překlad do polštiny si zaslouží komentář. Ukázky č. 1. a č. 2. zachycují velmi rozšířený rys OČ, jímž je nahrazování vokálu *i/ý* diftongem *ej* jak uvnitř slovních kmenů (*przemejszłim, bejt*), tak i na konci slov (*tajnej, każdej, wielkiej*). Je ale pozoruhodné, že v polském překladu tyto nespisovné jevy nejsou žádným náhradním způsobem zachyceny. Polština sice nenahrazuje vokály dvojhláskou *ej*, jako je tomu v češtině, ale překladatelé beletrie mají k dispozici mnoho lexikálních prvků, jimiž mohou hláskoslovné jevy OČ alespoň do jisté míry kompenzovat. Podle našeho názoru by mohl překlad vět v ukázkách č. 1 a č. 2 vypadat takto:

„**Tak se myślę**, że chyba każdy pamiętnik jest tajny i że nie musiałam tego pisać. Albo **by miał być**“.

„**Każdy ma w życiu prawo jeden raz coś zjechać**“.

V ukázce č. 1. bychom neutrální sloveso *zastanawiać się* nahradili nespisovnou reflexivní vazbou *myśleć se* (místo správné varianty *myśleć sobie*), která poukazuje na nedbalý a plný chyb jazyk dospívající mládeže (jedná se zde o promluvu sedmnáctileté Nancy). V ukázce č. 2. bychom oproti tomu atributivní vazbu *wielki błąd* (čes. *velkej omyl*) substituovali vulgárním slovesem *zjechać (coś)* – ve smyslu (*něco*) *pokazit*.¹⁴

Ukázka č. 3. poukazuje na zúžený vokál *y* tam, kde SČ používá nezúžené *e* (*jaky* : *jaké*). Tento hláskoslovný rys nespisovnosti rovněž nebyl v polském překladu nijak kompenzován. Proto bychom chtěli nabídnout následující alternativní překladatelské řešení:

„**A co macie na drugie?**“

Danie główne v původním polském překladu zní podle našeho názoru příliš knižně. Pokud bychom místo toho použili zkratkové slovo *drugie* (pol. *drugie danie*, čes. *hlavní chod*), polská věta by se stála mnohem hovorovější a díky tomu by se sblížila s českou předlohou.

¹⁴ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Zjecha%C4%87+co%C5%9B> [cit. 2015-04-04].

Velmi zajímavé je využití hláskoslovných rysů OČ v ukázce č. 4. Jedná se zde o příklad textu písničky, kterou protagonista románu Ole složil pro svou punkovou hudební skupinu Automat. V ukázce můžeme zpozorovat několik jevů, jako jsou: diftong *ej* oproti vokálu *ý/í* (*bejvá*), zúžený vokál *ý* místo nezúženého *é* v adjektivních a zájmenných koncovkách (*černý, mý, rozflákaný, nasraný*) a vypouštění protetického *j* na začátku slova (*sou, sme*). V polském překladu jsou tyto hláskoslovné rysy OČ kompenzovány syntaktickými a lexikálními prvky: vypouštěním stavového slovesa *být*, vulgárním adjektivem *wkurwiony* a hovorovým substantivem *niedobitek* (čes. *pozůstalý*).

Poslední zvolená ukázka (č. 5.) se týká nahrazování nezúženého vokálu *é* zúženým *ý* v adjektivních koncovkách v českém originále románu (*oběšenýho, mladýho, rusácký, velký, vlastenecký*). Polské varianty těchto přídavných jmen mají v analyzovaném překladu zcela neutrální zabarvení. Dojem nespisovnosti vyvolávají však lexikální prvky zvolené překladatelkou: *Rusek* a *rusky*. Tato slova jsou hanlivými označeními pro příslušníky ruské národnosti.¹⁵

8.1.2 Tvarosloví a syntax

Ukázka č. 1.

„*Takže scéna a mutr tasí zákazy že s **pankáčema** se tahat nebudu...*“ (Rudiš 2010, s. 31).

„*Zrobiła się scena i muter waliła zakazy że nie będą się szlajać z **pancurami**...*“ (Rudiš 2013, s. 34).

Ukázka č. 2.

„*V lese po Černobyly svítily houby a zvířata a dost možná i **lidi**...*“ (Rudiš 2010, s. 48).

„*Po Czarnobyly w lesie świeciły grzyby i zwierzęta i całkiem możliwe że **ludzie** też...*“ (Rudiš 2013, s. 53).

Ukázka č. 3.

---

¹⁵ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/Rusek.html> [cit. 2015-04-04].

„Major Menschik se vyptával, kdo to jsou černý automaty a proč jsou **lidi** stíny, a Frank mu řekl, že to napsal ruský básník Majakovskij“ (Rudiš 2010, s. 48).

„Major Menschik wypytywał, kim są czarne automaty i dlaczego **ludzie** są jak cienie, a Frank mu na to, że napisał to rosyjski poeta Majakowski“ (Rudiš 2013, s. 74).

Ukázka č. 4.

„Dřív, myslím ale hodně dřív, se **lidi** dožívali maximálně tak **pětačtyřiceti** a měl jsi klid.“ (Rudiš 2010, s. 101).

„Wcześniej, i to dużo wcześniej, **ludzie** dożywali maksymalnie **trzydziestu pięciu** lat, i był spokój“ (Rudiš 2013, s. 114).

Ukázka č. 5.

„Na **Poláciích** americká kriminálka. (...) Ale filmy na **Poláciích** choděj úplně jiný než u nás...“ (Rudiš 2010, s. 50).

„U **Polaków** amerykański kryminal. (...) Ale u **Polaków** leca zupełnie inny filmy niż u nas...“ (Rudiš 2013, s. 55).

Ukázka č. 6.

„Tohle je můj tajnej deník a já mám angst že jsem v tom a jestli jo tak Helmuta zabiju protože se nedal bacha i když říkal že si bacha dává vždycky **což** nevím protože už jednu malou fazoli má i když říká že ji tenkrát mít chtěl ale když fotr není se svým dítětem není tak ho asi nechtěl ale je fakt že ta jeho bejvalá hadice už od pohledu působí jako namyšlená piča co nikoho nezdraví takže ho trochu chápu že šel“ (Rudiš 2010, s. 27).

„To jest mój tajny dziennik a ja się angstuję że jestem w ciąży a jak tak to zabiję Helmuta bo nie uważał chociaż mówił że zawsze uważa no nie wiem już jednego bachora zmajstrował ale mówi że wtedy go chciał mieć ale jak stary nie spędza ze swoim dzieciakiem czasu to chyba raczej go nie chciał ale to prawda że po tej jego bylej żmii już na pierwszy rzut oka widać że to zarozumiała franca co nikomu cześć nie powie no to trochę go rozumiem że sobie poszedł“ (Rudiš 2013, s. 29-30).

Ukázka č. 1. poukazuje na velmi rozšířený tvaroslovný jev OČ, jímž je koncovka -*ama* (pro označení substantiv v instrumentálu plurálu), která nemá v polštině svůj

morfologický protějšek. České slovo *pankáč* ale překladatelka nahradila rovně hovorovým podstatným jménem *pancur*, díky čemuž je polský překlad podle našeho mínění funkčně ekvivalentní rekonstrukcí českého originálu.

Ukázky č. 2, č. 3. a č. 4 se týkají dalšího charakteristického rysu tvarosloví OČ, a sice skloňování podstatného jména *člověk* v první osobě plurálu (OČ *lidi* místo SČ *lidé*). Tato forma se objevuje na mnoha místech Rudišova románu, ale v žádném z citovaných příkladů nebyla v polské verzi nijak napodobována nebo substituována. V souvislosti s ukázkami č. 3. a č. 4 jsou kompenzační možnosti vzhledem ke stylistické výstavbě originálu zcela omezené, ale co se týče ukázky č. 2, myslíme si, že by bylo možné a dokonce vhodné nahradit neutrální substantivum *ludzie* hovorovější variantou *ludziska*, která je příznačná pro běžnou mluvu mladých osob (citovaná pasáž pochází z deníku sedmnáctileté Nancy). Níže uvádíme alternativní překladatelské řešení ukázky č. 2:

„*Po Czarnobylu w lesie świeciły grzyby i zwierzęta i całkiem możliwe że **ludziska** też...*“

Kromě toho si naši pozornost zaslouží překladatelská chyba, již se dopustila autorka polské rekonstrukce. V ukázce č. 4. byla číslovka *pětačtyřicet* špatně přeložená jako *trzydzieści pięć*. Níže uvádíme správný překlad pojednávající věty:

„*Wcześniej, i to dużo wcześniej, ludzie dożywali maksymalnie **czterdziestu pięciu** lat, i był spokój*“.

Na základě ukázky č. 5 bychom rádi poukázali na další morfologický rys OČ, jímž je skloňování podstatných jmen mužského rodu s kmenem zakončeným na konsonanty *k*, *h* a *ch* v lokálu plurálu. Zmíněná substantiva mají v tomto pádu v OČ často koncovku *-ách* (např. *vojákách*, *klukách*, apod.). Tento jev se ale v Rudišově románu patrně nevyskytuje, což můžeme posoudit podle skloňování substantiva *Polák* v ukázce č. 6. (a také na mnoha dalších místech knihy). Místo obecněčeského skloňování *Polákách* se v textu objevuje spisovná varianta *Polácích*, která byla následně zcela bezpříznakově přeložená do polštiny. V této souvislosti si můžeme ale povšimnout, že se překladatelka rozhodla nahradit předložkový šestý pád (*na Polácích*) polským druhým pádem (*u Polaków*), což podle našeho mínění nebylo obligatorní, ale nepovažujeme tuto strategii za chybu.

Co se týče větné skladby románu, na základě uvedených ukázek můžeme upozorovat, že se většina analyzovaných pasáží vyznačuje typickými rysy obecněčeské syntaxe, k nimž

patří redukce systému spojek, bohatší užívání expresivních (často vulgárních) prostředků, osamostatňování větných členů a také nadměrné užívání zájmen, částic a vsuvek (Srov. Hronek 1972, s. 72). Ve stylizované mluvě protagonistky Nancy se velmi často vyskytuje lexém *což* ve funkci zájmena vztažného (ukázka č. 6), které zpravidla připojuje poznámku nebo dodatek k obsahu předchozí věty.¹⁶ Zmíněný spojovací prostředek nemá formální ekvivalent v polštině, proto ho překladatelka musela kompenzovat jinými lexikálně-syntaktickými prvky.

Příznačným rysem mnoha pasáží románu je kromě toho jejich mluvenost a spontánnost, což se projevuje mj. početnými parentezemi a nekonekventní, přerušovanou interpunkcí (např. chybějícími čárkami). Na základě ukázky č. 6 si můžeme všimnout, že překladatelka dodržuje autorovu interpunkci a snaží se ji ve svém překladu rekonstruovat, díky čemuž jsou zmíněné jevy českého originálu (tj. dojem mluvenosti, spontánnosti, a také nepřipravenosti i nespisovnosti) patrné rovněž v polské reprodukci.

8.1.3 Nespisovná slovní zásoba

V tomto oddílu se na základě několika ukázek z Rudišova románu podíváme na překlad nespisovné – zejména obecněčeské – slovní zásoby do polštiny. Podstatné je v této souvislosti zdůraznit, že nespisovná čeština mnohem častěji využívá tvaroslovné modifikace slovní zásoby, zatímco nespisovná polština se „*ponejvíce projevuje na rovině lexikální či syntaktické*“ (Benešová a kol. 2013, s. 179). Tyto strukturální rozdíly se budeme snažit v níže uvedené analýze zohlednit. Vedle obecné češtiny se v tomto oddílu hodláme věnovat rovněž překladu slangových výrazů, jež jsou v českém originále čteně zastoupeny. Podle mnoha definic slang „*bývá charakterizován jako nespisovný útvar jazyka, jehož mluvčí patří k určité profesní či zájmové skupině, přičemž rozdíl oproti spisovné podobě jazyka spočívá především v osobité slovní zásobě*“ (Benešová a kol. 2013, s. 180). V Rudišově románu je čtenář konfrontován především se stylizovaným slangem české mládeže osmdesátých let v podobě promluv Nancy. Kromě toho se v menší míře podíváme rovněž na překlad argotismů, které podle tradiční definice plní významnou roli v utajování jednotlivých slov před nezasvěcenými a díky tomu pronikly do běžné mluvy mnoha sociálních skupin (Srov. SNČ 2006, s. 11).

Ukázka č. 1.

---

¹⁶ Srov. IJP [online]: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=co%C5%BE_1 [cit. 2015-04-05].

„Cely odpoledne jsem si pouštěla HNF a psala **blbej úkol z matiky a čuměla** z okna na **paneláky** naproti a najednou řev a já vidím jak nějaká **ženská** stará asi jako moje mutr v natáčkách a županu nosí věci na balkon a hází je ze třetího patra dolů kde stojí **chláp** asi její **starej** a je pěkně **navátej** protože se motá“ (Rudiš 2010, s. 50).

„Całe popołudnie puszczałam sobie HNF i robiłam **głupie słupki z matmy i gapiłam się** przez okno na **bloki** naprzeciwko i nagle krzyk i widzę jakaś **baba** mniej więcej w wieku mojej muter w wałkach i szlafroku wynosi rzeczy na balkon i wyrzuca je z trzeciego piętra na dół gdzie stoi **facet** chyba jej **stary** porządnie **napruty** bo się kiwa“ (Rudiš 2013, s. 55-56).

Na základě této ukázky si můžeme povšimnout, že adjektivní přívlastek shodný *blbej* byl přeložen do polštiny formálně ekvivalentním přídavným jménem *głupi*. Jak již ale bylo v této diplomové práci zmíněno, česká nespisovná koncovka *-ej* nenachází v polštině svůj strukturní protějšek, proto překladatelka mohla dosáhnout ekvivalence pouze v rovině lexikální, nikoliv tvaroslovné.

Morfologický a sémantický rozdíl mezi českou předlohou a polským translatem se následně objevuje u neutrálního slova *úkol*, jež bylo přeloženo do polštiny pomocí substantiva v plurálu *słupki* (čes. *sloupce*). Podle našeho názoru by bylo zcela správné přeložit tento výraz neutrálním podstatným jménem *zadanie*, jež představuje v polštině formální ekvivalent českého slova *úkol*, ale provedenou sémantickou specifikací (zúžení významu) chápeme jako překladatelčinu snahu o kompenzaci nespisovnosti předchozího adjektiva *blbej* s obecněčeskou koncovkou.

V uvedeném příkladu se dále objevuje nespisovné sloveso *čumět*, které patří ke slovní zásobě obecné češtiny (Srov. SNČ 2006, s. 11, 90). Tento výraz byl zcela adekvátně přeložen polským reflexivním slovesem *gapić się*, jež významově odpovídá svému českému protějšku.¹⁷ Obě slovesa označují dívání se (jako protiklad aktivní činnosti).

Morfologický rozdíl nastává u dalšího zvýrazněného slova *panelák*, jež podle SSČ je hovorovým (tzn. spisovným) a podle SSJČ obecněčeským (tzn. nespisovným) výrazem pro *panelový dům*.¹⁸ Podobná univerbizace není v polštině možná, proto se překladatelka rozhodla přeložit substantivum *panelák* prvním členem dvouslovného pojmenování *blok* (*mieszkalny*), což je příznačné pro běžně mluvenou polštinu.

Sémantickou a do jisté míry pragmatickou nesrovnalost můžeme zpozorovat u deadjektivního substantiva *ženská*, jež je podle SSJČ obecněčeským pojmenováním pro

¹⁷ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/sjp/gapic-sie;2460794.html> [cit. 2015-04-21].

¹⁸ Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=panel%C3%A1k&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-21].

ženu.¹⁹ V češtině je možné říct o někom, že je *mladá, šikovná ženská*, aniž by to bylo pro adresátka hanlivé nebo urážlivé. Polský překlad je v tom ale stylisticky mnohem jednoznačnější: nespisovné substantivum *baba* je příznačné pro běžně mluvenou polštinu jako hanlivé pojmenování dospělé osoby ženského pohlaví.²⁰ V tomto ohledu může polský překlad působit na čtenáře mnohem přísněji než jeho česká předloha, v níž slovo *ženská* je stylisticky mnohem diferencovanější a vyvolává více asociací. Proto bychom navrhovali alternativní překladatelské řešení toho substantiva do polštiny, a sice *babka, kobita* nebo *kobitka*. *Babka* je zdvojnásobením výrazu *baba* a označuje mj. mladou a šikovnou ženu.²¹ Podobně slova *kobita* a *kobitka* jsou hovorovými (ale ne ve smyslu spisovnosti!), běžně mluvenými synonymy pro neutrální výraz *kobieta* (čes. *žena*).²²

Další zvýrazněná substantiva *chlap* a *starej* byla podle našeho mínění z lexikálního a stylistického hlediska přeložena do polštiny zcela adekvátně jako *facet* a *stary*. U polského deadjektivního substantiva *stary* je ale nutno poznamenat, že kromě významu *manžel* má rovněž (podle SJP PWN) častější význam *otec*²³, což by v určitém kontextu mohlo vést polského čtenáře ke zmatku a nejistotě, o koho se přesně jedná. Z uvedené pasáže ale zcela jednoznačně vyplývá, že vypravěčka má na mysli manžela, popř. přítele sousedky z domu naproti, proto se nám zvolené překladatelské řešení zdá správné a zdůvodněné.

Poslední zdůrazněná lexikální jednotka *navátej* je příznačná pro slang současné mládeže a znamená, že někdo je silně opilý (Srov. SNČ 2006, s. 232). Obecněčeská koncovka *-ej* dodatečně zesiluje dojem nespisovnosti a expresivitu Nancyny promluvy v českém originále. V polském překladu se na tomto místě vyskytuje nespisovné přídavné jméno *napruty*, jež v uvedeném kontextu není sice jedinou adekvátní volbou překladu, ale je zcela správné a vystihuje popisovanou skutečnost. Alternativní možností překladu by mohl být v jazyku polské mládeže velmi frekventovaný výraz *najebany*²⁴, nebo dokonce frazém *najebany jak meserszmit*²⁵. Tyto jednotky by díky své vulgaritě kompenzovaly nespisovnost v české předloze vyjádřenou tvaroslovnými prvky, jež v polském překladu mohou být vystiženy zejména pomocí lexikálních a frazeologických jednotek.

¹⁹ Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=%C5%BEensk%C3%A1&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-21].

²⁰ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/sjp/baba-I;2442309.html> [cit. 2015-04-21].

²¹ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/babka.html> [cit. 2015-04-21].

²² Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kobita.html> [cit. 2015-04-21].

²³ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/stary.html> [cit. 2015-04-21].

²⁴ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Najebany> [cit. 2015-04-21].

²⁵ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Najebany+jak+meserszmit> [cit. 2015-04-21].

Ukázka č. 2.

„*Průser průser průser. Mejdán proběhnul skvěle pivo muzika tráva čučo kecy a taky rum a vodka maminýho chlapa a zdrátovaná smrdlavá sousedka v noční košili ve dveřích vypadala jako bílá paní a vyhrožovala že zavolá cajty že nemůže spát tak jsem ji řekla ať si dá panáka a vrazila jí do ruky půl flašky rumu a viděla jak ještě ve dveřích bytu z tý lahve pije a tak nikoho nezavolala*“ (Rudiš 2010, s. 175).

„*Masakra masakra masakra. Impreza wyszła świetnie piwo muzyka trawa jabol gadanie i jeszcze rum i wódka gacha mamy a napruta śmierdząca sąsiadka w koszuli nocnej w drzwiach wyglądała jak biała dama i groziła że wezwie gliniarzy że nie może spać to jej powiedziałam żeby się napiła i wsadziłam jej do ręki pół butelki rumu i widziałam jak jeszcze w drzwiach mieszkania pije z tej butelki no to nikogo nie wezwala*“ (Rudiš 2013, s. 199).

Níže uvedena tabulka ukazuje sestavení zdůrazněných lexikálních jednotek z ukázky č. 2. První sloupec obsahuje nespisovnou slovní zásobu české předlohy, zatímco druhý odpovídající příklady z polského translátu. Třetí sloupec se oproti tomu zaměřuje na alternativní překladatelská řešení vybraných výrazů, jež by podle našeho mínění bylo vhodné vyjádřit v polštině, s ohledem na kvality VT, jiným způsobem.

Český originál	Polský překlad	Alternativní překladatelské řešení
<i>Průser průser průser</i>	<i>Masakra masakra masakra</i>	<i>Prze-je-ba-ne</i>
<i>Mejdán</i>	<i>Impreza</i>	<i>Libacja / Biba</i>
<i>Muzika</i>	<i>Muzyka</i>	<i>Muza*</i>
<i>Tráva</i>	<i>Trawa</i>	<i>Trawka / Maryśka / Ziolo</i>
<i>Maminýho chlapa</i>	<i>Gacha mamy</i>	<i>Gacha starszej*</i>
<i>Zdrátovaná smrdlavá sousedka</i>	<i>Napruta śmierdząca sąsiadka</i>	<i>Najebana śmierdząca sąsiadka</i>
<i>Cajty</i>	<i>Gliniarzy</i>	<i>Psy</i>
<i>Půl flašky rumu</i>	<i>Pół butelki rumu</i>	<i>Pół flaszki rumu*</i>
<i>Z tý lahve</i>	<i>Z tej butelki</i>	<i>Z tej flaszki*</i>

Ve výše uvedené tabulce byla označena asteriskem alternativní překladatelská řešení, jež se z našeho úhlu pohledu zdají mnohem adekvátnější, než je tomu v analyzovaném polském překladu Rudišova románu. Další překladatelské návrhy zohledňují rytmické popř.

pragmatické aspekty VT a CT, je ale diskutabilní, do jaké míry mohou konkurovat s příklady uvedenými v polském translátu.

Prvním překladatelským řešením, jež se z našeho úhlu pohledu zdá být adekvátnější než překladatelčina volba, je slangový výraz *muza*, utvořený jako zkratka od polského bezpříznakového slova *muzyka* (čes. *hudba*).²⁶ Podobně jako jeho obecněčeský protějšek *muzika*²⁷, je toto substantivum typické pro běžně mluvený jazyk a proto by podle našeho mínění lépe nahrazovalo hovorovost českého originálu v polském překladu.

Další navrhovaná překladatelská oprava se týká posesivní vazby *maminýho chlapa*, v níž je prvek nespisovnosti obsažen v obou členech – jak v přívlastňovacím přídavném jméně s obecněčeskou koncovkou *maminýho*, tak v podstatném jméně *chlap*, jež je expresivním pojmenováním muže příznačným pro OČ.²⁸ V polském překladu je oproti tomu nespisovnost vyjádřena pouze slovem *gach* (pohrdavě o milenci²⁹), zatímco substantivní přívlastek *mamy* je zcela bezpříznakový. Proto bychom na tomto místě nabízeli alternativní genitivní atribut *starszej*, jež je sice nespisovný, není ale vulgární ani pohrdavý a proto stylisticky zcela odpovídá svému českému protějšku.

Dva poslední příklady se vztahují k překladu českých slov *flaška* a *láhev* do polštiny. Nominální fráze *půl flašky rumu* byla přeložena jako *pól butelki rumu*, což se stylistického hlediska je zcela neadekvátní, protože české substantivum *flaška* je nespisovným a expresivním (navíc přejetým z němčiny) pojmenováním pro láhev (Srov. SNČ 2006, s. 120), zatímco polské substantivum *butelka* je nepříznakové a proto vede k nežádané modifikaci stylistických kvalit VT. Z toho důvodu bychom navrhovali nahradit slovo *butelka* existujícím rovněž v běžně mluvené polštině nespisovným substantivem *flaszka*, jež navíc dává najevo, že se v pojednávané pasáži jedná o alkoholický nápoj.³⁰ Překlad prepoziční fráze *z té lahve* jako *z tej butelki* se v této souvislosti zdá na první pohled správný, protože substantivum *butelka* je podle klasifikace Houseové sémantickým ekvivalentem českého jména *láhev*, což znamená, že oba tato substantiva odkazují k stejné mimojazykové realitě (Srov. Knittlová a kol. 2010, s. 225). Zmíněné překladatelské řešení není ale zcela adekvátní, protože se v české předloze vyskytuje navíc ukazovací zájmeno v genitivu feminina singuláru v nespisovné variantě *tý* místo *té*. Právě z tohoto důvodu je podle našeho mínění vhodné přeložit substantivum *láhev* jako *flaszka*, což by napomohlo zachování nespisovnosti VT v CT.

²⁶ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Muza> [cit. 2015-04-22].

²⁷ Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=muzika&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-22].

²⁸ Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=chlap&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-22].

²⁹ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/gach.html> [cit. 2015-04-22].

³⁰ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/flaszka.html> [cit. 2015-04-22].

Z dalších příkladů uvedených v tabulce si zaslouží komentář první položka, jež se vztahuje k překladu anafory *Průser průser průser* do polštiny. Rytmické opakování téhož slova na začátku zmíněné pasáže má za cíl zdůraznit dynamičnost a expresivitu promluvy protagonistky. Anafora v české předloze sestává dohromady z šesti slabik – dvojslabičné substantivum *průser* je zde opakováno třikrát. Oproti tomu je polský překlad neadekvátní, protože trojnásobné opakování trojslabičného slova *masakra* působí nelibozvučně. Místo toho bychom navrhovali použít polské adjektivum *przejebane*, jež v jednom ze svých významů je vulgárním popisem nepříjemné situace, příznačným pro slang mládeže.³¹ Abychom zachovali rytmičké kvality české předlohy, navrhujeme rozdělit slovo do čtyř slabik pomocí spojovníků, což do jisté míry napodobuje eufonii českého originálu a zároveň převádí do polštiny jeho expresivní stylové zabarvení.

Ukázka č. 3.

Níže uvedená tabulka zdůrazňuje vybrané lexikální jevy z nespisovné, zejména obecněčeské a slangové slovní zásoby a jejich překlad do polštiny.

Český originál	Polský překlad
„ <i>Helmut pořád opakoval že všichni chcípnem</i> “ (s. 103).	„ <i>Helmut ciągle powtarzał, że wszyscy zdechniemy</i> “ (s. 117).
„ <i>V škole opruz opruz opruz. Z matiky tím opruzem neprolezu</i> “ (s. 105).	„ <i>W szkole nuda nuda nuda. Nie zdam matmy przez tę nudę</i> “ (s. 119).
„ <i>Ukázalo se že ten ožranej od lišek je náš Čechoslovák a že ho nepoznali skrz ty lišky v ksichtě</i> “ (s. 105).	„ <i>Okazalo się że ten obgryziony przez lisy to nasz Czechosłowak i że go nie poznali bo twarz też miał obgryzioną</i> “ (s. 119).
„ <i>Dneska Velikonoce a debilové s pomlázkama</i> (...)“ (s. 107).	„ <i>Dzisiaj Wielkanoc i idioci z wodą</i> (...)“ (s. 121)
„ <i>Na autobusáku jsem potkala Helmutovu nasránou bejvalou s jejich fazolí. Je mu podobná a nasraná nebyla ani trochu protože se chechtala</i> “ (s. 111).	„ <i>Na dworcu autobusowym spotkałam wkurwioną byłą Helmuta z ich dzieciakiem. Jest do niego podobny i nie był ani trochu wkurwiony bo się śmiał</i> “ (s. 127).
„ <i>V ředitelně byli: suchej mlčénlivej ředitel co je původem tělocvikář tlustá uřvaná prdelatá zástupkyně moje třídní cajt v uniformě a jeden chlápek v civilu určitě</i> “	„ <i>W gabinecie dyra byli: suchy milczący dyro który wcześniej był wuefistą gruba historyczna wicedyra z wielką dupą wychowawczyni policjant w mundurze i jeden</i> “

³¹ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Przejebane> [cit. 2015-04-22].

<i>fízl</i> (...)“ (s. 129).	<i>facet w cywilu pewniakiem tajniak</i> “ (s. 147).
„ <i>Hele, co to je za blbý hry</i> “ (s. 215).	„ <i>Ej, co mają znaczyć te dziwne gierki?</i> “ (s. 247)

První řádek tabulky srovnává překlad nespisovného slovesa *chcípnout*, jež zhruběle dává najevo, že někdo zemřel a je příznačné pro OČ. Co se ale týče smrti zvířat, má toto verbum původně zcela neutrální význam.³² Polský překlad *zdechniemy* je v tomto ohledu naprosto adekvátní, protože vyvolává stejné asociace – ve svém prvním významu uvedené sloveso označuje smrt zvířete, ale vedle toho je také hanlivým synonymem slovesa *umrzeć* (čes. *zemřít*) vzhledem k lidem.

Další řádek se vztahuje k (trojnásobnému) překladu substantiva *oprucz*, jehož první význam SNČ (2006, s. 254) vysvětluje následujícím způsobem: „*vulg. otrava, nepříjemná, obtížná nebo nudná činnost (vynucená okolnostmi nebo přikázaná)*“. Pro pochopení tohoto slova a následně jeho správný překlad do polštiny je klíčová stylistická informace uvedená hned na začátku zmíněné definice – jedná se zde o vulgární vyjádření nepříjemných pocitů. V této souvislosti lze dospět k závěru, že polský neutrální a bezpříznakový vyjadřovací prostředek *nuda* zde není adekvátní. Z tohoto důvodu bychom nabídli alternativní, pro slang mládeže charakteristické možnosti překladu, jež by lépe odpovídaly českému originálu, např.: *lipa* (špatná, nepříjemná situace, potíže, zejména ve škole)³³, *zamuła* (velká nuda)³⁴ nebo vulgární frazém *chujnia z grzybnią* (pro označení komplikované a beznadějně situace).³⁵ Neadekvátnější se nám v tomto ohledu zdá substantivum *lipa*, protože svému českému protějšku odpovídá nejen ze syntaktického a stylistického hlediska, ale rovněž z hlediska rytmické výstavby textu (je dvojslabičné jako slovo *oprucz*).

Na třetím řádku výše uvedené tabulky bychom se rádi soustředili na překlad lexikálního germanismu *ksicht*, jenž podle SSJČ je zhrubělým označením pro *obličej*, příznačným pro OČ.³⁶ Tento nespisovný jazykový prostředek byl přeložen do polštiny zcela bezpříznakově jako *twarz*, což podle našeho mínění není ze stylistického hlediska správné řešení. Mnohém lépe by se na tomto místě uplatnil nějaký výraz z rezervoáru hovorové slovní zásoby polštiny, např. *gęba*³⁷, *japa*³⁸, *ryj*³⁹ nebo *pysk*⁴⁰.

³² Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=chcipnout&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-25].

³³ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Lipa> [cit. 2015-04-25].

³⁴ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Zamu%C5%82a#408> [cit. 2015-04-25].

³⁵ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Chujnia+z+grzybni%C4%85> [cit. 2015-04-25].

³⁶ Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=ksicht&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-25].

³⁷ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/g%C4%99ba.html> [cit. 2015-04-25].

³⁸ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Japa#5791> [cit. 2015-04-25].

³⁹ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Ryj#2053> [cit. 2015-04-25].

Další řádek dokazuje, jak důležitou kompetenci překladatele je „*znalost realit a kulturního kontextu země, z jejíhož jazyka překládá*“ (Benešová a kol. 2013, s. 161). Tuto poznámku považujeme za klíčovou a rádi bychom k tomu navíc přidali, že rovněž důležitá je znalost kulturního kontextu země, do jejíhož jazyka je umělecký text překládán. V případě uvedené pasáže Rudišova románu se jedná o české a polské velikonoční zvyky. Co se týče české pomlázky, podle SSJČ je to „*spletený svazek prutů, jímž na velikonoční pondělí hoši šlehají děvčata*“ nebo „*dárek za vyšlehání pomlázkou (zprav. vajíčka)*“ nebo „*zvyk chodit o velikonočním pondělí šlehat děvčata*“.⁴⁰ Česko-polský překladový slovník (2009, s. 153) rovněž uvádí tři významy tohoto lexému: „*1. Różga, wiązka różeg do smagania po nogach w poniedziałek wielkanocny 2. podarunek wielkanocny (zprav. jajko) 3. zwyczaj chodzenia w poniedziałek wielkanocny z różgami i smagania dziewczyn, kobiet po nogach*“. Na základě této definice si můžeme všimnout, že české podstatné jméno *pomlázka* v žádném ze svých tří významů nemá v polštině přímý lexikální ekvivalent. Důvodem je k tomu fakt, že se v Polsku (popř. na převládající části polského území) tento tradičně český zvyk nevyskytuje. Místo toho se Poláci ve velikonoční pondělí polévají vodou, což bylo zohledněno v polském překladu Rudišova románu. Podle klasifikace Zlaty Kufnerové (viz kapitola 6.2) provedla překladatelka jednu ze čtyř tvořivých jazykových operací, typických pro překlad uměleckého díla, jíž je substituce, tzn.: „*náhrada domácí analogií, jež se uplatňuje u takových prvků východiskového textu, které jsou jedinečně závislé na kulturním kontextu*“ (Kufnerová 1994, s. 112).

Pátý řádek tabulky ukazuje mj., že nespisovné české substantivum *autobusák* (ve významu *autobusové nádraží*, srov. SNČ 2006, s. 48) bylo přeloženo do polštiny zcela bezpříznakově jako *dworzec autobusowy*. Důvodem k tomu byla patrně nemožnost provedení v polštině podobné univerbizace, jaká se vyskytuje v češtině. Dále, v stejné pasáži, bylo metaforické (a nejspíše pohrdavé) pojmenování malého dítěte ženského pohlaví *fazole* přeloženo do polštiny hovorově jako *dzieciak*, což ale naznačuje, že se jedná o dítě mužského pohlaví. Je to patrné rovněž z adjektivní deklinace a konjugace v polském překladu: „*Jest do niego podobny i nie był ani trochu wkurwiony bo się śmiał*“ (Rudiš 2013, s. 127).

V šestém řádku byla adjektivní fráze „*suchej mlčenlivej ředitel*“ přeložena do polštiny jako *suchy „milczący dyro*“. Na základě tohoto příkladu si můžeme všimnout, že nespisovnost českého originálu, vyjádřená ve dvou obecněčeských adjektivních koncovkách *-ej*, byla

---

⁴⁰ Srov. SJP PWN [online]: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/pysk.html> [cit. 2015-04-25].

⁴¹ Srov. IJP [online]: <http://priucka.ujc.cas.cz/?slovo=poml%C3%A1zka&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-25].

v polském překladu převedená na slangové substantivum *dyro*⁴² (čes. *ředitel*). Podle našeho názoru je to naprosto správné překladatelské řešení, jež pomocí lexikálního prvku kompenzuje nemožnost vyjádření nespisovnosti v polštině morfologickými jevy. Dále ve stejném příkladu byla adjektivní fráze „*tlustá uřvaná prdelatá zástupkyně*“ přeložena do polštiny „*gruba historyczna wicedyra z wielką dupą*“. Jak můžeme zaznamenat, český přívlastek shodný je v této frázi vyjádřen v polštině kombinací přívlastku shodného (*gruba historyczna* v antepozici) a neshodného (*z wielką dupą* v postpozici), což souvisí s tendencí polštiny tvořit víceslovná analytická spojení (Srov. Benešová a kol. 2013, s. 148). Poslední poznámka k této větě se týká překladu původně argotického a současně slangového jazykového prostředku *cajt* (Srov. SNČ 2006, s. 76). Toto substantivum bylo přeloženo do polštiny neutrálně jako *policjant*, což podle našeho mínění není zcela adekvátní řešení. Místo toho bychom navrhovali použít nespisovné substantivum *głina*, jež se v polském překladu Rudišova románu objevuje na více místech.

Poslední řádek výše uvedené tabulky se vztahuje k překladu citoslovcí, jež v uměleckém díle plní dvojí funkci (Srov. Benešová a kol. 2013, s. 46): funkci expresivní (tzn. vyjadřují emocionální stavy a pocity i nálady protagonistů) a také estetickou, popř. zvukomalebnou (tzn. jejich užití může text rytmizovat). V uvedeném příkladu byla obecněčeská interjekce *hele* přeložená do polštiny pomocí velmi frekventovaného *ej* na začátku promluvy. Obě tyto citoslovce jsou příznačné pro běžně mluvený jazyk a ve své funkci vyjadřují upozornění na něco, výzvu k povšimnutí si něčeho. Z toho důvodu se nám navrhovaný překlad zdá jak sémanticky, tak pragmaticky zcela správný.

8.2 Vícejazyčné prvky v románu a jejich překlad do polštiny

V následující části této diplomové práce se zaměříme na analýzu vícejazyčných prvků v Rudišově díle (8.2.1). Hlavním předmětem našeho zájmu bude výskyt lexikálních germanismů v české předloze a také jejich překlad do polštiny na základě několika uvedených příkladů (8.2.2).

8.2.1 Vícejazyčnost

---

⁴² Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Dyro> [cit. 2015-04-25].

Příznačným rysem románu *Konec punku v Helsinkách* je jeho vícejazyčnost. K jejím základním formám v uměleckém textu patří: prezenze, eliminace, evokace a signalizace (Srov. Mareš 2003, s. 34-37). V Rudišově díle se vícejazyčnost objevuje mj. pomocí eliminace, což znamená, že v dané pasáži textu není přítomen „žádný explicitní poukaz na výskyt jiného jazyka“ (Mareš 2003, s. 35). Týká se to zejména částí knihy věnovaným příběhu Oleho, o němž víme, že je Němec a proto by jeho komunikace s vnějším světem měla probíhat v němčině. Promluvy protagonisty jsou ale napsané česky (s použitím mnoha nespisovných jevů, v tom OČ), proto říkáme, že vícejazyčnost byla ve zmíněných pasážích eliminována.

Vedle toho je vícejazyčnost v Rudišově románu vyjádřena rovněž pomocí signalizace (Mareš 2003, s. 37), což znamená, že se čtenář díky metařečovým údajům, jež jsou zpravidla umístěné ve větě uvozující promluvu, dozvídá o jazykové výstavbě promluvy nebo o přechodu z jednoho jazykového kódu do jiného, např.:

„Oma mě přistihla jak si od ní z peněženky půjčuju prachy protože mi došly život je náročněj. Štěkaly jsme po sobě auf deutsch a sousedí čuměli“ (Rudiš 2010, s. 172).

Výše uvedená pasáž dovoluje čtenáři dospět k závěru, že protagonistka románu nejen zná několik zkomolených německých slov, ale němčinu, jako rodný jazyk své babičky, dokonce aktivně ovládá. Kromě toho jiný úryvek textu dává najevo, že část rodiny Nancy patřila v minulosti k německému obyvatelstvu v českých zemích:

„Den osvobození čemuž se Helmut směje protože jak mohlo bejt německý město Freiwaldau osvobozený Rusákama to fakt hlava nebere a já si pamatuju jak nám úča na dějepis říkala že Němci do Československa přišli až s nacistama takže podle ní moje oma a její předci a předci mýho opy sem asi spadli z vesmíru nebo co“ (Rudiš 2010, s. 133).

Další pasáž románu dokazuje, že protagonistka má k němčině silný emocionální vztah, jenž lze jednoznačně označit jako pozitivní:

„Jo! Byli jsme den před Silvestrem na návštěvě u omy v Adolfovicích. Má tam tu nejmenší chalupu na světě hned nad potokem a bavíme se spolu německy i když mutr německy mluvit nechce protože se za to stydí že je Němka a můj brudr kterej je mý dvojče taky moc ne. Radší se učí rusácký. A chlap mojí mámy německy neumí ani kváknout i když se jmenuje Müller. Ale já se za to nestydím protože mi je to šumák a německy mluvím a vím že tím všechny štvu a provokuju a to je taky ono a pank a naše úča přes němčinu mě má ráda jako asi jediná úča“ (Rudiš 2010, s. 28-29).

Na několika místech Rudišova románu se vícejazyčnost vyskytuje rovněž pomocí prezence, tzn. uvedení cizojazyčného vyjádření v původní téměř nepočestěné formě (s výjimkou minuskulí na začátku substantiv), např.:

„Jediná jednička je z němčiny protože deutsch muss ich nicht lernen weil ich wie meine mutter und oma deutsche bin“ (Rudiš 2010, s. 34).

Ke speciálním formám vícejazyčnosti v literatuře patří deformace, interference, oscilace, hybridizace, konstrukce a simulace (Srov. Mareš 2003, s. 37-40). V pojednávaném románu můžeme hovořit zejména o deformaci, již vymezujeme *„jako takové užití jazykových prostředků, které je nekorektní, odchyluje se od jazykové normy; dané jazykové prostředky jsou zkomolené“* (Mareš 2003, s. 37). Jazyková deformace bývá v textech označována *„různými porušeními gramatických pravidel, komolením slov a odchylkami od grafického zápisu uzuálního v daném jazyce“* (Mareš 2003, s. 38). V Rudišově románu se jedná zejména o počestěnou pravopisnou transkripci lexikálních prostředků německého původu, např. *mutr* místo *Mutter* (Rudiš 2010, s. 31), *bír* místo *Bier* (Rudiš 2010, s. 33), *brudr* místo *Bruder* (Rudiš 2010, s. 51), *šnaps* místo *Schnaps* (Rudiš 2010, s. 155), *aufvíderezén* místo *auf Wiedersehen* (Rudiš 2010, s. 252), apod.

Další speciální formou vícejazyčnosti, jež se objevuje v Rudišově románu je hybridizace. Tento termín znamená, že se prostředky několika jazykových kódů navzájem mísí v rámci téže promluvy: *„lexikální jednotky jednoho jazyka, zpravidla v přizpůsobené podobě, se zapojují do morfologických a syntaktických struktur dalšího jazyka“* (Mareš 2003, s. 39). Hybridizace může být například důsledkem toho, že mluvčí nenachází potřebný výraz v jednom jazyce a proto sahá po lexikálních prostředcích jiného jazykového kódu. V Rudišově románu se tento jev vyskytuje mj. v následujících pasážích, v nichž do české promluvy vstupují výrazy německého původu:

*„Jsem sama doma a fakt mi nikdo nechybí takže **danke** všem“* (Rudiš 2010, s. 171).

*„Štěkaly jsme po sobě **auf deutsch** a sousedi čuměli“* (Rudiš 2010, s. 172).

*„Jedno jestli německý pankáči nebo český všichni pogovali dohromady prostě **freundschaft**“* (Rudiš 2010, s. 247).

*„**Aufvíderezén** údolí dutých hlav“* (Rudiš 2010, s. 252).

„*Nejdřív seženeš sazenice, maj je třeba v blümenvajtausend...*“ (Rudiš 2010, s. 201).

Co se týče účelovosti vícejazyčných prvků v uměleckém díle, je nutno poznamenat, že cizojazyčná vyjádření mohou být buď polyfunkční nebo také funkčně nevyhraněná (Srov. Mareš 2003, s. 40). Níže se pokusíme shrnout nejdůležitější funkce vícejazyčnosti v románu *Konec punku v Helsinkách*, zejména ve vztahu k postavě Nancy.

Jedním z případů využití fenoménu cizojazyčnosti v Rudišově díle je komunikační situace, v níž „*uskutečnění záměru postavy předpokládá neporozumění ze strany příjemce, popř. některého z potenciálních příjemců*“ (Mareš 2003, s. 40). V této souvislosti lze hovořit o nociónálně-kryptické funkci cizojazyčných prvků (Srov. Hrdlička 1995, s. 45-52), již jsme mohli zpozorovat v jedné z výše pojednávaných pasáží, v níž se Nancy hádá se svou babičkou německy, pravděpodobně proto, aby jim nerozuměli čeští sousedi (Srov. Rudiš 2010, s. 172).

Kromě toho plní vícejazyčnost v Rudišově díle základní identifikační funkci, již lze pojmenovat jako národnostně zařazovací: „*jazyk zde vystupuje jako indikátor národní příslušnosti, popř. mateřštiny mluvčího*“ (Mareš 2003, s. 41). Týká se to zejména Nancy, která píše svůj tajný deník česky, ale zároveň v něm používá hodně germanismů, jež mohou naznačovat německý původ její rodiny. Tato funkce je dále úzce spojená s funkcí subjektivizační, jež přibližuje čtenáři subjektivní vnímání a prožívání jedince (Srov. Mareš 2003, s. 42). Týká se to hlavně Nancy, jejíž nespisovná a expresivní slovní zásoba je částí stylizovaného idiolektu postavy. V této souvislosti lze rovněž hovořit o tzv. funkci atmosférotvorné, která přispívá k vytváření celkového obrazu kulturního prostředí Československa osmdesátých let dvacátého století.

Podstatnou roli hraje v Rudišově románu hodnotová funkce vícejazyčnosti. Znamená to, že cizí jazyk vstupuje do textu jako reprezentant určitých hodnot. V případě *Konce punku v Helsinkách* jsou lexikální prvky německého původu v promluvách Nancy projevem jejího mladistvého vzdoru proti vnějšímu světu, komunistickému systému, ale také proti spisovné češtině, jež je v románu asociována s útlakem veřejného školství.

8.2.2 Lexikální germanismy v románu a jejich překlad do polštiny

V návaznosti na klasifikaci lexikálních germanismů podle J. Mistríka (viz kapitola 5) rozlišujeme (kromě termínů, které zde necháme stranou) jednak prvky zdomácnělé (např. *rytíř, flaška, švagr*, apod.), jednak nepotřebné výpůjčky pronikající do struktur příslušného

jazyka (např. *fest*, *fertig*, apod.). V případě Rudišova díla lze hovořit o germanismech obou výše zmíněných typů, ale pro naši analýzu je relevantní zejména druhá skupina. V románu *Konec punku v Helsinkách* se drtivá většina (především slangových) slovních výpůjček a neologismů vyskytuje v promluvách heterodiegetické vypravěčky Nancy, pro níž slovní zásoba němčiny je součástí vnitřní identity a způsobem expresivního vyjádření nesouladu s vnějším světem. Lexikální germanismy prvního typu se oproti tomu vyskytují víceméně rovnoměrně v pasážích celého textu, rovněž v pásmu vypravěče v úsecích knihy věnovaných příběhu Oleho.

Níže uvedená tabulka obsahuje seznam deseti lexikálních germanismů z Rudišova díla, jež jsou dnes částečně považována za slova zdomácnělá a také jejich překlad do polštiny.

Český originál	Polský překlad
„Obě si objednájí kafe a soljanku...“ (s. 16)	„Obie zamówiły kawę i solankę...“ (s. 16)
„ Muzika? “ (s. 18)	„ Muzyka? “ (s. 19)
„když fotr se svým dítětem není“ (s. 27)	„jak stary nie spędza ze swoim dzieciakiem czasu“ (s. 29-30)
„tak jsem si šla lehnout a neřekla mutr že jsem možná v tom“ (s. 28)	„poszłam się położyć i nie powiedziałam muter że chyba jestem w ciąży“ (s. 31)
„ Furt jsem to nedostala“ (s. 30)	„ Ciagle nie mam cioty“ (s. 33)
„Jenže mně jsou tyhle řeči egál “ (s. 33)	„Ale mi to jest ganc egal “ (s. 36)
„Pak ale přišli cajti a on rychle vypil můj bír “ (s. 33)	„Ale potem przyszły gliny i Helmut szybko wypił mojego bira “ (s. 36)
„Mám hafo volnýho času“ (s. 42)	„Mam mnóstwo wolnego czasu“ (s. 48)
„Není hajzl papír tak mutr nastříhala na hajzl noviny“ (s. 74)	„Nie ma srajtašmy więc muter pocięła gazety“ (s. 80)
„vedle v mlází našli batoh a v něm pašovaný krámy z Polska“ (s. 105)	„znaleźli obok w zagajniku plecak a w nim przemycone rzeczy z Polski“ (s. 119)

Na základě výše uvedené tabulky vidíme, že nespisovné substantivum *kafe* (odvozené z něm. *Kaffee*), jež je typické pro obecnou češtinu a běžně mluvený jazyk (Srov. SNČ 2009, s. 183), bylo přeloženo do polštiny pomocí zcela bezpříznakového a neutrálního slova *kawa*. Jako alternativní možnost překladu bychom navrhovali „Obie zamówiły **kubek kawy** i solankę...“, kde nominální fráze *kubek kawy* (čes. *hrnek kávy*) do jisté míry nahrazuje hovorovost české předlohy.

V druhém příkladu bylo hovorové (Srov. SSČ), popř. obecněčeské (Srov. SSJČ)⁴³ substantivum *muzika* (z něm. *Musik*) přeloženo jako *muzyka*, což podle našeho mínění není zcela adekvátní řešení, protože polština má rovněž slangovou variantu bezpříznakového substantiva *muzyka*, jež zní *muza*.⁴⁴ Tato varianta by podle nás lépe vystihovala hovorové zabarvení českého originálu.

Další zdůrazněné substantivum *fotr* (z něm. *Vater*) bylo přeloženo do polštiny jako *stary*, což se nám zdá zcela správným translátologickým řešením, jež odpovídá expresivitě a hovorovosti českého originálu (Srov. ČPS 2007, s. 140).

Jedním z nejfrekventovanějších lexikálních germanismů je v Rudišově díle slovo *mutr* (z něm. *Mutter*) ve funkci nespisovného pojmenování matky, typického zejména pro brněnskou mluvu (Srov. SNČ 2009, s. 259). Zmíněné substantivum bylo v celém polském textu konsekventně přeloženo jako *muter*, což výrazně odkazuje k německému původu tohoto lexému.

Adverbium *furt* (z něm. *fort*) bylo sice přeloženo do polštiny zcela neutrálně jako *ciagle*, ale nespisovnost analyzované pasáže je nahrazena expresivním substantivem *ciota*, jež označuje menstruaci (Srov. SPLP 2001, s. 495). V českém originále se oproti tomu vyskytuje pouze ukazovací zájmeno *to*.

Další germanismus *egál* (něm. *egal*), jenž je v románu expresivní variantou vyjádření „*je mi to jedno*“, byl přeložen do polštiny pomocí duplikovaného germanismu *ganc egal* (něm. *ganz egal*). V této souvislosti je nutno poznamenat, že zdánlivá redundance pomocí příslovce *ganc* je v polském překladu naprosto zdůvodněná, protože tatáž adverbiální fráze (*ganc egál*) se objevuje rovněž na mnoha místech české předlohy.

Podobné řešení lze upozorovat v dalším uvedeném příkladu, v němž nespisovné substantivum *bír* (něm. *Bier*), příznačné pro slang české mládeže, bylo přeloženo pomocí germanismu *bir*, jenž není pro polštinu zcela obvyklý. V polské pasáži je vedle toho nositelem nespisovnosti genitivní valence „*wypił mojego bira*“ (místo akuzativní vazby „*wypił mój bir*“). Protože slovo *bir* není podle našeho názoru úplně adekvátní pro polský translát, navrhuje alternativní překladatelské řešení „*wypił mojego browara*“. Podstatné jméno *browar* (čes. *pivovar*) je v polštině nespisovným a velmi hovorovým pojmenováním piva (Srov. SPLP 2001, s. 269).

Další lexikální germanismus *hafo*, jenž je nositelem adverbiálního významu „*hodně, mnoho*“ (Srov. SNČ 2009, s. 152), byl přeložen do polštiny bezpříznakově jako *mnóstwo*

⁴³ Srov. IJP [online]: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=muzika&Hledej=Hledej> [cit. 2015-04-29].

⁴⁴ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Muza> [cit. 2015-04-29].

(Srov. NSJP 2002, s. 468), což bohužel nevystihuje stylistické kvality českého originálu. Kromě toho je ve zmíněné pasáži nositelem nespisovnosti obecněčeská adjektivní koncovka - *yho* (*volnýho* místo *volného*), jež v translatu rovněž nebyla žádným způsobem kompenzována.

Expresivní germanismus s vulgárním zabarvením *hajzlpapír*, jenž je pravděpodobně odvozen z rakouského nářečního pojmenování *Heislpapir* popř. *Häuselpapier* (Srov. SNČ 2009, s. 153), byl přeložen do polštiny pomocí nespisovného a slangového lexému *srajtaśma*⁴⁵, což je podle našeho mínění naprosto správným řešením. Vulgární označení záchodu *hajzl* nebylo oproti tomu do polštiny vůbec přeloženo, což je ze sémantického hlediska diskutabilní.

Substantivum v akuzativu plurálu *krámy* v posledním příkladu výše uvedené tabulky pochází pravděpodobně z rakouské němčiny (*Kram* = *obchod*) a v běžně mluvené češtině označuje mj. starou nebo nepotřebnou věc (Srov. SNČ 2009, s. 211). Tatáž definice platí rovněž v současné němčině: „*nicht näher bezeichnen [unnützte, wertlose] Gegenstände, Sachen, Zeug*“.⁴⁶ Do polštiny bylo tento výraz přeložen bezpříznakově jako substantivum v plurálu *rzeczy* (čes. *věci*), což ve srovnání s českým originálem považujeme za chybné řešení. Místo toho bychom navrhovali alternativní možnosti překladu: *duperele* (Srov. NSJP 2002, s. 160), *pierdoły* (Srov. NSJP 2002, s. 656) nebo *klamoty* (Srov. NSJP 2002, s. 323). Nejadekvátnejší se nám v této souvislosti zdá substantivum v plurálu *duperele*. Kromě změny lexikálního prvku bychom v analyzované větě provedli rovněž změnu syntaktickou, která by podle našeho názoru lépe vystihla nespisovnost české předlohy: „*Znaleźli obok w zagajniku plecak a w nim **jakieś duperele przemycone z Polski***“. Přidáním neurčitého zájmena v plurálu *jakieś* (čes. *nějaké*), jež adjektivně popisuje něco nekonkretizovaného nebo blíže neprecizovaného (Srov. NSJP 2002, s. 285), obohacujeme polský překlad o hovorové zabarvení, jež je původně obsaženo v českém originále.

Následující tabulka ukazuje seznam několika dalších lexikálních germanismů a jejich překlad do polštiny; jedná se zde zejména o neuzuánní slovní výpůjčky a neologismy utvořené v češtině na základě němčiny, např.:

Český originál	Polský překlad
„Vytáhla <i>weltatlas</i> a to místo mi ukázala“ (s. 33)	„Wyjęła <i>weltatlas</i> i pokazała mi to miejsce“ (s. 36)
„ <i>Dvojbrudr</i> samozřejmě samy jedničky takže	„ <i>Cwilingsbruder</i> oczywiście same piąteczki

⁴⁵ Srov. MSS [online]: <http://www.miejski.pl/slowo-Srajta%C5%9Bma> [cit. 2015-04-29].

⁴⁶ Srov. DUDEN [online]: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Kram> [cit. 2015-04-30].

<i>mistr světa</i> “ (s. 34)	<i>czyli mistrz świata</i> ” (s. 37)
„ <i>Herrbrudr</i> návrat až ve čtyři ráno a úplně poblitej“ (s. 34)	„ <i>Herrbruder</i> wrócił dopiero o czwartej nad ranem cały zarzygany“ (s. 37)
„Neřekla jsem mu že mám angst že jsem v tom protože jsem měla angst co by řek on“ (s. 30)	„Nie powiedzialam mu że się angstuje że jestem w ciąży bo się angstowałam co on na to“ (s. 33)
„Byla jsem dva dny u omy “ (s. 135)	„Dwa dni bylam u omy “ (s. 155)
„čte si u toho starý ošahaný hajmatromány “ (s. 106)	„czyta przy tym stare obgryzione hajmatromany “ (s. 120)

V prvním případě je germanismus *weltatlas* v českém originále doslova přejat z němčiny – *Weltatlas*, der: „*Atlas, der alle Teile der Welt umfasst*“.⁴⁷ Tentýž lexikální germanismus je ponechán rovněž v polském překladu, což podle našeho mínění je správné překladatelské řešení, protože pojmenování *weltatlas* funguje jako cizí slovo v obou jazycích.

Podobná překladatelská řešení lze pozorovat u několika dalších podtržených příkladů. Substantivum *Herrbrudr* bylo ponecháno v polském translatu v téměř nezměněné formě – mezi konsonanty *d* a *r* je pouze vložen přední středový vokál *e*, jenž usnadňuje artikulaci souhlásek v polštině. V téměř nemodifikované podobě (kromě redukce kvantity vokálu, jež se v polštině nevyskytuje) bylo rovněž ponecháno substantivum v akuzativu plurálu *hajmatromány*.

Naši pozornost si zaslouží překlad kompozita *dvojbrudr*, jež je složeno z lexémů jak českého (*dvoj-*), tak německého původu (*-brudr*). Táto složenina byla přeložena do polštiny jako duplikovaný germanismus *cwilingsbruder*, což odkazuje k německému substantivu *Zwillingsbruder*.⁴⁸ V polské verzi se oproti německé původní variantě vyskytují následující modifikace: minuskule na začátku slova, pouze jedno *l* a nahrazení konsonantu *z* souhláskou *c* (jedná se ale o tentýž foném!).

Zajímavý je rovněž způsob transferu adjektiva *angst* (něm. *strach, obava*) ve čtvrtém příkladu výše uvedené tabulky, jež bylo přeloženo do polštiny pomocí konverze, tzn. změny slovního druhu. Překladatelka provedla dvojnásobnou verbalizaci a substantivum *angst* se stalo reflexivním slovesem *angstować się*, jež se ve spisovné polštině nevyskytuje a lze ho považovat za neologismus utvořený na bázi němčiny, což je zcela příznačné pro idiolekt postavy.

⁴⁷ Srov. DUDEN [online]: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Weltatlas> [cit. 2015-04-30].

⁴⁸ Srov. DUDEN [online]: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Zwillingsbruder> [cit. 2015-04-30].

Na základě výše uvedených příkladů a jejich analýzy lze vyvodit závěr, že lexikální germanismy v Rudišově románu byly přeloženy do polštiny trojím způsobem:

a) pomocí spisovné polské slovní zásoby (čes. *kafe* = pol. *kawa*, čes. *furt* = pol. *ciągła*, čes. *hafo* = pol. *mnóstwo*, čes. *krámy* = pol. *rzeczy*),

b) pomocí nespisovné, často slangové slovní zásoby (čes. *fotr* = pol. *stary*, čes. *hajzpapír* = pol. *srajtaśma*),

c) v některých případech rovněž pomocí germanismů (čes. *weltatlas* = pol. *weltatlas*, čes. *oma* = pol. *oma*, čes. *dvojbrudr* = pol. *cwilingsbruder*, čes. *angst* = pol. *angstować się*, apod.).

Závěr

Cílem diplomové práce bylo srovnání polského překladu románu *Konec punku v Helsinkách* Jaroslava Rudiše s českým originálem. Hlavním předmětem našeho zájmu bylo v této souvislosti pojednat o otázce přeložitelnosti uměleckého díla s ohledem na zvolené obtížně přeložitelné jevy – zejména hláskoslovné, tvaroslovné a lexikální prostředky obecné češtiny a také lexikální germanismy.

V praktické části práce jsme se věnovali podrobné analýze adaptace Rudišova románu do polštiny s důrazem na zaměření uměleckého překladu na čtenáře (viz sedmá kapitola) a také transfer zvolených obecněčeských a slangových jazykových prostředků i výpůjček z němčiny do cílového jazyka (viz osmá kapitola).

Na základě provedeného rozboru lze polský překlad románu *Konec punku v Helsinkách* považovat za zdařilý a adekvátní. Podle našeho mínění se překladatelka různými způsoby snažila rekonstruovat kvality české předlohy v polském textu. Vedle toho obtížně přeložitelné hláskoslovné a morfologické jevy obecné češtiny usilovala kompenzovat alternativními, zejména lexikálními a frazeologickými možnostmi polštiny. Na druhou stranu se polský překlad románu snaží rovněž zohledňovat kulturu a pragmatický kontext cílového jazyka, díky čemuž je velmi přístupný polskému čtenáři.

V analyzovaném translátu lze však najít diskutabilní překladatelská řešení a na několika místech dokonce (závažné) chyby, jako např. v následující ukázce:

*„Dneska je čtvrtek a jsou čarodějnice takže mizím k Helmutovi na barák s flaškou rumu co jsem šlohla **ve sklepe**“* (Rudiš 2010, s. 111).

*„Dzisiaj czwartek i Noc Walpurgii więc lecę do Helmuta na chatę z flaszką rumu którą **świsnęłam ze sklepu**“* (Rudiš 2013, s. 127).

Na základě výše uvedeného srovnání lze vyvodit závěr, že překlad do polštiny není z hlediska propozičního obsahu správný, protože polský lexém *sklep* není sémantickým ekvivalentem českého substantiva *sklep*. V tomto případě došlo k lexikální interferenci, jež vede v důsledku k závažnému významovému posunu. V uvedené pasáži se jedná o docela častý problém v česko-polské translátologické praxi, týkající se tzv. „falešných přátel“, tzn. slov, jež jsou ve VT a CT stejná nebo podobná, ale mají odlišný význam (Srov. Knittlová a kol. 2010, s. 233). V tomto případě z polského textu nesprávně vyplývá, že protagonistka ukradla láhev rumu z obchodu, nikoliv ze sklepa, jak je tomu v české předloze. Proto by měl

správný překlad do polštiny znít: „...*która świsnęłam z piwnicy*“. Český lexém *sklep* a polský lexém *piwnica* mají tentýž denotativní význam a odkazují k téže popisované skutečnosti, proto je výše navrhovaný překlad správný a v podstatě jediný možný.

Překladačská řešení, jež lze jednoznačně označit za chyby, se však nevyskytují v polském překladu Rudišova románu často; v uvedeném příkladu se jedná spíše o výjimku, jež dokazuje, jak obtížným úkolem je transfer uměleckého textu dokonce (a možná především) v případě tak příbuzných jazyků jako polština a čeština.

Co se dále týče kritiky analyzovaného překladu, je vhodné poznamenat, že na několika málo místech polského translatu dochází k redukci stylistických kvalit české předlohy, zejména pokud jde o hovorovost, expresivitu nebo vulgaritu originálu (viz osmá kapitola).

Závěrem této diplomové práce je však nutno zdůraznit, že zmíněná kritika v žádném případě se nesnaží negovat hodnotu polského překladu románu *Konec punku v Helsinkách*, jenž považujeme za jak formálně, tak funkčně podařený a do značné míry adekvátní. Rozbor a srovnání vybraných pasáží VT a CT měly za cíl pouze upozornit na kritické aspekty uměleckého překladu na česko-polském příkladu a přispět k problematice přeložitelnosti obtížných jevů, jimiž jsou v uvedeném kontextu obecněčeské a slangové prostředky a také lexikální germanismy s výrazně expresivním, místy dokonce vulgárním zabarvením.

Seznam použité literatury

Primární literatura

RUDIŠ, Jaroslav. *Konec punku v Helsinkách*. 1. vyd. Praha: Labyrint 2010, 260 s.

RUDIŠ, Jaroslav. *Koniec punku w Helsinkach*. Przekład: Katarzyna Dudzic. Wrocław: Czeskie Klimaty 2013, 293 s.

Sekundární literatura

BALOWSKA, Grażyna. Problematyka czeszczyzny potocznej nieliterackiej (tzw. *obecna čeština*) na łamach czasopisma „Naše řeč“ w latach dziewięćdziesiątych. In: *Bohemistyka* 2006, nr 1, s. 25-46.

BENEŠOVÁ, Michala – DYBALSKA, Renata – ZAKOPALOVÁ, Lucie. *Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum 2013, 198 s.

ČECHOVÁ, Marie (ed.). *Současná česká stylistika*. Praha: ISV 2003.

ČERMÁK, František. Obecná a spisovná čeština: Poměr, funkce a metodologie. In: ŠRÁMEK, R. (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU, s. 14-18.

ČERMÁK, František. *Obecná čeština: je součástí české diglosie?* Přednášky z běhu LŠSS, UK v Praze, UKFF, 23-37 (rozšířená stejnojmenná verze z r. 1997, Jazykovědné aktuality XXXIV, 34-43).

ČERVINKA, Ondřej. *Estetická zkušenost podle Mukařovského*. In [online]: <http://nesmrtelnost.chrousta.cz/literatura/esteticka-zkusenost-podle-mukarovskeho/> [cit. 2015-02-09].

GLADKOVA, Hana. Vzestup a krize symbolických funkcí slovanských standardních jazyků. In: *Obdobja 20 – Metode in zvrsti. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje* (Ob 450-letnici izida prve slovenske knjige). Ljubljana 2002, s. 343-370.

HAUSENBLAS, Karel – KUCHAŘ, Jaroslav. *Čeština za školou* [2. vyd.]. Praha: Panorama 1979.

HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká*. Vyd. 26. Praha: Fortuna 2002, 246 s.

HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1997. 91 s.

HRDLIČKA, Milan. *Překladatelské miniatury*. Vydání druhé, rozšířené. Praha: Karolinum 2014. 110 s.

HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník. Výběr z českých a slovenských prací z teorie překladau*. Praha – Bratislava: JTP 1998. 99 s.

HRONEK, Jiří. *Obecná čeština*. Praha: Universita Karlova 1972.

HRONEK, Jiří – SGALL, Petr. *Čeština bez příkras*. Praha: Karolinum 2014.

ILEK, Bohuslav. Některé otázky pojmu ekvivalence v překladau. In: *AUC Philologica 4–5 1981, Slavica Pragensia XXIV*. UK Praha 1984, s. 11-20.

KLOBOUKOVÁ, Pavla. *Germanismy v běžné mluvě dneska*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2006.

KNITTLOVÁ, Dagmar – GRÝGOVÁ, Bronislava – ZEHNALOVÁ, Jitka. *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2010, 291 s.

KOPEČNÝ, František. Spisovný jazyk a jeho forma hovorová. In: *Naše řeč*, ročník 33 (1949), číslo 1-2 [online]: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4100> [cit. 2014-12-26].

KOŘENSKÝ, Jan. Funkční stratifikace češtiny. In: KOŘENSKÝ, Jan (ed.): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998.

KRČMOVÁ, Marie. Péče o češtinu. In: KOŘENSKÝ, Jan (ed.): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998.

KUFNEROVÁ, Zlata: *Obecná čeština a slang*. In: Kufnerová, Z.; Skoumalová, Z. (eds.): *Překládání a čeština*. Praha: H&H 1994.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladau*. Praha: Apostrof 2012 (1. vyd. 1963).

LOTKO, Edvard. *Čeština a polština v překladačské a tlumočnické praxi*. Vyd. 1. Ostrava: Profil 1986, 214 s.

MACHOVÁ, Svatava. Syntax obecné češtiny. In: *Bohemistyka* 2008, nr 1-4, s. 309-320.

MAREŠ, Petr. Spisovná a nespisovná čeština v umělecké literatuře. In: JANÁČKOVÁ, Jana – KOMÁREK, Miroslav – ULIČNÝ, Oldřich (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. – 27.8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova 1995, s. 233-240.

MAREŠ, Petr. *"Also: nazdar!": aspekty textové vícejazyčnosti*. Vyd. 1. Praha: Karolinum 2003, 233 s.

MARKOWSKI, Andrzej. Zróznicowanie współczesnej polszczyzny. In: Markowski, Andrzej: *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005, s. 104-117.

MATHESIUS, Vilém. O problémech českého překladačství. In: *Přehled* 11/1913.

MISTRÍK, Jozef (ed.). *Encyklopédia jazykovědy*. Bratislava: Obzor 1993.

- MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Estetická funkce a estetická norma jako sociální fakty*. Praha 1935.
- NEBESKÁ, Iva. *Jazyk, norma, spisovnost*. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum 2003, 160 s.
- NEDVĚDOVÁ, M. a kol. Obecná čeština v překladu. In: *Naše řeč*, 1981, 64, s. 64-76.
- POPOVIČ, Anton a kol. *Originál. Preklad*. Bratislava 1983, s. 189-190.
- POPOVIČ, A.: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran 1975.
- REISS, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. 1. Aufl. München: Hueber 1971, 119 s.
- REISS, Katharina – VERMEER, Hans J. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. 2. Aufl. Tübingen: Niemeyer 1991, 248 s.
- SGALL, Petr. *Obecná čeština* [online]: <http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/sgall/sga-001.pdf>, s. 7. [cit. 2015-01-03].
- SKÁLA, Emil. Der deutsch-tschechische Bilinguismus. In: *Sprachwandel und Sprachgeschichtsschreibung*. Jahrbuch 1976 des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann 1977, s. 260-279.
- SKALIČKA, Vladimír. Psychika v jazyce. In: *Slovo a slovesnost* 39, s. 205-209.
- SLAČÁLKOVÁ HARASIMOWICZ, Marta Maria. *Obecná čeština v překladu (srovnání originálu a překladu románu Noční práce Jáchyma Topola do polštiny)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2011, 83 s.
- SVOBODOVÁ, Jana a kol. *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta 2011, 233 s.
- TRÁVNÍČEK, František. *Úvod do českého jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- TÖLGYESI, Tomáš. *Lexikální germanismy v dnešní češtině. Studie kontaktovělingvistická*. Filozofická fakulta Katolické univerzity Petra Pázmánye 2009.
- UHER, František. Nespisovné lexikální prostředky v uměleckém díle. In: JANÁČKOVÁ, Jana – KOMÁREK, Miroslav – ULIČNÝ, Oldřich (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27.8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova 1995, s. 240-243.
- UTĚŠENÝ, S.. K obrazu běžné mluvy v dnešním uměleckém překladu. In: *Naše řeč*, 1983, 66, s. 22-35.

BASAJ, Mieczysław – SIATKOWSKI, Janusz. *Słownik czesko-polski*. 3. vyd. Warszawa: Wiedza Powszechna 2007, 1118 s.

Dudenredaktion. *Duden Band 1. Die deutsche Rechtschreibung*. 23., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim u.a.: Dudenverlag 2004, [*Germanismus*, s. 417].

HUGO, Jan – FIDLEROVÁ, Markéta – ADÁMKOVÁ, Kateřina – JURÁNKOVÁ, Zdeňka (eds.). *Slovník nespisovné češtiny : argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. 1 vyd. Praha: Maxdorf 2006, 413 s.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Výběrový slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2003, 250 s.

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002.

LUBAŚ, Władysław (ed.). *Słownik polskich leksemów potocznych*. Tom I A – Ć. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN 2001.

MARKOWSKI, Andrzej (ed.). *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny nie tylko dla młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1995, 480 s.

OBRÁTIL, Karel Jaroslav. *Velký slovník sprostých slov*. 1. vyd. v opravené podobě. Praha: Lege artis 1999, 314 s.

OUŘEDNÍK, Patrik. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny*. 2. vyd. Praha: Ivo Železný 1992, 451 s.

SCHMIEDTOVÁ, Věra. *Čeština, jak ji neznáte*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010.

SOBOL, Elżbieta (ed.). *Nowy słownik języka polskiego*. Wyd. 1, 2. dodruk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002, 1311 s.

On-line slovníky

Internetová jazyková příručka: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Ortografický slovník polštiny: www.so.pwn.pl

Slovník polského jazyka PWN: www.sjp.pwn.pl

Slovník polského slangu: <http://www.miejski.pl>